

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

The Promote cultural resource management of Buddhist in
conservation of World Heritage sites

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

World Heritage, the Heritage Fair : concepts, values and creating
new meanings of cultural resource management

โดย

ผศ.ดร.ปฏิธรรม สำเนียง

นายทวีศักดิ์ ชูมา

พระมหาอุดร อุตโตโร, ผศ.ดร.

พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760327

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

The Promote cultural resource management of Buddhist in
conservation of World Heritage sites

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

World Heritage, the Heritage Fair : concepts, values and creating
new meanings of cultural resource management

โดย

ผศ.ดร.ปฏิธรรม สำเนียง

นายทวีศักดิ์ ชูมา

พระมหาอุดร อุตโตโร, ผศ.ดร.

พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760327

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub-Research Report 2

The Promote cultural resource management of Buddhist in
conservation of World Heritage sites

Under Research plan

World Heritage, the Heritage Fair : concepts, values and creating
new meanings of cultural resource management

By

Assist.Prof.Dr.Patitham Samniang

Mr. Thaweesak Chooma

Phra Maha Udon Utaro, Asst.Prof., Dr.

Phra Kru Srisuthhamniwit, Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760327

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก
ผู้วิจัย:	ผศ.ดร.ปวีตรรม สำเนียง, นายทวีศักดิ์ ชูมา, พระมหาอุดร อุตโตโร,ผศ.ดร. พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ,ดร.
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก” เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อสร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก และเพื่อพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก โดยเจาะจงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

จากการศึกษาพบว่า ๑. การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในรูปแบบของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการจัดการความรู้และการถอดบทเรียน สามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ดีเมื่อมีการบูรณาการมิติทางศาสนา ๒. เกิดต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐและมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกผ่านกิจกรรมทางศาสนาโดยใช้พลังของพระรัตนตรัย “ไตรสรณะโมเดล” พระพุทธ : ผ่านพระพุทธรูปโบราณในเขตมรดกโลกสู่การตื่นรู้ในการอนุรักษ์มรดกโลก พระธรรม : ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่นการสวดธรรมจักร ผ้าป่าแก้ว สืบชะตาต้นโพธิ์ การปฏิบัติธรรมในเขตโบราณสถาน พระสงฆ์ : ในบทบาทผู้นำการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและเป็นผู้ดำเนินการให้ข้อคิดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศาสนาสู่ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก ๓. การพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก มุ่งเน้นไปที่ภาคประชาชนและเยาวชน มีการจัดตั้งกลุ่มการอนุรักษ์มรดกโลกในภาคประชาชน เยาวชน กลุ่มยุววิจัยมหัศจรรย์ และพระสงฆ์ ร่วมกันสร้างกติกาข้อตกลงร่วมกันในพื้นที่และถ่ายทอดให้กลุ่มเยาวชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาวพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกควรส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนวัตกรรมทางสังคม,ทางพุทธศาสนาเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและส่งเสริมให้ประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเพื่อดำเนินการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมทรัพยากรทางพุทธศาสนาในการอนุรักษ์มรดกโลก

Research Title: The Promote cultural resource management of Buddhist in conservation of World Heritage sites

Researchers: Asst. Prof., Dr.Patitham Samniang, Mr.Thaweesak Chooma,
Phra Maha Udon Utaro, Asst. Prof., Dr.
Phra Kru Srisuthhamniwit, Dr.

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhonsawan Campus

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The research " The Promote cultural resource management of Buddhist in conservation of World Heritage sites " aims to promote learning and participation of communities around the world heritage sites in cultural resource management. To create a model for the management of Buddhist cultural resources in preserving heritageThe world and to develop the existence of Buddhist cultural resources in the conservation of world heritage sites Especially the Kamphaeng Phet Historical Park area Kamphaeng Phet Province

The results of the study revealed. 1. The promotion of learning and participation of communities around the World Heritage Sites in cultural resource management were organized by research projects in the form of learning exchanges, knowledge management processes, and lessons learned by Integration of religious dimensions Buddhist cultural resources in the conservation of world heritage as a result of government participation 2. The government and monks play an important role in driving the activities of Buddhist cultural resource management in the conservation of world heritage through religious activities using the power of three jewels. Buddha statue "Tri Rattana Model"

Buddha: Passing ancient Buddha images in the World Heritage Zone to raise awareness of the conservation of world heritage sites.

Dharma: Through religious activities Such as the Dharma chakra Dharma practice in the ancient place Making merit for Bodhi tree

Monk: In the role of leader in religious activities and as a leader in the expression Linking religious relations with the importance of cultural resource management of Buddhists in the conservation of world heritage sites.

3. The Developing existence of Buddhist cultural resources in the conservation of world heritage sites Focusing on the people and youth sector The World Heritage Conservation Group has been established in the public sector, Youth research , Elderly research and monks, together creating rules for joint agreements in the area and transferring them to youth groups.

The management of Buddhist cultural resources in the conservation of world heritage sites should encourage the development of new innovations, especially Buddhist social innovations, to be used in cultural resource management and to encourage people, especially children and youth, to participate. The most to carry out the conservation of cultural traditions, Buddhist resources in the conservation of world heritage sites

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากการสนับสนุนจากหน่วยงานบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาชนในชุมชนและภาคีเครือข่ายทุกท่าน

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเดชพระคุณพระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ นครชุม, พระครูวชิรปัญญากร เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน, พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต เจ้าอาวาสวัด กัลปพฤกษ์, พระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย, นายไสว ไชยเมือง วัฒนธรรม จังหวัดกำแพงเพชร, นายวิชา จันทร์เชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร, นาย ชัยยศ เกียรติเบญจกุล นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชร, ประธาน กลุ่มชุมชนในเขตมรดกโลกกำแพงเพชรทุกท่าน

ขอขอบพระคุณ คณะสงฆ์ เจ้าหน้าที่อุทยาน ประชาชนทุกท่านเกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ให้ ความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการในการให้สัมภาษณ์เชิงลึกและตอบแบบสอบถามในการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และให้ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาได้ถูกต้องใน ด้านต่าง ๆ

ขออนุโมทนาขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนใน การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีส่วนในการให้งานวิจัยนี้เกิดขึ้น

คุณประโยชน์ที่เกิดจากการวิจัยในครั้งนี้ ขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย และบูรพาจารย์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานการวิจัยนี้ คง จักเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อมหาวิทยาลัย และหน่วยงานอื่น ๆ รวมถึงเป็นแนวทางในการส่งเสริม การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกต่อไป

จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผศ.ดร.ปฏิธรรม สำเนียง และคณะ

๓๐ มีนาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

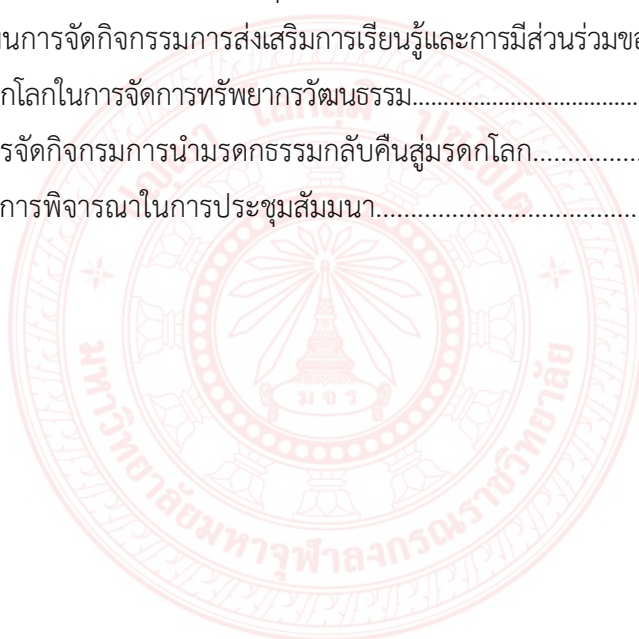
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๕ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย.....	๖
๑.๖ แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย.....	๖
บทที่ ๒ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ ความหมายสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม.....	๘
๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๑๐
๒.๓ แนวคิดการจัดการอนุรักษ์และพัฒนา.....	๑๔
๒.๔ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๑๘
๒.๕ การขึ้นทะเบียนมรดกโลก.....	๓๑
๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๓๖
๒.๗ การจัดการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่รอบมรดกโลกของประชาชน.....	๔๑
๒.๘ มรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร.....	๔๘
๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๐
๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘๒
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๒
๓.๒ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง.....	๘๒
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย.....	๘๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๙

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๙
๓.๖ ระยะเวลาในการทำวิจัย.....	๙๐
๓.๗ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย.....	๙๐
๓.๘ ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของวิจัย.....	๙๑
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๒
๔.๑ การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๙๒
๔.๒ สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก.....	๑๐๓
๔.๓ การพัฒนาวิธีการคงอยู่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก.....	๑๑๑
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๒๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๒๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๓๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๓๖
บรรณานุกรม.....	๑๓๘
ภาคผนวก.....	๑๔๒
ผนวก ก หนังสือรับรองการตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิจัย.....	๑๔๔
ผนวก ข เครื่องมือวิจัย.....	๑๔๖
ผนวก ค ภาพกิจกรรมการดำเนินการวิจัย.....	๑๔๙
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๕๒

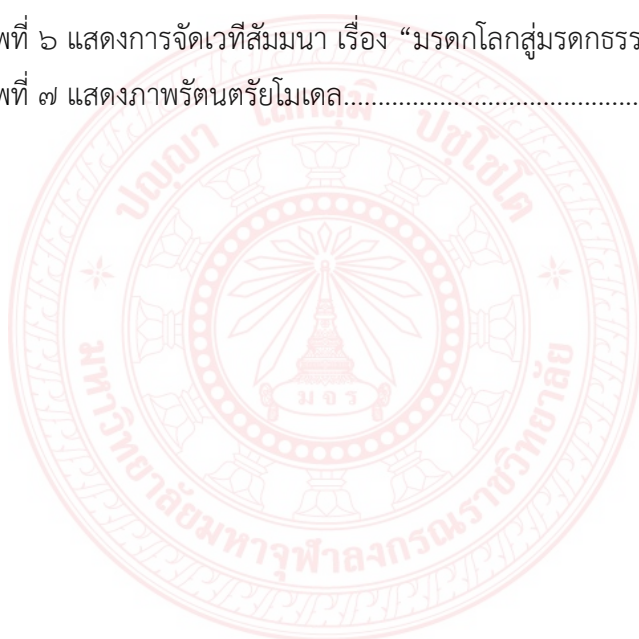
สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๑ แสดงระดับการมีส่วนร่วม	๓๙
๒ แสดงรายชื่อชุมชนที่ได้รับคัดเลือก.....	๘๓
๓ แสดงแผนการลงพื้นที่เพื่อร่วมกิจกรรมและเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๓
๔ แสดงแผนระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	๙๐
๕ แสดงผลการคัดเลือกชุมชน.....	๙๓
๖ แสดงการลงพื้นที่ร่วมกิจกรรมในชุมชน.....	๙๓
๗ แสดงแผนการจัดกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่ รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๑๐๑
๘ แสดงการจัดกิจกรรมการนำมรดกธรรมกลับคืนสู่มรดกโลก.....	๑๐๔
๙ ประเด็นการพิจารณาในการประชุมสัมมนา.....	๑๑๔

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
๑ แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดโครงการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก.....	๘๑
๒ แผนภาพที่ ๒ ภาพการประชุมคณะทำงานแผนงานวิจัย.....	๙๕
๓ แผนภาพที่ ๓ ภาพการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้.....	๙๕
๔ แผนภาพที่ ๔ ภาพการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้(ต่อ).....	๑๐๐
๕ แผนภาพที่ ๕ ภาพการทำกิจกรรมทางศาสนาในแหล่งมรดกโลก.....	๑๑๑
๖ แผนภาพที่ ๖ แสดงการจัดเวทีสัมมนา เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”	๑๑๔
๗ แผนภาพที่ ๗ แสดงภาพรัตนตรัยโมเดล.....	๑๒๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่ามรดก (Heritage) ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัฒนาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย เริ่มต้นขึ้นมาจากการอนุรักษ์ในแบบประเพณีนิยม จากหลักฐานบันทึกต่างๆที่เกี่ยวข้อง มักจะเป็นเรื่องราวของการซ่อมแซมปรับปรุงวัดในพระพุทธศาสนา แม้จะไม่มีรายละเอียดที่แสดงถึงวิธีการที่ใช้ในการซ่อมแซมแต่ก็สามารถทำให้เข้าใจถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ในอดีตได้อย่างชัดเจน บันทึกที่เก่าที่สุดมีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย^๑ จากจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ได้ดำเนินรอยตามองค์พระพุทธเจ้าจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในสุโขทัย อาณาจักรใกล้เคียง และศรีลังกา ซึ่งในระหว่างการจาริกแสวงบุญนั้น สิ่งที่เป็นบุญอันยิ่งใหญ่ได้แก่ การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินเข้าด้วยกันและซ่อมแซมเสียใหม่ด้วยปูน เป็นแบบอย่างให้ชาวพุทธถือปฏิบัติสืบต่อมาเพื่อผลบุญจนในปัจจุบัน เป็นแนวทางการอนุรักษ์แบบประเพณีนิยมที่มีพื้นฐานมาจากความศรัทธา การอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ถือว่าเป็นสืบทอดศาสนาด้วยทางหนึ่ง แนวความคิดสมัยใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในประเทศไทยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความเป็นชาติ แสดงถึงความปรารถนาของประเทศของบ้านเมืองเริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แตกต่างไปจากเดิมที่การบูรณะหรือการบำรุงรักษาจะกระทำกันในลักษณะที่ต้องการทำให้สมบูรณ์ขึ้นหรือดีกว่าเดิมตามคตินิยมที่ทำกันมาแต่โบราณ โดยที่ยังไม่ได้มีการคำนึงถึงคุณค่าของรูปแบบดั้งเดิม

^๑ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๒). หน้า ๑๘.

ประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO ซึ่งประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจาก UNESCO ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชรได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัยและเมืองบริวาร” พร้อมกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ ๑๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๔ จากการทำประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็น “มรดกโลก” ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจการพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

จากผลการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่พึ่งพาการใช้ทรัพยากรอันเป็นแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในกรณีของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลกนั้น เหตุผลตามเกณฑ์การพิจารณาคือการเป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดและเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็น โดยมีความเป็นเยี่ยมในการเลือกสรรทำเลที่ตั้ง มีการออกแบบผังเมืองอย่างเหมาะสม อาคารโบราณสถานมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพด้านประวัติศาสตร์และอารยธรรม อันทำให้อุทยานประวัติศาสตร์แห่งนี้จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของไทย แต่สถานการณ์ปัจจุบันนี้นักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐคือ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมมีความกังวลเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ของแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งจากการตรวจพื้นที่โดยคณะกรรมการมรดกโลกจากองค์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น ไม่เช่นนั้นอาจอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถดถอยจากการเป็นมรดกโลกได้ สำหรับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ตลอดทั้งเมืองเก่าบริวาร ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรกและเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ การที่ได้มีการพัฒนาพื้นที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าเที่ยวชมจำนวนมาก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย ผังเมืองสุโขทัยมีลักษณะ

เป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ความยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๑.๖ กิโลเมตร มีประตูเมืองอยู่ตรงกลาง กำแพงเมืองรอบด้าน ภายในยังมีเหลือร่องรอยพระราชวัง และวัด ๒๖ แห่ง วัดที่ใหญ่ที่สุดคือ วัดมหาธาตุและมีอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อยู่ด้านหน้าทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีโบราณสถานทั้งหมด ๒๑๕ แห่ง ดำเนินการสำรวจแล้ว ๒๐๔ แห่ง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีวัดขมขึ้น และแหล่งเตาสังคโลกโบราณ โบราณสถานมีการต่อเติมจากสภาพเดิมน้อยกว่าที่อื่นๆ ยังคงรักษาภูมิทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรหรือซากังราว จังหวัดกำแพงเพชร มีโบราณสถานตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่ ๒ วัด คือ วัดพระแก้วกับวัดพระธาตุปรากฏพระพุทธรูปปราน ๓ องค์ ที่มีลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชรคือพระนลาฏ-กว้าง พระนาสิก-เป็นสัน และพระหนูเสียม ซึ่งหาชมได้ยากในกลุ่มโบราณสถานเขตนครชุม วัดล้วนแล้วแต่สร้างด้วยศิลาแลง เช่น วัดพระสี่อิริยาบถ มีพระพุทธรูปยืนปางประทานพร วัดช้างรอบ มีเจดีย์ใหญ่ประติมากรรมช่างทรงเครื่อง ๖๘ เชือก วัดพระนอน มีเสาศิลาแลงขนาดใหญ่หนักตันละ ๓๐ ตัน จำนวน ๓๐ ตัน วัดพระสิงห์มีโกลนพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่โบราณสถานในเขตเมืองนครชุมเก่า ฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิง มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่กลางทุ่งเศรษฐีและวัดอื่นๆ^๒

จังหวัดสุโขทัยและจังหวัดกำแพงเพชร จึงมียุทธศาสตร์ต่อการพัฒนาพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความปลอดภัยและแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มอาชีพของแต่ละตำบล ตลอดจนทั้งมีการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ในการบริหารจัดการต่างๆ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้อุทยานประวัติศาสตร์ในบริเวณดังกล่าวยังคงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในการธำรงรักษาแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้คงความเป็นมรดกโลกได้อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งต้องมีจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนสมบัติของชาติของแผ่นดิน มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลก และเห็นถึงความสำคัญของการเข้าไปบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก เพื่อใช้ประโยชน์อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกของยูเนสโก ได้กำหนดว่าแหล่งมรดกโลกจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดี ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำงานร่วมกัน ใน

^๒มานพ ถนอมศรี, สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : พีพีแวิลด์มีเดีย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๒.

ส่วนภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิกนั้น องค์การยูเนสโกได้ส่งเสริมสนับสนุนการทำแผนเพื่อการจัดการและพัฒนาพื้นที่และระบบนิเวศน์โดยรวม เพื่อเป็นช่องทางให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งจะมีคุณประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ด้านการมืองานทำ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นการปรับความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การท่องเที่ยวและการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น^๓

ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น องค์ประกอบสำคัญหนึ่งก็คือ เรื่องศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของประเทศ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างเหนียวแน่นกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ อันเป็นมรดกโลก

ดังนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งมรดกโลกนั้นหากมีการบูรณาการแนวคิด กระบวน หรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้สามารถจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก ตลอดจนการคงไว้วิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๒.๑ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๒ เพื่อสร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๒.๓ เพื่อพัฒนาวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ในวิจัยนี้มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ๗ ลักษณะ ได้แก่

- (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)
- (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)
- (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)
- (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)

^๓วีรวัฒน์ ปภัสสร, มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔-๓๖.

(๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience).

(๖) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)

(๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization) โดยการบูรณาการหลักพุทธธรรม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยเลือกใช้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความหลากหลาย ครอบคลุม ภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ๑. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ ๒. กลุ่มนักวิชาการ/นักวิจัย ๓. กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๔. ผู้นำชุมชน ๕. ผู้แทนภาคธุรกิจ ๖. ผู้แทนคณะสงฆ์ ๗. ผู้แทนนักท่องเที่ยว

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ แหล่งมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและกำแพงเพชร โดยการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาชุมชนรอบพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑.๔. นิยามศัพท์เฉพาะ

ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดทั้งที่มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างโบราณสถานที่ยังคงอยู่ และที่เป็นวัฒนธรรมที่แสดงออก เช่น ดนตรี ศิลปะ ประเพณี ความเชื่อ

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง กิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใน ๗ ลักษณะได้แก่ (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน (๖) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่

การส่งเสริมการจัดการทรัพยากร หมายถึง กระบวนการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมเป็นหลักการสำคัญ

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ หมายถึง แนวทางการพัฒนากิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงหลักไตรสรณะ ได้แก่ พุทธะ คือ การตระหนักรู้ถึงความสำคัญในการมีอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรม ธรรมะ คือ ตระหนักและปฏิบัติกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงปัจจัยทางสังคมที่เกื้อกูลกัน พิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก

รู้จักธรรมชาติ สังฆะ คือ การรวมกลุ่มรวมหมู่ สร้างภาคีเครือข่ายในการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วมสูงสุดและคำนึงถึงการอนุรักษ์

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑.๕.๑ ได้แนวทางส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๑.๕.๒ ค้นพบสร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑.๕.๓ ได้แนวทางในการพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑.๖ แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

๑) องค์ความรู้และรูปแบบการอนุรักษ์มรดกโลกโดยใช้หลักพุทธธรรม สามารถนำมาขยายผลนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชุมชน ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แผนปฏิบัติการของชุมชน นโยบายข้อตกลงของชุมชน เป็นต้น

๒) นำผลของการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการวิจัยก่อให้เกิดการผลในการพัฒนาระบบการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสร้างนวัตกรรมทางสังคม สู่ความยั่งยืนของมรดกโลกในพื้นที่จังหวัดกำแพงเพชร

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีใน การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก การจัดการมรดกโลก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลก กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลก การจัดการมรดกโลกขององค์การด้านการศึกษา การจัดการมรดกโลกขององค์การด้านวัฒนธรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัย จะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

- ๒.๑ ความหมายสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม
- ๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- ๒.๓ แนวคิดการจัดการอนุรักษ์และพัฒนา
- ๒.๔ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๒.๕ การขึ้นทะเบียนมรดกโลก
- ๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- ๒.๗ การจัดการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่รอบมรดกโลกของประชาชน
- ๒.๘ มรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร
- ๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายรวมกันของพฤติกรรมของคนในสังคมอันเป็นเอกลักษณ์ สำคัญที่โดดเด่นเฉพาะตัว เป็นวิถีชีวิตของสังคมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ วัฒนธรรม เกิดจากความรู้ ความคิด ภูมิปัญญา ความเชื่อที่สั่งสมมายาวนานและยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม รวมทั้ง ได้รับการยอมรับยึดถือปฏิบัติสืบต่อกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วอย่างขาดเหตุผล มิได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและขีดความสามารถ ของสังคมในเรื่องที่เกี่ยวข้องย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ดังนั้นความเข้าใจ รู้คุณค่าและความเป็นมา ของวัฒนธรรมของตนย่อมจะทำให้สามารถพิจารณาความเหมาะสมที่จะดำรงรักษา หรือยอมรับการ เปลี่ยนแปลงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของตนโดยไม่กระทบต่อความมั่นคงทางสังคมที่รุนแรงเกินไป

เป้าหมายของการอนุรักษ์วัฒนธรรมในโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารก็เพื่อให้เด็กและเยาวชน มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าไม่ละเลยหลงลืมวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมและความ เป็นไทย เกิดความภาคภูมิใจและรักท้องถิ่นของตน ดังที่มีพระราชดำรัสไว้ว่า

“...นอกจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังสอนให้อนุรักษ์วัฒนธรรมเพราะเป็น สิ่งที่เป็นรากฐานชีวิตของนักเรียนทุกคน เมื่อรู้ว่าท้องถิ่นของเรามีอะไรดีบ้าง ก็จะทำให้เกิดความ ภาคภูมิใจมีการบันทึกสิ่งที่เป็นของมีคุณค่าที่เป็นความคิดของมนุษย์เป็นจิตวิญญาณของบุคคล ให้ ร่วมกันทำงาน อนุรักษ์พร้อม ๆ กับงานพัฒนาชุมชน...”

๒.๑ ความหมายความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

- ๑) เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชนและสังคม
- ๒) เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
- ๓) เป็นวัตถุพยานแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัว เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่น ๆ ตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
- ๔) เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิด ประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว
- ๕) เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่ สามารถนำไปสู่การสร้างสรรค์และการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง วิธีบริหารจัดการดูแลรักษาทรัพยากรหรือ วัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดมายาวนานของมนุษย์ เช่น ศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน รวมถึงวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น คติชน และปัจจุบันยังครอบคลุม ถึงวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ใหม่ การบริหารจัดการ อาจหมายถึงการวางแผนงาน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษา หรือการจัดการข้อมูล สถานที่ พื้นที่ และการ ตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติ หรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ รูปแบบของการจัดการอาจ ปรากฏอยู่ในงานพิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ หรือนิทรรศการ เป็นต้น

การบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากลัทธิชาตินิยมและ พาณิชนิยมของยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ การครอบครองดินแดนของชาวยุโรปในทวีป อเมริกา แอฟริกา ออสเตรเลีย และเอเชียเป็นผลโดยตรงจากการขยายตัวของการค้าในโลก เก่า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ดินแดนที่ตกเป็นอาณานิคมของชาว ยุโรปเริ่มตระหนักว่าอดีตและประวัติศาสตร์ของตนเองกำลังถูกทำลายลง

ในปี ค.ศ. ๑๙๖๖ สหรัฐได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์คุ้มครองมรดกทางประวัติศาสตร์ของชาติ และในปี ค.ศ. ๑๙๗๔ ออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์คุ้มครองแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี กฎหมายนี้ช่วยยืนยันว่ารัฐบาลจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำลายแหล่งประวัติศาสตร์ หรือแหล่งโบราณคดีซึ่งเป็นของเอกชนที่ได้รับอนุญาตให้ครอบครองพื้นที่เหล่านี้ได้ตามกฎหมาย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งของการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในสหรัฐก็คือ เกิดการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีอย่างต่อเนื่อง และทำให้ประชาชนมีสำนึกในการอนุรักษ์โดยอาศัยองค์กรต่าง ๆ เช่น หน่วยอุทยานแห่งชาติ องค์การป่าไม้ และบริษัทจัดการที่ดินอื่น ๆ รูปแบบการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเนื่องจากการจัดตั้งระบบการควบคุมในระดับรัฐซึ่งกระตุ้นให้มีกิจกรรมการอนุรักษ์คุ้มครองแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังได้ทรัพย์สินที่มีค่ากลับคืนมา การจัดการวัฒนธรรมยังรวมถึงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานและทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นเพื่อเผยแพร่ให้ความรู้แก่ประชาชน ประเด็นนี้กำลังเป็นสิ่งที่สำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากการจัดทำข้อมูลเพื่อเผยแพร่สาธารณะถือเป็นการทำข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์

หน่วยงานที่ทำงานด้านอนุรักษ์โดยตรง เช่น องค์การยูเนสโก จะมีการคัดเลือกสถานที่สำคัญๆ ให้เป็นมรดกโลก ซึ่งทำให้เกิดความพยายามที่จะอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไปทั่วโลก สถานที่หลายแห่งได้รับการดูแลจากองค์การสหประชาชาติและหน่วยงานด้านอนุรักษ์ของชาติ ในปี ค.ศ. ๑๙๕๙ องค์การ ICCROM เกิดขึ้นในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของยูเนสโก โดยทำหน้าที่อนุรักษ์และฟื้นฟูสมบัติทางวัฒนธรรม คณะกรรมการนานาชาติด้านพิพิธภัณฑ หรือ ICOM และหน่วยงานที่ดูแลสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือ ICOMOS คือหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาเผยแพร่ให้ข้อมูล ให้ผู้เชี่ยวชาญจากนานาชาติ ไคอมเป็นหน่วยงานที่ทำให้เกิดการจับกุมผู้ลักลอบค้าของเก่า และยังทำหน้าที่สำรวจวัตถุสิ่งของทางประวัติศาสตร์เพื่อส่งคืนกลับประเทศเดิม

หน่วยงานที่ชื่อ ICAHM เป็นหน่วยงานที่จัดการมรดกทางโบราณคดีนานาชาติ ก่อตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ หน่วยงานนี้ทำหน้าที่วางแผนงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในระดับสากล อย่างไรก็ตาม การจัดการด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะมีความเข้มข้นมากในระดับชาติ โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือในประเทศที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานซึ่งบ่งบอกความเป็นชาติพันธุ์ที่เข้มแข็ง การทำงานด้านในมิตินี้ทำให้การจัดการทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องทางการเมือง หรือเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกสถานะ หรือช่วยให้เกิดสัญลักษณ์ใหม่ในสังคม

การตัดสินใจว่าใครจะเข้ามาจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หรือ จะใช้วิธีใดในการจัดการ คือประเด็นที่นำไปสู่การตระหนักถึงเรื่องทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเด็นเหล่านี้ยังคงถกเถียงกันเรื่อยมา แต่เป็นเรื่องที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากในประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก เช่น ในดินแดนอเมริกาใต้ ออสเตรเลีย และอเมริกาเหนือ ประเด็นหลักของการถกเถียงคือการควบคุมมรดกทางวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง การประเมินคุณค่าของการอนุรักษ์ และการใช้ที่ดินที่เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ แนวคิดการอนุรักษ์ของชาวยุโรปถูกตั้งคำถามจากคนพื้นเมืองว่าคุณค่า ความหมายทางวัฒนธรรม ศาสนา การเมืองในสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นของใคร

ในประเทศเม็กซิโก และลาตินอเมริกาหลายประเทศ พยายามที่จะพัฒนาอัตลักษณ์ของชาติตนเองโดยการเน้นให้เห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่มีอยู่ในดินแดนโลกเก่าและโลกใหม่ ทั้งนี้เพื่อยืนยันว่าคุณค่าของคนพื้นเมืองและชาวยุโรปที่อพยพมาที่หลังนั้นมีพอกๆกัน อย่างไรก็ตาม ในสหรัฐอเมริกา มีการแยกวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองออกจากชาวยุโรป โดยอาศัยนโยบายเกี่ยวกับคนพื้นเมืองที่มีอยู่ในรัฐบาลท้องถิ่นและรัฐบาลกลาง ในสังคมอเมริกันมักจะมีการเหยียดประเด็นเกี่ยวกับชนพื้นเมืองขึ้นมากล่าวถึงบ่อย ๆ บางครั้ง ประวัติศาสตร์ของชนพื้นเมืองในสหรัฐจะแยกขาดจากประวัติศาสตร์ของคนอเมริกันผิวขาว โดยมองข้ามการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ประเด็นนี้กลายเป็นข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการเข้าไปควบคุมดูแลทรัพยากรและมรดกทางวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง

อย่างไรก็ตาม ทิศทางของการจัดการทางวัฒนธรรมจะต้องคำนึงถึงประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เหล่านั้น ถึงแม้ว่าหลักการทางด้านอนุรักษ์และการคุ้มครองยังคงอยู่ในมือของรัฐก็ตาม พรรคการเมืองบางพรรคได้ริเริ่มให้รัฐเข้าไปจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรประวัติศาสตร์ในพื้นที่ของเอกชน แต่สิ่งนี้ยังไม่เกิดขึ้น เนื่องจากต้องคำนึงถึงการกฎหมายเกี่ยวกับการครอบครองที่ดินส่วนตัวด้วย^๑

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

พิสิฐ เจริญวงศ์^๒ ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม อธิบายว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม นั้น มีทั้งของเก่าจากอดีต เป็นมรดกที่เหลื่อมมาถึงคนรุ่นเรา และมีของใหม่ที่เรารสร้างขึ้น ทั้งนี้ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง องค์ประกอบของวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง สถานที่/แหล่ง และภูมิทัศน์ และวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา ฯลฯ

^๑ <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/๒๓>

^๒ สายันต์ ไพเราะญัตร์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน , (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐), ๑๓.

ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีต ผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยระบุว่าวัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นองค์อินทรีย์ หรือ องค์ชีวิต ที่สามารถวิวัฒน์ไปได้เรื่อย ๆ ขณะที่

สายันต์ ไพรัชญาจิตร^๓ ได้กำหนดขอบเขตของทรัพยากร วัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรม ทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ จิตนาภาพ ความรู้สึกนึกคิด ศิลปะ และการแสดงออกที่ไม่ สามารถจับต้องได้ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละ ชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สม ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนและสังคม

กรอบในการทำความเข้าใจ และอธิบายกระบวนการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งพัฒนามาจากวิธีการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี เรียกว่า ๓E - Model ประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติการที่สำคัญ ๓ ลักษณะ คือ

๑. กระบวนการเรียนรู้และการปลูกฝังจิตสำนึก (E๑-Education) เน้นการเรียนรู้ร่วมกัน จากการปฏิบัติงานจริง การจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารหลายทางแบบไม่เป็นทางการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อความเข้าใจร่วมกันในเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการเป็นการสร้างจิตสำนึกในคุณค่า และความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการเล็งเห็นประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีในการพัฒนาชุมชน

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E๒ - Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา และเทคนิควิธีที่เหมาะสม ในการจัดการด้านวิชาการหรือการวิจัย ด้านการ อนุรักษ์ การสงวนรักษา และแบบแผนการพัฒนา รวมทั้งการสร้างเงื่อนไข กฎเกณฑ์ หรือข้อบัญญัติ และกฎหมาย เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E๓-Enforcement) หมายถึง การนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชน และสังคมตราขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้ เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และ เอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลง กลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

^๓ สายันต์ ไพรัชญาจิตร, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน , (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐), ๑๓.

ธนิท เลิศชาญฤทธิ^๔ ได้อธิบายเกี่ยวกับการจำแนกหรือแบ่งประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการจัดแบ่ง เช่น แบ่งตามสาขาวิชาหรือศาสตร์ทางการศึกษา แบ่งตามแนวคิดลำดับความสำคัญและบทบาทเชิงบริหาร จัดการ แบ่งตามลักษณะของการเป็นเจ้าของ แบ่งตามลักษณะหน้าที่การใช้งาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากใช้วิธีการแบ่งประเภททรัพยากรวัฒนธรรมที่สามารถครอบคลุม ลักษณะกว้างและเห็นภาพชัดเจน ทรัพยากรวัฒนธรรมหรือมรดกวัฒนธรรมมีอยู่ ๒ ประเภทหลัก ตามการจัดจำแนกขององค์การยูเนสโก โดยแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่ ได้แก่ ทรัพยากร/มรดก วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้(intangible cultural resource) และทรัพยากร/มรดกวัฒนธรรมที่จับต้อง ได้(tangible cultural resource) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในการประชุมทั่วไปขององค์การยูเนสโก ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ มีการเสนอวาระเพื่อพิจารณาแนวทางในการดูแลและกำหนดประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ ที่ประชุมได้กำหนดมาตรการความคุ้มครอง ป้องกัน และดูแลทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้อง ไม่ได้ทั้งหมด ๔๐ มาตรา ภายในชื่อสนธิสัญญา Convention for Safeguarding of In tangible cultural Heritage ๒๐๐๓ ทั้งนี้ ในมาตราที่ ๒ ของสนธิสัญญา มีการกล่าวถึง นิยามของมรดก วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าหมายถึง การปฏิบัติ (practices) การแสดงออก (expression) การนำเสนอ (representations) ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) รวมทั้งอุปกรณ์ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคลในบางกรณี มีสำนึกว่าเป็น ส่วนหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมของพวกเขา ทรัพยากร/มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เหล่านี้ ถูกส่งผ่านหรือถ่ายทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งซึ่งมนุษย์ยังมีการผลิตซ้ำ และสร้างทรัพยากร ประเภทนี้ขึ้นใหม่อยู่เสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม การปะทะสังสรรค์กับธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง และเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้ยั่งยืนนาน ซึ่งรูปแบบ ของทรัพยากร/มรดกวัฒนธรรมที่จับไม่ได้ ได้แก่

๑. ประเพณีมุขปาฐะ (oral traditions) และการแสดงออก ซึ่งรวมถึงภาษา (language)
๒. ศิลปะการแสดง (performing arts)
๓. ข้อปฏิบัติและกฎระเบียบทางสังคม (social practices) พิธีกรรม (rituals) และเทศกาล (festive events)
๔. ความรู้และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและจักรวาล (knowledge and practices concerning nature and universe)

^๔ ธนิท เลิศชาญฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร (องค์กรมหาชน), ๑๕๕๕), ๒๐ - ๒๙.

๕. ทักษะงานฝีมือเชิงช่าง (traditional craftsmanship)

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หมายถึง ซากสิ่งของก่อสร้าง รวมถึงวัตถุที่จับต้องและสัมผัสได้ ด้วยมือและมองเห็นด้วยตาของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้สัมผัสและเป็นตัวแทนของมนุษย์ วัฒนธรรมของ มนุษย์ กิจกรรมของมนุษย์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน นอกจากนี้ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ยังรวมถึง พืช สัตว์ และทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในฐานะต่าง ๆ ซึ่งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ตามลักษณะที่ ปรากฏ ๒ กลุ่ม คือ ประเภทที่อยู่ติดที่ (immovable resource) ได้แก่ ร่องรอยต่าง ๆ (features) สิ่งก่อสร้าง (building) แหล่งโบราณคดี (sites) ย่านหรือสถานที่ (places/districts) และ ประเภทเคลื่อนย้ายได้ (movable resource) ได้แก่ โบราณวัตถุ (artifacts) และสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ กิจกรรมของมนุษย์

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หรือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีที่มาจาก การจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นก่อน โดยเริ่มจากการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมทางโบราณคดีที่นักโบราณคดีเห็นว่าทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมโบราณถูกทำลายมากขึ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ทั้งจากธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์จึงเป็นห่วงว่าในอนาคตทรัพยากรเหล่านี้ อาจลดน้อยลงจนไม่หลงเหลือให้คนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์ต่อไป ดังนั้น จึงควรมีการจัดการที่เหมาะสมก่อนที่จะสายเกินไป

เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๑. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน เราต้องได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่สมบูรณ์หรือมากที่สุดเท่าที่จะหาได้เสียก่อนจึงจะ ดำเนินงานอย่างอื่น

๒. เพื่อป้องกันทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม ร่วมไป กับการอนุรักษ์และสงวนรักษาซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพ หรือสูญหายก่อนเวลาอันควร

๓. เพื่อให้ประชาชน หรือ สาธารณชน นักวิจัย นักเรียน นักศึกษา ฯลฯ สามารถ เข้าถึง แหล่งทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียม

๔. เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการศึกษาเกี่ยวกับอดีต และให้เราได้ตระหนัก ถึง คุณค่า ของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย ๓ กระบวนการ ได้แก่ การ ประเมิน ความสำคัญ (Assessing significance) การวางแผนการจัดการ (Planning for management) และ การกำหนดรายการจัดการ (Management program) โดยการพิจารณาถึง

คุณค่าและความหมาย ในสังคมร่วมสมัย เพื่อเป็นแนวทางการวางแผนการจัดทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสมแก่ชุมชนต่าง ๆ

๒.๓ แนวคิดการจัดการอนุรักษ์และพัฒนา

ความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี โดยสามารถสรุปให้เห็นได้เป็น ๒ ประเด็นคือ การอนุรักษ์ ได้แก่ การรักษา อนุสาวรีย์ รูปปั้นบุคคลสำคัญ รูปเคารพในศาสนา โดยมีแนวคิดในการอนุรักษ์คือ ทำให้มั่นคงถาวร ให้สมเกียรติที่เขาเหล่านั้นได้รักษาบ้านเมืองมาให้ลูกหลาน การอนุรักษ์พระพุทธรูปในประเทศไทย มีการระดมแนวคิดสามารถรวมได้ ๔ ด้าน คือ ๑) ในกลุ่มนักวิชาการ คิดว่าหากพระพุทธรูปคงอยู่เพียงไร ให้คงไว้เพียงนั้น ไม่ควรไปต่อเติมในส่วนที่ขาดหายไปแต่อย่างใด ๒) ในกลุ่มพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมองว่า หากพระพุทธรูปชำรุดต้องทำให้สมบูรณ์เนื่องจากเป็นศูนย์รวมศรัทธา ๓) แนวคิดนักวิชาการกึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไป มองว่า พระพุทธรูปเป็นหลักฐานสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี การจะอนุรักษ์ต้องมีขั้นตอน มีหลักเกณฑ์ ตามหลักวิชาการด้านอนุรักษ์ ๔) แนวคิดของนักวิชาการอื่น ๆ มองว่า ให้ดูความเหมาะสมแต่ละรายการ โดยใช้หลักรัฐประศาสนศาสตร์เข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์^๕

ธนิช เลิศชาญฤทธ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับการจำแนกหรือแบ่งประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ไว้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการจัดแบ่ง เช่น แบ่งตามสาขาวิชา

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ อยู่ตามผิวดิน เป็นต้น

^๕ กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, เอกสารโบราณคดี หมายเลข ๑/๒๕๓๒, ๒๕๓๓. น. ๑๑๘-๑๒๓.

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (ปั่นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำแหละสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรารักษ์ ต้น-โพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่าง ๆ เสาอินทขิล เสาใจบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัด-ฮินดู ปราสาทขอม กุ๊ก ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้าย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาล และป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด –เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจากโรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การ-เพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จัก-สานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การ-ถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลปะจารึก คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ปับสา ปับหลัน ฯลฯ ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุไว้ โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหามทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหามทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และ ศิลปวัตถุ หมายถึงสิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีต และมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็นทุน-ทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

๑. แนวคิดการจัดการอนุรักษ์และพัฒนา

ความสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี โดยสามารถสรุปให้เห็นได้เป็น ๒ ประเด็นคือ การอนุรักษ์ ได้แก่ การรักษา อนุสาวรีย์ รูปปั้นบุคคลสำคัญ รูปเคารพในศาสนา โดยมีแนวคิดในการอนุรักษ์คือ ทำให้มั่นคงถาวร ให้สมเกียรติที่เขาเหล่านั้นได้รับการบ้านเมืองมาให้ลูกหลาน การอนุรักษ์พระพุทธรูปในประเทศไทย มีการระดมแนวคิดสามารถรวมได้ ๔ ด้าน คือ ๑) ในกลุ่มนักวิชาการ คิดว่าหากพระพุทธรูปคงอยู่เพียงไร ให้คงไว้เพียงนั้น ไม่ควรไปต่อเติมในส่วนที่ขาดหายไปแต่อย่างใด ๒) ในกลุ่มพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมองว่า หากพระพุทธรูปชำรุดต้องทำให้สมบูรณ์ เนื่องจากเป็นศูนย์รวมศรัทธา ๓) แนวคิดนักวิชาการกึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไป มองว่าพระพุทธรูปเป็นหลักฐานสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี การจะอนุรักษ์ต้องมีขั้นตอน มีหลักเกณฑ์ ตามหลักวิชาการด้านอนุรักษ์ ๔) แนวคิดของนักวิชาการอื่น ๆ มองว่า ให้ความเหมาะสมแต่ละรายการ โดยใช้หลักรัฐประศาสนศาสตร์เข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์^๖

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะมีพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ อยู่ตามผิวดิน เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลง

^๖ กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, เอกสารโบราณคดี หมายเลข ๑/๒๕๓๒, ๒๕๓๓. น. ๑๑๘-๑๒๓.

ก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (ปั้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำแหละสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้น-โพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่าง ๆ เสอาหินซึล เสอาใจบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัด-ฮินดู ปราสาทขอม คูก ตะแลงแกง เสอาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้าย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาล และป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด-เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจากโรค-มิโชคมิเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การ-เพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั้นหม้อ การสร้างเตาเผาด้วยขาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จัก-สานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การ-ถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลปะจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ปับสา ปับหลัน ฯลฯ ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุไว้ว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งจารึกหรือสิ่งที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งจารึกหรือสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และ ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีต และมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็นทุน-ทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่

สะท้อนมาถึงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชนและสังคม
๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
๓. เป็นวัตถุดิบแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่น ๆ ตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว
๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชนและสังคม
๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
๓. เป็นวัตถุดิบแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่น ๆ ตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว
๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

๒.๔ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า มรดก (Heritage) ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิ

ปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่างานระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใด ๆ ที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม เป็นต้น

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้เกิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุสิ่งของได้เป็นเวลานาน ๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์ หนังสือ เอกสาร ภาพ จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชน ออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำ-ชม เป็นต้น

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะทำให้มีสิ่งพิมพ์

หรือสื่อต่าง ๆ ออก-เผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned Resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (Re-Functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุงไค้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดระบบการจัดการแหล่งมรดกโลก โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้^๗

๑. แหล่งมรดกทุกแหล่งจำเป็นต้องมีระบบการจัดการ โดยมีกรอบความคิดที่สำคัญของระบบการจัดการคือ การแบ่งพื้นที่การดูแลและจัดการมรดกโลก ให้มีส่วนของเขตพื้นที่คุ้มครองโบราณสถาน (Care zone) และเขตพื้นที่กันชน (Buffer zone) ในพื้นที่คุ้มครองโบราณสถานต้องมีความเข้มงวด ไม่ให้มีที่อยู่อาศัยของมนุษย์ ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ นอกเหนือจากการอนุรักษ์ และมีการจัดการการเข้าเยี่ยมชมที่เหมาะสม

๒. การจัดการแหล่งมรดกโลก ควรประกอบด้วย การดูแลในเรื่องการจัดการทรัพยากรและการปกป้องรักษา การใช้ของมนุษย์ซึ่งรวมไปถึงการท่องเที่ยว การวิจัยและการเฝ้าระวัง และการบริหารจัดการ

^๗ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

๒.๑ การจัดการทรัพยากรและการปกป้องรักษาอันมาจากการคุกคาม มรดกโลกเช่น การขยายตัวของเมือง การขโมยวัตถุทางศิลปะ สาเหตุและปัจจัยทางธรรมชาติต้องมีการเตรียมเผชิญปัญหาและเฝ้าติดตาม

๒.๒ การใช้ของมนุษย์ การเป็นแหล่งมรดกโลกทำให้มีการลงทุนเพิ่มขึ้นมีนักท่องเที่ยวมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว หากมีการบริหารที่ดีจะมีผลกระทบทางลบน้อยที่สุดต่อชุมชนและทรัพยากร

๒.๓ การวิจัยและการเฝ้าระวัง องค์การภาครัฐและภาคเอกชน และผู้รับผิดชอบแหล่งมรดกโลก มีหน้าที่ประเมินคุณภาพ รวบรวมข้อมูลและแบ่งปันข้อมูลเพื่อการพัฒนา เนื่องจากต้องมีการรายงานต่อคณะกรรมการมรดกโลกอย่างเป็นทางการทุก ๖ ปี หรือตามกำหนดที่ระบุไว้โดยคณะกรรมการมรดกโลก

๒.๔ การบริหารจัดการ ต้องมีการบริหารจัดการด้านการเงินจากแหล่งทุนต่างๆ ซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการอนุรักษ์ การจัดการและการพัฒนา การให้การศึกษา ซึ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก ทั้งนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ และนักการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่า และให้แหล่งมรดกโลกได้รับการคุ้มครองที่ถูกต้องเหมาะสม การมีแผนการตลาดซึ่งครอบคลุมวัตถุประสงค์ของทางการและของชุมชนโดยทั่วถึง

การเงิน การจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอเป็นสิ่งจำเป็นมากต่อการอนุรักษ์ การจัดการ และการพัฒนาแหล่งต่างๆ แหล่งเงินทุนต่างๆ ในที่นี้ อาจหมายรวมถึง งบประมาณของรัฐบาลจากส่วนกลาง งบประมาณระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น

การศึกษา การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลกทั้งนักท่องเที่ยว ผู้จัดการแหล่งประชาชนในพื้นที่ และนักการเมืองท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งนั้นๆ และให้แหล่งมรดกนั้นๆ ได้มีการคุ้มครองที่ถูกต้องและเหมาะสม

การตลาด ทุกพื้นที่แหล่งมรดกควรมีแผนทางด้านการตลาด ซึ่งครอบคลุมวัตถุประสงค์ของทางการ และความต้องการของชุมชนโดยทั่วถึง ทรัพย์สินของแหล่งมรดกครอบคลุมทั้งด้านวัสดุและด้านวัฒนธรรม รวมทั้งศาสนพิธี ศิลปะและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยการผนวกเอาสิ่งเหล่านี้เข้าไป ผู้เข้าเยี่ยมชมจะได้สัมผัสกับความมั่นคงและความเข้าใจลึกซึ้งต่อสถานที่นั้น^{๑๐}

^๘ธิดา สาระยา และน. ณ. ปากน้ำ, เมืองสุโขทัยนี้ดี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๐-๓๕.

^๙พิสิฐ เจริญวงศ์, การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ สารกรมศิลปากร, (เมษายน-มิถุนายน, ๒๕๓๗), หน้า ๒๓.

^{๑๐}บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๔๔-๔๖.

เมื่อมีการวางแผนการจัดการที่ได้รับการเห็นชอบตามกฎหมายที่เหมาะสมแล้วเรื่องวิธีการ ดำเนินการตามแผน ให้การดำเนินงานบริหารด้านอนุรักษ์ คือระบบการจัดการตนเอง ด้วยความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่น รัฐบาล นักวิชาการและธุรกิจเป็นไปอย่างราบรื่นโดยระบบการจัดการที่ดีต้องเป็นไปด้วยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น รัฐบาล นักวิชาการและภาคธุรกิจ

บทบาทขององค์การยูเนสโก ในการดูแลรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมมุ่งเน้นในด้านการป้องกัน (Prevention) การจัดการ (Management) และการช่วยเหลือ (Intervention) ซึ่งในการเข้าช่วยเหลือประเทศต่างๆ ในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมนั้นจะสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสภาพแวดล้อม โดยการปรับเปรียบเทียบทัศนคติแนวคิดให้เป็นไปในแนวทางเดียวกับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการตระหนักในหมู่ประชาชน ส่งเสริมให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม^{๑๑}

มรดกโลกทางวัฒนธรรม มีคำจำกัดความตามมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีคำจำกัดความของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ดังนี้

โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งเป็นอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

โบราณวัตถุ หมายความว่า สิ่งหรือสิ่งที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

ศิลปวัตถุ หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมือและเป็นสิ่งที่นิยามกันว่ามีคุณค่าในทางศิลปะ แต่ปัจจุบันนี้มีค่าใหม่ๆ เกิดขึ้นหลายค่าหากแก้ไข พรบ. ฉบับ พ.ศ.๒๕๐๔ คงต้องบรรจุนิยามใหม่ๆ เข้าไปอีก เช่น “แหล่งโบราณคดี” และ “อุทยานประวัติศาสตร์” คำจำกัดความทางวิชาการของคำทั้งสองเป็นดังนี้

“แหล่งโบราณคดี” หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ทั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ เช่น ที่อยู่อาศัย สุสาน ศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบอาชีพและแหล่งเรื่องอับปาง

^{๑๑} กองวางแผน โครงการ ททท., สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕-๖๐.

“อุทยานประวัติศาสตร์” หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยใดสมัยหนึ่งของประเทศ หลักฐานและความสำคัญดังกล่าวอาจเป็นทางวัฒนธรรม การเมืองและสังคม วิทยาก็ได้

“วัฒนธรรม” สมัยก่อนแปลกันตรงตัวตามรูปศัพท์ว่า “ธรรมะอันเจริญ” เหมือนกับ “อารยธรรม” ทุกประการ ทั้งๆ ที่ทางวิชาการนั้นให้ความหมายต่างกัน กล่าวคือ “อารยธรรม” หมายถึง ความเจริญระดับเมือง ส่วน “วัฒนธรรม” เป็นคำที่ใช้หมายถึง ชีวิตความเป็นอยู่ทุกแง่มุมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสปีชีส์ (Species) หนึ่ง และแคบเข้ามาก็เน้นวิถีชีวิตของกลุ่มสังคมในกลุ่มสังคมหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมไทยหรือแคบเข้ามาอีก เช่น ไทยลื้อ ไทยเขิน และอื่นๆ แต่คุณลักษณะที่เด่นที่สุดก็คือเป็นมรดกทางด้านความคิดหรือปทัศฐานที่สืบทอดกันต่อมาไม่ใช่การสืบทอดทางพันธุกรรม

หลักในการบริหารจัดการโดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานและจดหมายเหตุถือว่าเป็นมรดกสำคัญทางวัฒนธรรมและมีคุณค่าต่อประเทศทั้งความสำคัญด้านการศึกษาเชิงวิชาการรวมถึงผลที่มีค่าด้านจิตใจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ซึ่งคุณค่าและความสำคัญมรดกทางวัฒนธรรมจะบ่งบอกและแสดงให้เห็นถึงสิ่งต่อไปนี้^{๑๒}

๑. แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศและของโลก หมายความว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นหลักฐานสำคัญว่าบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มีความเป็นอยู่อย่างไร ทำมาหากินอย่างไรมีความเชื่อในศาสนา มีการสืบทอดต่อมาถึงสมัยเราได้อย่างไร ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ของชาติทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา การค้าขาย การทำมาหากินของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

๒. แสดงถึงเกียรติ ความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและในชาติ เห็นได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีอยู่ในรูปสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลา รูปหล่อ รูปปูนปั้น แกะสลัก ส่วนใหญ่ที่พบเป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา พระพุทธรูป ลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์ ล้วนเป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นเลิศในฝีมืองานศิลปะและได้สืบทอดต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นเกียรติภูมิและความภาคภูมิใจของคนไทยควรแก่การทําอนุรักษ์รักษาไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

๓. แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรัก สามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชนระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว หมู่บ้าน ท้องถิ่นและระดับประเทศ มรดกทางวัฒนธรรมในทางศาสนา

^{๑๒} ชมรมศิษย์เก่าบวรนิเวศ, รู้จัก ๑๓ มรดกโลกแห่งใหม่, สืบค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๖, จาก

เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่สักการบูชาของประชาชนทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ยังมีศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ในสถานที่ต่างๆ ที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นมีความศรัทธาเชื่อถือร่วมกัน ก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่นมากมาย เป็นปัจจัยที่สามารถทำให้เกิดความรักความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่ประชาชนในท้องถิ่น

๔. แสดงให้เห็นถึงหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า โดยเฉพาะประวัติความเป็นมาของมนุษย์ ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การปกครอง ตลอดจนเกิดการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ

๕. แสดงให้เห็นถึงควมมีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาท้องถิ่นในปัจจุบัน ที่ได้มีโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีก็จะมีารขุดค้น การอนุรักษ์ การบูรณะ เพื่อพัฒนาปรับปรุงให้เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยววัฒนธรรม หากมีการวางแผนสร้างระบบอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา ถนนหนทางเข้าสู่โบราณสถาน ที่มีประชาชน และนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ มีดังนี้^{๑๓}

๑. ด้านการเผยแพร่

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจะสำเร็จได้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคม วงกว้าง ทั้งที่เป็นองค์กร และตัวบุคคล รวมทั้งจากภาครัฐและเอกชน ความร่วมมือเช่นนี้จะเกิดได้เมื่อทุกฝ่ายมีความเข้าใจและตระหนักว่าตนมีหน้าที่อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไว้ให้คนรุ่นต่อไปสามารถใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อส่วนรวมได้ การเผยแพร่ความรู้หรือสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ จึงเป็นสิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ต้องทำและร่วมมือกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและความตระหนักดังกล่าวแก่สาธารณชนทั่วไป องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปได้โดยการจัดกิจกรรมให้ความรู้

๒. ด้านการอนุรักษ์

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ การซ่อม บูรณะ หรือสงวนรักษานั้นจะต้องกระทำอย่างระมัดระวังมิให้เสียหายไปกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม และความเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุของสิ่งนั้น กรม

^{๑๓} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร “ บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๒-๑๑๔.

ศิลปากรนั้นได้วางระเบียบปฏิบัติหลายประการว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ แต่ละ
ข้อล้วนแต่เน้นเรื่องการรักษาให้คงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด

๓. ด้านการดูแล

ภารกิจและกิจกรรมที่กรมศิลปากรดำเนินการถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะในส่วนองงานปกป้อง
คุ้มครองควบคุม ดูแล รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มี
กรอบและแนวคิด ดังนี้

๓.๑ การรักษาความสะอาด

๓.๒ การกำจัดสิ่งกีดขวาง

๓.๓ จัดเตรียมถังขยะที่มีรูปลักษณ์ที่เหมาะสมให้พอเหมาะ และมี
ตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสม

๓.๔ การปกป้องคุ้มครอง/รักษาความปลอดภัย โดยจัดให้มีเวรยาม ฝ้า
ดูแลโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบ เพื่อไม่ให้มีการกระทำใดๆ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่
โบราณสถานและพื้นที่ทั้งจากการกระทำของมนุษย์และสัตว์ การเพิ่มมาตรการพิเศษในการรักษา
ความปลอดภัย

๓.๕ การซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบ วัสดุ และวิธีการดั้งเดิม การ
ซ่อมแซมเบื้องต้น ตามรูปแบบวัสดุและวิธีการดั้งเดิมเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่สามารถแก้ไขให้
ส่วนที่ชำรุดเสียหายเล็กๆ น้อยๆ กลับสู่สภาพที่ดีใช้สอยต่อไปได้

๓.๖ การค้ำยันโบราณสถาน เป็นวิธีการบรรเทาปัญหาเสื่อมสภาพหรือ
การพังทลายของโบราณสถานที่เกิดขึ้น ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในกรณีอื่นๆ ต่อไป จึง
ควรดำเนินการดังนี้ เมื่อพบว่าโบราณสถานอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการพังทลาย และอาจเป็นอันตราย
ต่อประชาชนโดยทั่วไป ระหว่างรอการอนุรักษ์ที่เหมาะสมควรที่จะต้องทำการค้ำยันไว้ชั่วคราวก่อน
โดยเร็ว เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนโบราณสถานหักพังลงมา วัสดุที่ใช้อาจเป็นไม้หรือเหล็ก ซึ่งออกแบบ
อย่างเหมาะสมให้สามารถประทะหรือยังยั้งการเสื่อมสภาพไว้ได้ชั่วคราว โดยไม่สร้างความเสียหายต่อ
โบราณสถาน ควรใช้รูปแบบของค้ำยันที่ไม่สร้างปัญหาการเกิดขวางหรือบดบังโบราณสถาน

๓.๗ การสงวนรักษา การดูแลรักษาให้โบราณสถานคงอยู่ในสภาพที่
ปรากฏอยู่และชะลอการเสื่อมสภาพที่อาจจะเกิดขึ้น ตลอดจนยับยั้งความเสียหายที่กำลังเกิดขึ้นมิให้
เสียหายต่อไปโดยมีกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องของการสงวนรักษาโบราณสถาน งาน
ประติมากรรม และภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในโบราณสถาน เพื่อชะลอการเสื่อมสภาพและป้องกันมิ
ให้เสียหายต่อไปนั้น ผู้ดำเนินการจะต้องตระหนักถึงวิธีการสงวนรักษาที่ไม่มีผลกระทบใดๆ ดังนั้นการ
ใช้วัสดุทางเคมีเพื่อกำจัดวัชพืช รา ตะไคร่น้ำ กับโบราณสถาน งานประติมากรรมและภาพจิตรกรรม

ผาผนังดังกล่าว จึงต้องระมัดระวังถึงผลเสียที่อาจจะเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้การกำจัดปลวกและแมลงที่กินเนื้อไม้ที่ต้องใช้วัสดุทางเคมีในการกำจัดก็ต้องพึงระวังเป็นพิเศษอีกด้วยทางที่ดีควรปรึกษานักวิทยาศาสตร์ผู้มีความรู้ในสิ่งนี้

๓.๘ การเสริมความมั่นคงแข็งแรง เป็นการใช้วัสดุเสริมหรือเพิ่มเข้าไปในเนื้อวัสดุหรือช่วยค้ำยันเพื่อให้แน่ใจว่ามีความมั่นคงเพียงพอ

๓.๙ การบูรณะ การซ่อมแซมโบราณสถานโดยคำนึงถึงรูปแบบวัสดุและฝีมือช่างดั้งเดิม รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานอื่นๆ ในกรณีที่จำเป็นต้องเสริมสร้างส่วนที่ขาดหายไปต้องทำให้กลมกลืนกับของเดิม ในขณะเดียวกันก็ต้องแสดงถึงความแตกต่างจากวัสดุของเดิมได้

๓.๑๐ การปฏิสังขรณ์ ส่วนที่ขาดหายไปให้สมบูรณ์การทำให้โบราณสถานเสียหายไปให้สมบูรณ์การทำให้โบราณสถานที่เสียรูปร่างคืนสู่สภาพเดิมให้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยก่อสร้างขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานความถูกต้อง และความเป็นจริงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม ไม่ว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่

๓.๑๑ การประยุกต์การใช้สอยเป็นการปรับเปลี่ยนโบราณสถานเพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เหมาะสมจากพื้นฐานแนวคิดที่ว่า วิธีการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ดีที่สุดคือ การยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่โดยประโยชน์ใช้สอยจะไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าหากมีการเปลี่ยนแปลงก็สามารถแก้ไขกลับคืนสภาพเดิมได้ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบน้อยที่สุด

๔. ด้านการบำรุงรักษา

ภารกิจการบำรุงรักษาโบราณสถาน คือ การระวังรักษาโบราณสถานไม่ให้เสื่อมสภาพ หรือหยุดยั้งการเสื่อมสภาพ โดยไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปร่างของโบราณสถานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากรก่อน จึงจะสามารถดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในภารกิจนี้ได้ โดยอาจสามารถดำเนินการได้กับโบราณสถานระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากร กิจกรรมที่จัดอยู่ภายใต้ภารกิจของบำรุงรักษาโบราณสถาน

๕. ด้านการให้บริการในพื้นที่โบราณสถาน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากรก่อน จึงจะสามารถดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในภารกิจนี้ได้ โดยอาจสามารถดำเนินการได้กับโบราณสถานระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ดังนี้

๕.๑ การให้บริการข้อมูลทางวิชาการ

๕.๒ การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการแก่สาธารณชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้องไม่ขัดแย้งกับข้อมูลที่เป็นทางการของกรมศิลปากร

๕.๓ การจัดทำป้ายสื่อความหมาย จะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถานนั้นๆ หากไม่มีแผนแม่บทควรเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ

๕.๔ คอยควบคุมไม่ให้มีการติดตั้งป้ายที่เกินความจำเป็นซ้ำซ้อน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความรกรุงรัง กีดขวางทัศนียภาพที่งดงาม

๕.๕ ควรออกแบบป้ายสื่อความหมายให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและที่ตั้งของป้ายเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านข้อมูล ข้าราชการ

๖. ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

หมายถึง การประชาสัมพันธ์ข่าวสารกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกหวงแหนและร่วมกันอนุรักษ์ตลอดจนเพื่อให้รับทราบและเข้าใจการทำงานอนุรักษ์โบราณสถาน

๗. ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

หมายถึง การก่อสร้างและการบริหารจัดการ ดูแลสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่จะให้ขึ้นตามแผนแม่บทหรือแผนปฏิบัติการที่มีความเหมาะสมกับโบราณสถานแต่ละแห่ง

๘. ด้านการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษาอื่นๆ

หมายถึง การจัดให้มีกิจกรรมทางด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนทางศิลปกรรม การปลูกจิตสำนึกด้านอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทย^{๑๔}

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า 3E-Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงและการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

^{๑๔} กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๑.

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering)

หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (Methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (Appropriate Technique /Technology)ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (Research) ด้านการอนุรักษ์ (Conservation) การสงวนรักษา (Preservation) และรูปแบบการพัฒนา (Development Pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (Conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (Rules) และกฎหมาย (Acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3-Enforcement)

หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครองป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ 3E-model ดังกล่าวข้างต้น อาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้น เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ์และอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๖ ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิ์อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ผลสืบเนื่องจากการผูกขาดการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และทาง โบราณคดีของภาครัฐ โดยที่ชาวบ้านและภาคประชาชนในทุกภาคส่วนไม่มีส่วน ร่วมในทุกระดับ ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิควิทยาการอย่างรวดเร็ว มีเครื่องมือและอุปกรณ์สมัยใหม่เข้ามาแทนที่เครื่องมือแบบพื้นบ้านพื้นถิ่นที่เคยใช้กัน มา ตลอดจนวัตถุศิลปะที่เคยใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม และการประดิษฐ์วัตถุ ทางวัฒนธรรมที่เคยผลิตหรือหาได้ในท้องถิ่นก็หายากขึ้น เข้าถึงยากขึ้น งานฝีมือ สร้างสรรค์เชิงศิลปะที่เคยมีอยู่มากในท้องถิ่นต่างๆจึงลดปริมาณลงไป ทำให้ ภูมิปัญญา ฝีมือช่างพื้นถิ่น ตลอดจนทักษะในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ และ หัตถกรรมของท้องถิ่นก็พลอยเสื่อมถอยลงไป ช่างฝีมือและผู้รู้ ไม่มีโอกาสได้แสดง ฝีมือในการบูรณะ ซ่อมแซม อนุรักษ์งานศิลปกรรมที่เคยทำสืบทอดกันมา เพราะไม่มี หน่วยงานหรือ

สถาบันใดๆให้การรับรองมาตรฐานความรู้และฝีมือ จึงไม่สามารถใช้ วิชาช่างของตนประกอบอาชีพ ทำมาหากินเลี้ยงชีพ ฝีมือเชิงช่างพื้นถิ่นจึงเสื่อม และสูญจนยากแก่การฟื้นฟู จากสภาพปัญหา ดังกล่าวสมาชิกสภาาร่างรัฐธรรมนูญ ตระหนักในศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำ หน้าที่พิทักษ์รักษา ดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตน ดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตจึงได้กำหนดแนวปฏิบัติให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการ จัดการทรัพยากรทาง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ ปรากฏใน มาตรา ๔๖ ของ รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่ระบุว่า " บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิ อนุรักษ์หรือ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาท และมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่ กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการ บริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การ บริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนใน ท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดทำมีพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุ และในมาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้ องค์กรปกครองส่วน-ท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชน ในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในปัจจุบันได้มีกลุ่ม ประชาชน ชุมชน องค์กรอนุรักษ์ องค์กรเอกชน และเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆเริ่มตระหนักถึง ปัญหาทรัพยากรทางโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้น มากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆมากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ ประสพผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็น"ประวัติศาสตร์ถูกทำลายและปัญหาการจัดการที่ ไม่เหมาะสม ได้เข้ามามีบทบาทใน การจัดการในระดับต่างๆมากขึ้น มีรูปแบบและวิธีการในการ จัดการแตกต่างกัน ออกไป แต่ยังไม่ประสพผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการจัดการ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐมาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง (พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ /อธิบดีกรมศิลปากร) เท่านั้น

แนวคิดเกี่ยวกับมรดกโลก

“มรดกโลก” คือ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่นเป็นเลิศในระดับสากล เมื่อได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งมรดกโลกไม่ว่าจะมีที่ตั้งอยู่ในขอบเขตดินแดนของประเทศใดก็ตามถือได้ว่าแหล่งนั้นเป็นมรดกของมนุษยชาติทั้งปวงแหล่งมรดกโลกสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นงานทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำหรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้างหรือแยกเชื่อมต่อกันที่มีความเป็นเอกลักษณ์หรือแหล่งสถานที่สำคัญ ที่อาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์ หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่น่าเป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าล้ำเลิศในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ มานุษยวิทยา หรือ วิทยาศาสตร์

๒. แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะ ทางกายภาพ และชีวภาพอันมีคุณค่าเด่นชัดในด้านความล้ำเลิศ หรือ วิทยาศาสตร์ หรือสถานที่ซึ่งมี สภาพทางธรณีวิทยา และภูมิประเทศที่ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและ สัตว์ ซึ่งถูกคุกคามหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ที่หายาก เป็นต้น

๓. ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึง พื้นที่ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมเกิดจากการหลอมหลอมองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคารรวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่างและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โดยเป็นการ ออกแบบภูมิทัศน์ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของ มนุษย์ หรือเป็นผลมาจากสังคัม เศรษฐกิจ และความ เลื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ และอาจเกิดจากกลมวัฒนธรรมหรือ องค์ประกอบทาง ธรรมชาติที่เป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบุรณภาพทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึง ความสมบูรณ์ทาง วัตถุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัตถุหรือที่ ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเจริญเติบโต หรือเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่าแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งมีไม่แต่เฉพาะอนุสรณ์สถานที่สำคัญ บริเวณประวัติศาสตร์และสวนประวัติศาสตร์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหมดที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวพันกับคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดที่จะจำแนกลักษณะของแหล่งมรดกทาง

วัฒนธรรม เพื่อจะได้ทราบถึงคุณค่าความสำคัญที่เกี่ยวข้อง และยังเป็นประโยชน์แก่การกำหนดขั้นตอนนโยบายเพื่อป้องกันและการปฏิบัติรักษาที่ชัดเจน^{๑๕}

๒.๕ การขึ้นทะเบียนมรดกโลก

การพิจารณาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งได้รับการจัดว่ามีมาตรฐานในระดับสากลเพื่อขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลกนั้น แหล่งมรดกนั้นจะต้องมีคุณค่าและก่อให้เกิดความสำคัญในระดับสากล และแหล่งมรดกนั้นเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นซึ่งต้องใช้การบำรุงรักษาอยู่บนมาตรฐานที่ชัดเจนและ แน่นอน ดังนั้น เพื่อเป็นการประกันว่าจะมีการนำมาตราการที่มีประสิทธิภาพและการใช้ได้นั้นนำมาใช้ ในการปกป้อง อนุรักษ์ ปฏิสังขรณ์และจัดแสดงแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งแหล่งมรดกนั้นจะต้อง อยู่ในดินแดนของประเทศสมาชิกตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกได้อย่างเหมาะสมมิให้เกิดการลดถอย ความเป็นของดั้งเดิมหรือเกิดการทำให้เสื่อมคุณค่าไป จึงต้องมีการประเมินเพื่อให้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้นขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เพื่อเป็นรากฐานที่สำคัญจะแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของแหล่งมรดกนั้น และยังสนับสนุนให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถานของประเทศชาติ และทำให้องค์กรหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องมีการดำเนินการและความรู้ความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน

๑.เกณฑ์มาตรฐานของการเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณสมบัติตามคำนิยามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญา คุ้มครองมรดกโลกในมาตรา ๑ นั้น จะได้รับการพิจารณาขึ้นทะเบียนมรดกโลกทางวัฒนธรรมได้ จะต้องมึลักษณะที่แสดงไว้ตาม “แนวทางการปฏิบัติเพื่อการส่งเสริมสนับสนุนอนุสัญญามรดกโลก” (Operational Guidelines for the World Heritage Convention)^{๑๖} หรือเรียก สั้นๆ ว่า “แนวทางการ ปฏิบัติการในส่วนที่ II.D”

๑.๑ เกณฑ์การพิจารณาขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ได้แก่

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๑ เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรมหรือตัวแทนของความงดงาม ที่มีลักษณะเฉพาะตัวและเป็นผลงานชิ้นเอกที่ได้รับการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดยิ่งจากอัจฉริยภาพด้านศิลปะอย่างแท้จริง หรือ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๒ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งในการผลักดันให้เกิดรูปแบบ และพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม ศิลปะถาวรวัตถุส่วนการวางผังเมือง และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือการ

^{๑๕} สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๓ พระนครศรอยุธยา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, **มรดกไทย-มรดกโลก** (กรุงเทพฯ:บริษัทกราฟิคพอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

^{๑๖} The Committee considers a property as having outstanding universal value (see paragraphs ๔๙-๕๓)

พัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งการพัฒนาเหล่านั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดทางวัฒนธรรมของโลก หรือ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๓ เป็นสิ่งที่ไม่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้ยากยิ่งหรืออย่างน้อยต้องเป็นพยานหลักฐานอย่างพิเศษที่แสดงขนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออารยธรรม ซึ่ง ยังหลงเหลืออยู่ หรืออาจสูญหายไปแล้ว หรือ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๔ เป็นตัวอย่างของลักษณะโดดเด่นของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอุตสาหกรรม หรือภูมิทัศน์ซึ่งแสดงภาพขั้นตอนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ หรือ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๕ เป็นตัวอย่างของลักษณะอันเด่นชัดของขนบธรรมเนียม ประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมที่มีความเปราะบางด้วยตัวมันเองหรือเสื่อมสลายได้ง่าย เพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมที่ไม่สามารถกลับคืนดั้งเดิมได้ หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ หรือในสภาวะแวดล้อมพิเศษหรือไปรวมกับมาตรการอื่นๆ หรือ

หลักเกณฑ์ข้อที่ ๖ มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือจารีตประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ หรือกับแนวความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับผลงานศิลปกรรมและวรรณกรรม หรือบุคคลที่มีความสำคัญหรือความโดดเด่นยิ่งประวัติศาสตร์สากลโลกนอกจากเกณฑ์มาตรฐานดังที่กล่าวมาแล้ว แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม จะต้องผ่านเกณฑ์การตรวจสอบที่สำคัญอีก ๒ ข้อ ซึ่งแหล่งมรดกที่ได้รับการเสนอชื่อจำเป็นต้องดังนี้

๑) ได้รับการพิสูจน์ถึงความแท้ดั้งเดิม (Test of Authenticity) ในเรื่องของการออกแบบวัสดุก่อสร้างฝีมือช่างและการออกแบบ และในกรณีของสภาพแหล่งที่ตั้งและ ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมจะรวมถึงลักษณะพิเศษที่โดดเด่น และองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งต้องมีการพิสูจน์ว่า แหล่งมรดกนั้นเป็นของแท้ดั้งเดิม มิใช่ของที่ทำขึ้นมาใหม่ซึ่งลอกเลียนแบบมาจากที่อื่น

๒) แหล่งมรดกนั้นต้องได้รับความคุ้มครองพอสมควร ซึ่งประเทศสมาชิกที่เสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้พิจารณานั้นต้องแสดงความตั้งใจ (Political Will) ในการสงวนรักษา โดยมีมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมรองรับ และมีการปกป้องแหล่งนั้นโดยการนำมาตราการดั้งเดิมที่มีอยู่มาใช้ในการดำเนินงาน เพื่อเป็นหลักประกันว่าได้มีการดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นให้ได้รับการคุ้มครองอย่างถาวร ดังนั้น พระราชบัญญัติที่ใช้ในการปกป้อง แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น รวมทั้งมาตรการเพื่อการปกป้องดั้งเดิมที่มีอยู่จึงเป็นส่วนที่จำเป็นและต้องได้รับการกล่าวถึงอย่างชัดเจน ในขณะที่ดำเนินการเสนอชื่อเพื่อขึ้นบัญชีมรดกโลก นอกจากนี้ ต้องมีการสงวนรักษาความสมบูรณ์ของแหล่งวัฒนธรรม โดยเฉพาะในแหล่งที่เปิดให้

สาธารณชนเข้าชมเป็นจำนวนมากนั้น ประเทศสมาชิกมีหน้าที่ต้องเสนอหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม โดยจะต้องครอบคลุมถึงแนวทางการจัดการ การอนุรักษ์ และการเข้าถึงแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของประชาชนด้วย

๒. ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ความเป็นของแท้ดั้งเดิม ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญในการประเมินแหล่งมรดก ทางวัฒนธรรมโดยใช้อธิบายเพิ่มเติมให้กับความหมายของการเป็นแหล่งมรดกที่มีวัสดุเป็นของเดิม (original) หรือมีความแท้ (genuine) ซึ่งเก่าแก่และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ความเป็นของแท้ดั้งเดิม ทางประวัติศาสตร์โดยทั่วไปจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงระยะเวลาในการก่อสร้าง และการใช้สอยใน ระยะเวลาต่างๆ กันตามประวัติศาสตร์ โดยแหล่งมรดกที่ผ่านการตรวจสอบความเป็นของแท้ดั้งเดิมจะดำรงไว้ซึ่ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่ดั้งเดิมเสมือนเมื่อแรกสร้างหรือได้แสดงถึงการมีวิวัฒนาการตลอดระยะเวลาตามประวัติศาสตร์ซึ่งจากแนวทางการปฏิบัติเพื่อการส่งเสริม สนับสนุน อนุสัญญาามรดกโลก (Operational Guidelines for the World Heritage Convention)^{๑๗} ส่วนที่ II.E ได้ กำหนดความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่ต้องได้รับการพิจารณาเพื่อที่จะนำเสนอขึ้นบัญชีมรดกโลกไว้ดังนี้

๑) วัสดุดั้งเดิม (Materials) โดยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างโบราณสถานนั้น ต้องวัสดุแต่ดั้งเดิม มีประวัติทางธรณีวิทยาเป็นหลักฐาน และเป็นเครื่องหมายสำคัญตามยุคสมัยใน ทางประวัติศาสตร์และผ่านกระบวนการทางการคำนวณอายุสนิมของวัสดุนั้นแล้ว

๒) ฝีมือช่างดั้งเดิม (Workmanship) แสดงถึงหลักฐานซึ่งเป็นสิ่งของหรือ เครื่องหมายต่างๆ ที่แสดงถึงกลวิธีการใช้เทคโนโลยีในสิ่งก่อสร้างแต่ดั้งเดิมนั้น ทั้งในด้านโครงสร้าง และสร้างวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

๓) การออกแบบดั้งเดิม (Design) เป็นลักษณะการแสดงออกทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม วิศวกรรม หรือในด้านการออกแบบใช้สอย โดยในการจัดตั้งแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม นั้นต้องสื่อความหมายดั้งเดิมทางศิลปะความคิดในด้านการใช้สอยให้ชัดเจน การออกแบบที่เกี่ยวข้องกับ แหล่งประวัติศาสตร์ บริเวณพื้นที่หรือภูมิทัศน์ของแหล่งนั้น จึงจะต้องอ้างอิงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ระหว่างกันด้วย

๔) สภาพแหล่งที่ตั้งดั้งเดิม (Setting) โดยสถานที่ตั้งและภูมิทัศน์ของแหล่ง มรดกทางวัฒนธรรม เป็นต้นว่า สวนหรืออุทยานทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านทิวทัศน์ของเมือง จะต้องมีความสัมพันธ์กับยุคสมัยในการก่อสร้างแหล่งนั้นด้วยแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจะต้องดำรงไว้ซึ่ง ความเป็นอันเดียวกัน ถ้าหาก ทรัพยากรเดิมถูกทำลายลง การสร้างเลียนแบบก็ไม่สามารถสนองต่อ

^{๑๗} กรมศิลปากร , แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก, (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘-๗๐.

มาตรการหรือไม่ต้องตามเกณฑ์ใน ด้านการอนุรักษ์ เพราะความเป็นของแท้ดั้งเดิมของเนื้อวัสดุได้สูญหายไปซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิมใน เนื้อวัสดุถือว่าเป็นมาตรการพื้นฐานที่ควรระลึกถึงก่อน สอนความเป็นของแท้ดั้งเดิมทางการออกแบบ และฝีมือช่างนั้น เมื่อรวมกับความเป็นของแท้ดั้งเดิมในสภาพแหล่งที่ตั้งแล้วจะทำให้ความเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และตรงตามค่านิยมในหลักการสากล

“มรดกโลก” คือ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่นเป็นเลิศในระดับสากล เมื่อได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งมรดกโลกไม่ว่าจะมีที่ตั้งอยู่ในขอบเขตดินแดนของประเทศใดก็ตามถือได้ว่าแหล่งนั้นเป็นมรดกของมนุษยชาติทั้งปวงแหล่งมรดกโลกสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถาน ไม่ว่าจะเป็นงานทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำหรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้างหรือแยกเชื่อมต่อกันที่มีความเป็นเอกลักษณ์หรือแหล่งสถานที่สำคัญ ที่อาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์ หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่น่าเป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าล้ำเลิศในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะมานุษยวิทยา หรือ วิทยาศาสตร์

๒. แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะ ทางกายภาพ และชีวภาพอันมีคุณค่าเด่นชัดในด้านความล้ำเลิศ หรือวิทยาศาสตร์ หรือสถานที่ซึ่งมี สภาพทางธรณีวิทยา และภูมิประเทศที่ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและ สัตว์ ซึ่งถูกคุกคามหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ที่หายาก เป็นต้น

๓. ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึง พื้นที่ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมเกิดจากการหลอมมองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคารรวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่างและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โดยเป็นการ ออกแบบภูมิทัศน์ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของ มนุษย์ หรือเป็นผลมาจากสังคม เศรษฐกิจ และความ เลื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ และอาจเกิดจากกลมวัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทาง ธรรมชาติที่เป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณภาพทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึง ความสมบูรณ์ทาง วัตถุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัตถุหรือที่ ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเจริญเติบโตหรือเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่าแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งมีใช้แต่เฉพาะอนุสรณ์สถานที่สำคัญ บริเวณประวัติศาสตร์และสวนประวัติศาสตร์เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหมดที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวพันกับคุณค่าของ

แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดที่จะจำแนกลักษณะของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อจะได้ทราบถึงคุณค่าความสำคัญที่เกี่ยวข้อง และยังเป็นประโยชน์แก่การกำหนดขั้นตอนนโยบายเพื่อป้องกันและการปฏิบัติรักษาที่ชัดเจน^{๑๘}

มรดกโลก (World Heritage Site) คือ สถานที่ อันได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา ทะเลสาบ ทะเลทราย อนุสาวรีย์ สิ่งก่อสร้างต่างๆ รวมไปถึงเมืองซึ่งคัดเลือกโดยองค์การยูเนสโกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เพื่อเป็นการบ่งบอกถึงคุณค่าของสิ่งที่มนุษยชาติ หรือธรรมชาติได้สร้างขึ้นมา และควรจะปกป้องสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร เพื่อให้ได้ตกทอดไปถึงอนาคต ซึ่งหลักเกณฑ์การขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมนั้นมีดังนี้

๑. เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์
๒. เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่งผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวน และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่ใดๆ ของโลกซึ่งทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม
๓. เป็นสิ่งที่ยืนยันเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว
๔. เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรมในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ
๕. เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้างหรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลา
๖. มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัย

^{๑๘} สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, **มรดกไทย-มรดกโลก** (กรุงเทพฯ:บริษัทกราฟิคฟอรัม (ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

สามัญครั้งที่ ๑๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย โดยผ่านข้อกำหนดและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาให้เป็นแหล่งมรดกโลก ดังนี้

ตามเกณฑ์ข้อที่ ๑ คือ เป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันฉลาด และเกณฑ์ข้อที่ ๓ คือ เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว^{๑๙}

เกณฑ์การเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม

จากพจนานุกรมเสรี (Wikipedia) ได้ระบุเกณฑ์การเป็นมรดกโลกไว้ดังนี้

๑. มีลักษณะโครงสร้างต่างๆ สะท้อนถึงอดีต เช่น งานทางสถาปัตยกรรม ผลงานที่เป็นอนุสรณ์ในเชิงจิตรกรรม หรือประติมากรรม โครงสร้างทางธรรมชาติที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ถ้าที่ใช้เป็นที่อยู่ของมนุษย์ หรือลักษณะอื่นๆ ไกลเคียงซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญในระดับสากลในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาศาสตร์

๒. เป็นกลุ่มอาคารที่มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือลักษณะทางภูมิสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือความสำคัญในระดับสากลไม่ว่าจะในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์

๓. เป็นที่ตั้งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็ผลงานของมนุษย์โดยเฉพาะ หรือเป็นการร่วมกันทั้งมนุษย์และธรรมชาติ รวมทั้งที่ตั้งที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งล้วนมีคุณค่าและความสำคัญระดับสากลไม่ว่าจะในด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาหรือมนุษย์วิทยา

๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๖.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม แนวคิดการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่สำคัญในงานชุมชน โดยกรมอนามัย (Sisavanh Vongkatanegnou, ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายไว้อยู่ ๔ ประเด็นหลักไว้ด้วยกันซึ่งสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม ร่วมนั้นคือการสร้างโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้ร่วมกิจกรรมเพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาหรือ ประโยชน์ที่ผู้เข้าร่วมจะได้อย่างเท่าเทียมกัน (วันรักษ์ มิ่งมณี นาคิน, ๒๕๓๑) การเข้าร่วมกิจกรรมหรือ การดำเนินการใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรใน เรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้เข้าร่วมในการตัดสินใจและรับประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งการมี ส่วนร่วมนั้นต้องเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความต้องการ และ วัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน (นรินทร์ชัย พัฒนา

^{๑๙} บรรจบ ไมตรีจิตต์, มรดกโลก เฉลิมกาญจนาภิเษก, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕-๒๖.

พงศา, ๒๕๔๗) และการมีส่วนร่วมไม่ได้เพียงแค่ เป็นเทคนิคหรือวิธีการ แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการรับรองว่าจะทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่ง สร้างประโยชน์ให้กับประชาชนหรือผู้เข้าร่วมต่อไป นอกจากนี้การมีส่วนร่วมควรให้ประชาชนหรือผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นแรกไป จนถึงขั้นตอนสุดท้ายของโครงการหรือกิจกรรมนั้น (**นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, ๒๕๔๗ และวันรักษ์ มิ่งมณี นาคิน, ๒๕๓๑**) โดยการมีส่วนร่วมหรือการร่วมมือร่วมใจกันจะทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนได้ อย่างราบรื่น และสามารถที่จะดำเนินกิจกรรมหรือโครงการให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ (**ยุพาพร รูปงาม, ๒๕๔๕; นรินทร์ จงวุฒิเวศย์, ๒๕๒๗ และसानิตย์ บุญชู, ๒๕๒๗**) จากการให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของนักวิชาการหลายท่านที่กล่าวไปใน ขั้นตอนนี้แล้ว สามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่าการมีส่วนร่วมคือการกระทำของ บุคคลที่ร่วมมือกันเป็นกลุ่มหรือการรวมตัวกัน โดยสมาชิกหรือบุคคลในกลุ่มต้องมีวัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน เข้าร่วมหรือกิจกรรมใด ๆ ด้วยความสมัครใจ มีความทัดเทียมกัน

และร่วมกันทำกิจกรรมตั้งแต่ขั้นตอนการริเริ่มโครงการจนจบโครงการเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ด้านใด ด้านหนึ่งร่วมกัน

๒.๖.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนเรื่องความสำคัญของการมีส่วนร่วมพบว่า ความสำคัญของการมี ส่วนร่วม (**นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, ๒๕๔๗**) สามารถแบ่งได้เป็น ๖ ข้อ ดังนี้ ๑) เมื่อประชาชนมีความใกล้ชิดกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ใด ๆ รับรู้และประสบ กับปัญหานั้น ๆ เอง ประชาชนจะเกิดการบวนการคิดวิเคราะห์ปัญหา นำไปสู่กระบวนการการแก้ไข ปัญหาโดยมักเป็นการพึ่งตนเอง ๒) ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ประชาชนทุกคนตระหนักถึง ความสำคัญหรือมีความห่วงใยเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรกันมากขึ้น ทำให้ทุกคนจึงต้องเข้ามามีส่วน ร่วมในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ร่วมกัน (**ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, ๒๕๓๑**) และอาจ จำเป็นต้องมีการตั้งตัวแทนขึ้นมาหลายฝ่าย เพื่อร่วมด้วยช่วยกันดูแลผลประโยชน์ของตนที่พึงจะได้รับ ๓) การมีส่วนร่วมเป็นหลักการพื้นฐานของความยุติธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนยอมรับฟังความเห็นหรือเหตุผลของกันและกัน เพื่อ นำไปสู่การเลือกความเห็นหรือทางเลือกที่ดีที่สุด ๔) ชุมชนและกลุ่มมีความเห็นหรือมีส่วนร่วมสนับสนุนในการตัดสินใจนั้น ๆ ร่วมกัน เนื่องด้วยเมื่อตัดสินใจร่วมกันแล้ว ชุมชนหรือกลุ่มจะรับทราบถึงปัญหา ผลกระทบ และแนวทางการแก้ไขปัญหาคำคัญต่อชุมชนหรือกลุ่มร่วมกัน ๕) ถ้าไม่เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในโครงการหรือการทำกิจกรรมใด ๆ แล้ว โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ อาจไม่ประสบความสำเร็จเพราะขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนหรือผู้เข้าร่วมให้มากขึ้นได้ (**ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, ๒๕๓๑**) ๖) การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความเป็นเจ้าของ (**นันทิยา หุตาวัตร และณรงค์ หุตานูวัตร, ๒๕๔๖ และไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, ๒๕๓๑**) เมื่อประชาชนเข้ามามี

ส่วนร่วมในโครงการจะเกิด ความผูกพัน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง จากความสำคัญของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก ของความสำคัญของการมีส่วนร่วมได้ คือ การให้ประชาชนได้รับรู้และเข้าร่วมโครงการตั้งแต่ กระบวนการตัดสินใจไปจนถึงการร่วมกันแก้ไข ปัญหาในชุมชนของตน เพื่อให้เกิดความเป็นเจ้าของ และรู้สึกเกิดพันธะผูกพัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนา ชุมชนหรือกลุ่มของตนต่อไป

๒.๖.๓ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

จากการที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วม (โกวิทย์ พวงงาม, ๒๕๔๕ และไพรัตน์ เดชะรินทร์, ๒๕๒๗) พอจะสรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีขั้นตอนหลักได้ ดังนี้ ๑) ขั้นตอนการร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เนื่องด้วยปัญหานั้นเกิดขึ้น ในชุมชน ดังนั้นแล้ว ชาวชุมชนต้องทราบและเข้าใจถึงปัญหาและสาเหตุการเกิด ปัญหาในชุมชนของ ตนอย่างแท้จริง ไม่เช่นนั้นแล้วการในการดำเนินงานต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาจะไม่มีทางสำเร็จ และ ในขั้นตอนนี้จะทำให้ชาวชุมชนได้ทราบถึงความต้องการหรือความจำเป็นของตนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ๒) ขั้นตอนร่วมกันวางแผนในการปฏิบัติงานหรือดำเนินงาน ชาวชุมชนจะร่วมกันคิด รูปแบบหรือวิธีการ แผนงาน นโยบาย และระบบบริหารงานพัฒนาในการดำเนินงานในมี ประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากที่สุด เพื่อที่จะขจัดหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมไปถึง การช่วยกันจัดการการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ จำกัดมาใช้ในโครงการอย่างคุ้มค่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และความคิดเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่มี ประโยชน์และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ๓) ขั้นตอนร่วมกันลงมือปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ อาจรวมถึงขั้นตอนของการลงทุน ด้วยเงินทุนหรือแรงงานตามขีดจำกัดความสามารถของบุคคล หรือชุมชนนั้น ๆ การปฏิบัติหรือการลง มือทำจะทำให้ชาวชุมชนเกิดการเรียนรู้กับกิจกรรมหรือ โครงการอย่างใกล้ชิด ๔) ขั้นตอนการติดตามและการประเมินผลงาน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้าย ของ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมซึ่งจะประเมินว่าโครงการหรือกิจกรรมที่ปฏิบัติไปบรรลุตรงตาม วัตถุประสงค์ที่ ตั้งเป้าหมายไว้หรือไม่ ตนหรือชุมชนได้รับประโยชน์จากการดำเนินงานมากน้อย เพียงใด และชาวบ้าน ยังสามารถจะนำเอาผลที่ได้รับจากการประเมินไปเป็นตัวอย่างในงานต่อไปได้ อีกด้วย การศึกษาเรื่องขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนนั้น สามารถที่จะสรุป เป็น ๔ ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนการร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนร่วมกัน วางแผนใน ภาควิธีปฏิบัติหรือดำเนินงาน ขั้นตอนร่วมกันลงมือปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ และขั้นตอน การติดตาม และประเมินผลงาน ๒.๒.๔ ระดับการมีส่วนร่วม ระดับการมีส่วนร่วมในที่นี่จะพูดถึงระดับการ ออกแบบมีส่วนร่วมระหว่างนัก ออกแบบกับคนในชุมชน โดยเหตุที่ทั้งสองจำเป็นต้องทำงานร่วมกัน หรือมีส่วนร่วมกันนั้นเพราะในงาน ออกแบบบางอย่างที่มีขั้นตอนตามกระบวนการออกแบบ อาจเป็น ขั้นตอนที่คนในชุมชนหรือชาวบ้าน ไม่ทราบหรือไม่สามารถทำด้วยตนเองได้ เช่น การเขียนแบบให้ ถูกต้องตามหลักสถาปัตยกรรม การ ประเมินราคา และการก่อสร้างต่าง ๆ ดังนั้นนักออกแบบหรือ

ผู้เชี่ยวชาญจึงเข้าไปแนะนำในเรื่อง เหล่านั้น และอีกอย่างที่เป็นข้อดีของการที่มีนักออกแบบหรือผู้เชี่ยวชาญเข้ามามีส่วนร่วมกับคนใน

ชุมชน คือ นักออกแบบหรือผู้เชี่ยวชาญจะสนับสนุนให้เกิดแรงกระตุ้นในการที่จะค้นหาปัญหาหรือ วิธีการช่วยกันแก้ไขปัญหาได้อย่างราบรื่นมากยิ่งขึ้น เพราะคนนอกอาจมองเห็นปัญหาได้มากกว่าคน ในชุมชนเองก็เป็นได้ (ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร และวิรัตน์ รัตตากร, ๒๕๕๖) ซึ่งระดับการมีส่วนร่วม ระหว่างนักออกแบบกับคนในชุมชนมีอยู่ ๗ ระดับโดยเรียงลำดับการมีส่วนร่วมมากไปสู่การมีส่วนร่วม น้อย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม	ระดับการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญและชุมชน
๑. ชุมชนตัดสินใจด้วยตนเอง	ชุมชนควบคุมและตัดสินใจในทุกขั้นตอนตั้งแต่การออกแบบไปจนถึงกระบวนการสร้าง
๒. ผู้เชี่ยวชาญและชุมชนร่วมกัน ออกแบบ	ผู้เชี่ยวชาญกับชุมชนมีส่วนร่วมกันในทุกขั้นตอนการออกแบบ ตั้งแต่การเตรียมงานบรรลุผล
๓. การออกแบบทางเลือก	ผู้เชี่ยวชาญได้ออกแบบหรือมีทางเลือกให้กับชุมชนได้เลือกสิ่ง ที่ชุมชนต้องการ
๔. การสนทนาระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับชุมชน	มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลในรูปแบบการสนทนาระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับชุมชน
๕. การศึกษาข้อมูลท้องถิ่นโดยผู้เชี่ยวชาญ	การศึกษาข้อมูลท้องถิ่นจากคนในท้องถิ่นหรือชุมชนเกี่ยวกับประสบการณ์การออกแบบ สัญลักษณ์ รูปแบบและวิถีชีวิต ของคนในชุมชนเป็นสำคัญ
๖. การเก็บข้อมูลเบื้องต้นของท้องถิ่นโดยผู้เชี่ยวชาญ	การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับท้องถิ่นโดยแบบสอบถามไม่ระบุเจาะจงเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม
๗. ผู้ออกแบบทำการออกแบบด้วยตนเอง	ผู้เชี่ยวชาญทำการออกแบบเองโดยไม่คำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ^{๒๐}

จากตารางจะเห็นได้ว่า ระดับ ๑ และระดับ ๒ เป็นขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่าง แท้จริงและมี ส่วนร่วมมากหรือมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการออกแบบตั้งแต่ต้นจบจบโครงการ โดย ชุมชนจะเป็นผู้ที่

^{๒๐} ฤทธิรงค์ จุฑาพฤตนิกร และวิรัตน์ รัตตากร. (๒๕๕๖). บทบาทของสถาบันการศึกษาและชุมชน ในการมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนมอญวัดศาลาแดงเหนือ. ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ICOMOS ๒๐๑๓. เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มีบทบาทหลักในการออกแบบ ส่วนในระดับ ๓ และระดับ ๔ คือ ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ร่วมที่มีผู้เชี่ยวชาญเข้าไปเกี่ยวข้องหรือเข้าไปเป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นผู้สนับสนุนในการ ออกแบบ นั้น แต่ชุมชนก็ยังมีบทบาทหรือยังมีส่วนร่วมอยู่ด้วยบ้าง ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ในระดับ ปานกลาง และสุดท้ายในระดับ ๕ ระดับ ๖ และระดับ ๗ เป็นการมีส่วนร่วมที่ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ ดำเนินงานออกแบบเพียงฝ่ายเดียว โดยที่ชุมชนเป็นแค่ผู้ให้ข้อมูลที่ผู้เชี่ยวชาญต้องการเท่านั้นหรือมี บทบาทเป็นเพียงผู้รับผลการออกแบบเท่านั้น ซึ่งการออกแบบที่ผู้เชี่ยวชาญออกแบบอาจไม่ได้ ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชนเลย โดยจากแนวคิดระดับการมีส่วนร่วมนี้พอสามารถที่ จะสรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วม นั้นขึ้นอยู่กับชุมชนหรือคนในชุมชนเห็นความสำคัญของปัญหามาก น้อยเพียงใด โดยมีตั้งแต่การรับรู้ การคิด ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติเอง ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับหลากหลาย ปัจจัยของผู้ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมใน กิจกรรมนั้น ๆ เช่น สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของชุมชน สังคมและ วัฒนธรรม เป็นต้น ๒.๒.๕ ปัจจัยต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยต่อการมีส่วนร่วมที่ทำให้บุคคลต่าง ๆ เข้า ร่วมในการร่วมกันทำกิจกรรมหรือ ดำเนินงานที่ต้องเน้นความร่วมมือของบุคคลหลาย ๆ บุคคลเป็น หลักปัจจัยนี้อาจรวมถึงเงื่อนไข ของบุคคลที่สามารถเข้าร่วมหรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, ๒๕๒๗) ซึ่ง ประชาชนหรือคนในชุมชนต้องมีความสนใจ และความห่วงกังวล เกี่ยวกับความเดือดร้อนหรือปัญหา ของชุมชนร่วมกัน และมีการตกลงใจร่วมมือในการวาง วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการที่จะปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงชุมชนไปในทิศทางที่ตั้งเป้าหมายไว้ และการมีส่วนร่วมอาจเกิดจากความศรัทธาหรือ ความเคารพนับถือในสิ่งศักดิ์บางอย่างหรือความ เกรงใจต่อบุคคลที่สำคัญมีเกียรติตำแหน่ง บทบาท หน้าที่มาเกี่ยวข้อง จนบางครั้งในการเข้าร่วมนั้น เป็นการใช้อำนาจบังคับของผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ผู้เข้าร่วมบังคับให้เข้าร่วมโดยไม่สมัครใจแต่ จำเป็นต้องเข้าร่วม เช่น กรณีทาสในอดีต แต่การมีส่วนร่วมที่ดีนั้นควรเป็นการมีส่วนร่วมที่ผู้เข้าร่วมมี อิสระภาพหรือเต็มใจ และมีเวลาในการเข้าร่วม โดยการ เข้าร่วมกิจกรรมต้องไม่ทำให้ผู้เข้าร่วมเสีย ประโยชน์มากเกินไปหรือเสียมากกว่าการได้รับ ผลตอบแทน และต้องมีการสื่อสาร ๒ ทางโดย การรับฟังความเห็นของกันและกันเป็นการเน้นการ สื่อสารแนวนอนในทุกระดับสังคมและการสื่อสาร อย่างเสมอภาคของการเข้าร่วมหรือการทำกิจกรรม ใด ๆ (นิรันดร์ชัย พัฒนาพงศา, ๒๕๔๗) ๒.๒.๖ ข้อดีและข้อเสียของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจากที่กล่าวทั้งหมดจะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการ ร่วมมือกันในชุมชน ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน โดยทั้งหมดนั้นสามารถที่จะสรุป ข้อดีของการมี

ส่วนร่วมได้ว่า การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีขึ้นหรือ เกิดการพัฒนา ซึ่งทุกคนในชุมชนจะเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้กันระหว่างบุคคลทำให้มีการ แผลกระจาย ความรู้เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้คนชุมชนได้เพิ่มศักยภาพของตน พร้อมทั้งเกิดความผูกพัน กันทุกคนใน ชุมชนเป็นระบบเครือข่ายให้การช่วยเหลือกัน ทำให้เกิดการหวงแหนสิ่งที่อยู่ในชุมชน

เหมือนเป็น สิ่งของของตนเอง และการมีส่วนร่วมนั้นยังสร้างความฉันทมติหรือการเห็นพ้องต้องกันในการเสนอ ความคิดเห็นที่หลากหลายและนำไปสู่การเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดให้กับชุมชน ถ้าชุมชนต้องทำการ ตัดสินใจในเรื่องใด ๆ ที่สำคัญและการมีส่วนร่วมยังทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ในชุมชนเป็นไปอย่าง โปร่งใสเพราะคนในชุมชนจะร่วมด้วยช่วยกันในการสอดส่องหรือดูแลผลประโยชน์ของตนและชุมชน ของตน ทำให้เกิดความแข็งแรงของชุมชนและพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาหรืองานยาก ๆ ได้ทุกรูปแบบ แต่การมีส่วนร่วมนั้นก็ไม่ได้มีแค่ผลดีเพียงอย่างเดียว ถ้าหากว่าการมีส่วนร่วมนั้นมีมากจนเกินไปหรือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมไม่เข้าใจการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงก็อาจนำไปสู่ผลเสียที่พึงระวัง ซึ่งข้อเสียของการมีส่วนร่วมเกิดได้จากการเสนอความเห็นที่หลากหลายมากจนเกินไปหรือความเห็นที่ไม่ตรงประเด็นและแต่ละฝ่ายไม่สามารถที่จะตกลงกันได้ทำให้เสียเวลาหรือทำให้งานล่าช้า บางครั้งอาจเสียทรัพยากรโดยใช่เหตุถ้าไม่มีการวางแผนที่ดี รวมไปถึงทำให้แตกความสามัคคีกัน ในชุมชนด้วย และการมีส่วนร่วมนั้นอาจเป็นการหาผลประโยชน์ส่วนบุคคลมากกว่าผลประโยชน์ส่วนร่วมจากผู้ไม่ประสงค์ดีหรืออาจเป็นการขยายอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติก็เป็นได้ (นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, ๒๕๕๗)

๒.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่รอบมรดกโลกของประชาชน

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี ๕ ทฤษฎี (อ้างถึงใน ยุพาพร รุ่งงาม) ได้สรุปไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) การเกลี้ยกล่อม

หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมี ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมี ศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตาม หลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือ ความ ต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้

๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็น ความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการ ความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด ของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูง ตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรต์เอา เปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตาม ถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็น ขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อม เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

๓. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกราชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่ การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกราชาตินิยมให้ เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะ อุทิศหรือ เน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจ เกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น^{๒๑}

๔. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ ประชาชนทำงานควยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็น ปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของ การให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมี คุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่ การ มีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

๕. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ย่ายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์^{๒๒}

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี ๔ ขั้นตอน คือ^{๒๓}

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

๒.การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็น ขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

๓.การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔.การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จลำบากสำบากนอกจากนี้สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวง ศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัยยังได้ กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๕ ขั้น ดังนี้

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

^{๒๓} โกวิท พวงงาม , การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. (กรุงเทพฯ: วิญญูชน,๒๕๔๕), หน้า

๑. ชั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒. ชั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการ กำหนด นโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจน กำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

๓. ชั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. ชั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิด จากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

๕. ชั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้า ร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด^{๒๔}

ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตาม หลักการทั่วไปว่า แบ่งเป็น ๕ ระดับ คือ

๑. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
๒. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
๓. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดย

แบ่งเป็น ๓ กรณี แล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

- ๓.๑ ตนมินำหน้การตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
- ๓.๒ ตนมินำหน้การตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
- ๓.๓ ตนมินำหน้การตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
๔. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
๕. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือ ใน

^{๒๔} สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐาน อุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

ด้านอื่น นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้ แบ่งไว้ดังนี้

๑. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา

๒. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร

๒.๑ ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง

๒.๒ วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ

๒.๓ ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่

เหมาะสมเพื่อ แก้ไขปัญหาที่วางแผนนั้น

๒.๔ ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

๒.๕ ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ

๒.๖ ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน

๒.๗ ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน^{๒๕}

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้

๑. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล

๒. หลักการจัดความชัดเจน ความชัดเจนในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมี อิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงัก และล้มเหลว

๓. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความซื่อสัตย์ ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน

๔. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

^{๒๕} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา , การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง.

๕. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้

๖. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ^{๒๖}

อนึ่ง สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๒ ประการคือ

๑. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑.๑ จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ

๑.๒ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กร ต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

๑.๓ แก่อบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ

๑.๔ ลงมือปฏิบัติจริง

๑.๕ ถ่ายถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๒.๑ แลกเปลี่ยน เรียนระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

๒.๒ สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุน ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

๒.๓ แลกเปลี่ยนเรียน!และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน^{๒๗}

^{๒๖} ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. (๒๕๓๒). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบลหมู่บ้าน,

^{๒๗} สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๘.

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมี ดังต่อไปนี้

๑. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
๒. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา
๓. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกละเลย เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
๔. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
๕. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
๖. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
๗. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้รู้ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
๘. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม
๙. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
๑๐. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่^{๒๘}

^{๒๘} โกวินท์ พวงงาม , การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. (กรุงเทพฯ: วิทยุชุมชน, ๒๕๔๕), หน้า

๒.๘ มรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

เมืองโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงคือ เมืองแปบ เมืองเทพนคร เมืองไตรตรังษ์ เมื่อพานเมืองคนที่ เมืองนครชุม เมืองซากังราว เมืองพังคา เมืองโกสัมพี เมืองรอ เมืองแสนตอ เมืองพงซังซา และบ้านคลองเมือง ล้วนตั้งอยู่ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร แสดงว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองโบราณมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์ไทยจะเริ่มขึ้น เมืองที่ตั้งในยุคแรก ๆ น่าจะเป็นเมือง-แปบ ซึ่งไม่มีกล่าวอยู่ในจารึก แต่มีตำนานเล่าว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ฝั่งนครชุมบริเวณตรงข้ามกับ เมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน และระหว่างสะพานกำแพงเพชรกับวัดพระบรมธาตุเจดีย์าราม เคยมีเจดีย์ขนาดใหญ่ ชาวบ้านเรียกบริเวณดังกล่าวว่า วังแปบ อาจเป็นที่ตั้งเมืองแปบก็ได้ จารึกหลักที่ ๑ (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) เมื่อปี พ.ศ.๑๘๓๕ ได้จารึกถึงอาณาเขตเมือง-สุโขทัย มีความตอนหนึ่งว่า "...เบื้องหัวนอนรอดคนที่พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งพระมหาสมุทรเป็นที่แล้ว..." เมืองคนที่ ที่ปรากฏในจารึกนี้อยู่ไม่ห่างจากอำเภอเมือง ๆ ไปทางทิศใต้มากนัก มีผู้พบซากเจดีย์ร้างเป็นจำนวนมากในป่าโปร่ง ในสมัยอยุธยาได้รับภัยสงครามทำให้ร้างและเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองเล็ก ๆ ในที่สุด จารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) เมื่อปี พ.ศ.๑๙๐๐ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชา-ที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จไปวัดพระบรมธาตุ เมืองนครชุม มีความตอนหนึ่งว่า "...หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุม..." จารึกหลักที่ ๘ (ศิลาจารึกเขาสุมณภู) เมื่อปี พ.ศ.๑๙๑๒ มีความตอนหนึ่งว่า "มีทั้งชาวสระ-หลวง สองแคว ปากยม พระบาง ซากังราว สุพรรณราว นครพระชุม..." เมืองนครชุมกับเมือง-นครพระชุมน่าจะเป็นเมืองเดียวกันเป็นเมืองใหญ่ในสมัยสุโขทัย แต่หมดอำนาจกลายเป็นเมืองเล็ก ๆ ในสมัยอยุธยา ส่วนเมืองซากังราวยังมีอำนาจในฝั่งตะวันออก

จารึกหลักที่ ๓๘ (จารึกวัดมหาธาตุ วัดสระศรี - หลัก๗๐) มีความตอนหนึ่งว่า "...พระองค์ท่านเสด็จในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลასน์ ด้วยพระราชการบริพาพล และจตุรงคนิกร ธารลำน้ำ.." จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า เมืองซากังราวได้ก่อสร้างกำแพงใหม่ อาจย้ายเมืองจากเขตอรัญญิกปัจจุบัน เพราะแม่น้ำเปลี่ยนทิศทาง การย้ายเมืองมาที่เมืองเก่ากำแพงเพชร และสร้างกำแพงเมืองได้งดงาม จึงเรียกกันว่าเมืองกำแพงเพชรมาแต่ครั้งนั้น จารึกหลักที่ ๔๖ ระบุว่า ในการสร้างวัดศรีพิจิตรฯที่เมืองสุโขทัย ต้องนิมนต์พระเถระผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชรไปช่วยอำนวยการก่อสร้างวัด แสดงว่าศูนย์กลางพระพุทธศาสนาได้ย้ายมาอยู่ที่กำแพงเพชรแล้ว นอกจากนี้ เมืองกำแพงเพชรยังเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งทางบกและทางน้ำที่สำคัญ ทางบกมีถนนพระร่วง เป็นเส้นทางในการลำเลียงสินค้าและอาวุธจากเมืองกำแพงเพชรไปยังกรุงสุโขทัย และจากกรุงสุโขทัยไปยังเมืองศรีสัชนาลัย ส่วนทางน้ำอาศัยแม่น้ำปิงและแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าไปยังกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้การค้าของป่าจากเมืองกำแพงเพชรก็นับว่ามีความสำคัญมาก มีหลักฐานเอกสารฮอลันดาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า ฮอลันดาได้ปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยาและบังคับไทยให้ชนชาติฮอลันดาเป็นชาติเดียวที่ค้าขายหนังกวางที่เมืองกำแพงเพชร กล่าวได้ว่าเมือง

กำแพงเพชรในอดีตมีความสำคัญทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีมาช้านาน เมื่อบรรดาเมืองโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำปิงกลายเป็นเมือง-ร้าง จะด้วยสาเหตุจากศึกสงครามหรือภัยธรรมชาติก็ตาม ผู้คนจากเมืองดังกล่าวได้มารวมกันในเมืองใหญ่อย่าง เมืองกำแพงเพชร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีพระวินิจฉัยว่า เมืองซากร้างเป็นชื่อเก่าของ นครชุม ตั้งอยู่บริเวณปากคลองสวมนวมวกทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง ซึ่งต่อมามีการย้ายเมืองมาตั้งใหม่ ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิงตรงข้ามกับเมืองนครชุมเดิมชื่อว่า กำแพงเพชร แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลายที่สุด

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

คณะกรรมการมรดกโลกแห่งอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติของโลกได้ประกาศเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๓๔ ในการประชุม ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย " ให้อุทยาน

ประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย และ กำแพงเพชร เป็นมรดกโลก " เพราะความงดงามอลังการของศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมแห่งอาณาจักรสุโขทัย เป็นผลงานที่ล้ำเลิศของสถาปัตยกรรมไทยใน

ยุคแรก และกรมศิลปากรได้อัญเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ มาเปิดอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรอย่างเป็นทางการ เมื่อ ๑๘ เมษายน ๒๕๓๔

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ไปเที่ยวชมได้สะดวกที่สุด ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิงทางตะวันออก คือฝั่งที่ตั้งศาลากลางจังหวัดนั่นเอง ภายในอุทยานมีพื้นที่ประมาณ ๓.๔ ตารางกิโลเมตร แบ่งเป็น ๒ เขต คือ

เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ ๕๐๓ ไร่ มีโบราณสถานที่สำคัญคือ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ เขตวังโบราณ (สระมน) ศาลพระอิศวร กำแพงเมือง คูเมือง และป้อมประตูต่าง ๆ

เขตนอกกำแพงเมือง เรียกกันว่า เขตอรัญญิก พื้นที่ ๑,๖๑๑ ไร่ ตั้งอยู่บนเนินลูกรังขนาดย่อม มีโบราณสถานที่สำคัญเป็นวัดขนาดใหญ่อย่างน้อยรวม ๔๐ แห่ง วัดที่สำคัญคือ วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดสิงห์ วัดซ่งชัย วัดนาคเจ็ดเศียร วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ และวัดอวาสใหญ่

กลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิกเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของกำแพงเพชร ด้วยโบราณสถานเหล่านี้รวมกลุ่มกันอยู่หนาแน่น ในบริเวณที่เป็นผืนเดียวกัน ตัวโบราณสถานที่เป็นของแท้ ฝีมือบรรพชนในยุคหนึ่ง สถาปนามิประเทศเป็นปาริชาติโดยรอบที่ยังอนุรักษ์ไว้ได้ แต่การเข้าชมก็ไม่ต้องกลัว เพราะอยู่ในพื้นที่ดูแลของกรมศิลปากร ต้องเสียค่าเข้าชม มีเจ้าหน้าที่ดูแลให้ความปลอดภัยแต่ก็ไม่เหมาะนักหากจะไปชมกันเพียง ๒ คน

สถาปัตยกรรมเมืองกำแพงเพชร เกือบทั้งหมดเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยมีอายุไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย เช่นเดียวกับโบราณสถานในเมืองนครชุม ศาสนสถานเหล่านี้สร้างตามศิลปะสุโขทัย แต่มีอิทธิพลของล้านนา และอยุธยาเข้ามาปะปน เพราะกำแพงเพชรคือกึ่งกลางของล้านนากับอยุธยา เป็นผลให้ศิลปะที่ถูกผสมผสานนี้เรียกว่า " สกulptช่างเมืองกำแพงเพชร " แต่ที่มีพราหมณ์เข้ามาปนเช่นศาลพระอิศวร เพราะพุทธกับพราหมณ์นั้นแยกกันยาก แม้จะนับถือพุทธแต่เวลามีพิธีการต่าง ๆ ก็มีพราหมณ์ปน จึงเกิดศาลพระอิศวรขึ้น

เอกลักษณ์ของโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ หรือในเมืองก็ตาม มักจะประกอบด้วยการก่อสร้างด้วยศิลาแลง (เว้นนครชุม สร้างด้วยอิฐ) ศิลาแลงนั้นเป็นหินชนิดหนึ่งเมื่ออยู่ใต้ดินมีลักษณะอ่อน ครั้นเมื่อนำขึ้นสู่บรรยากาศแล้วจะแข็งตัว และมีสีแดงหรือน้ำตาลเข้ม ศิลาแลงเกิดเป็นพืดใหญ่อยู่ใต้ดิน ขณะที่เปิดหน้าดินลงไปพบนั้นจะยังไม่แข็งนัก สามารถนำขวานหรือชะแลงเซาะเป็นร่อง และงัดเอาออกมาเป็นแท่งใหญ่ ๆ ได้ เมื่อยกขึ้นมาถูกอากาศแล้วต้องรีบตากตากแห้งก่อนที่จะแข็งตัว ศิลาแลงมีสารประกอบทางเคมีที่สำคัญคือ เหล็กออกไซด์ อลูมิเนียมออกไซด์ และซิลิคอนออกไซด์ แต่ถ้าหากหน้าดินถูกรกรรมาชาติเซาะออกไปเองทำให้ศิลาแลงโผล่ขึ้นมาเหนือพื้นดินและเปื่อยยุ่ยกระจายเป็นดินลูกรัง

โบราณสถานของอุทยานที่เป็นวัด ทั้งในเขตคามวาสี และอรัญวาสี จะสังเกตว่ามีการสร้างด้วยศิลาแลง จะมีบ่อศิลาแลงอยู่ไม่ไกลจากบริเวณที่ก่อสร้าง จะมีสระน้ำบางที่ที่เกิดจากบ่อขุดศิลาแลง จะมี " หอน้ำ " หน้าทางเข้าสู่วัด อาจเพื่อให้ทำความสะอาดร่างกายก่อนเข้าวัดก็เป็นได้ ลักษณะเป็นเสาศิลาแลงตั้งล้อมเป็นห้อง และมีศาลา มีการนำเอาศิลาแลงแล้วจะฉาบด้วยวัสดุคล้ายปูน (น้ำอ้อย ปูนขาว ทราย หนังสัตว์ผสมน้ำ แขกกับยางไม้ นำมาคลุกเคล้ากัน นำมาฉาบหรือก่อยึดก้อนศิลาแลง)

กำแพงเพชรเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในสมัยกรุงสุโขทัย ปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติศาสตร์ไทย ไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ปี มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๙๐ ในรัชสมัยพระเจ้าเลอไทกษัตริย์องค์ที่ ๔ แห่งราชวงศ์สุโขทัย เดิมเรียกชื่อว่า "ชากังราว" ตัวเมืองตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ดังปรากฏชากังราวกำแพงเมืองเก่าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโค้งไปตามลำน้ำปิง และมีซากป้อมปราการที่แข็งแรงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองในอดีต ซึ่งเคยเป็นเมืองในระดับเมืองลูกหลวงและเป็นเมืองหน้าด่านมาก่อน จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงเมืองเก่าที่ได้สร้างขึ้นมาก่อนหน้าเมืองกำแพงเพชรแล้ว ๒ เมือง คือ เมืองชากังราว ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง และเมืองนครชุม ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำปิง และอยู่ตรงกันข้าม กับเมืองกำแพงเพชรเก่า ปัจจุบันจังหวัดกำแพงเพชรเป็นเมืองศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานเก่าแก่ก่อสร้างด้วยศิลาแลง ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และ

วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๓๔

โบราณสถานทั้งในเขตเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุมมได้รับการคุ้มครองเป็นครั้งแรกโดยประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ และเล่มที่ ๕๔ วันที่ ๓ มกราคม ๒๔๘๐ ต่อมาได้ประกาศขึ้นทะเบียนกำหนดขอบเขตอีกครั้งในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๕ ตอนที่ ๕๑ วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๑ โดยแบ่งกลุ่ม ๔ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ บริเวณภายในกำแพงเมือง มีโบราณสถาน ๑๔ แห่ง เนื้อที่ ๕๐๓ ไร่

กลุ่มที่ ๒ บริเวณอรัญญิกโบราณทางด้านทิศเหนือของกำแพงเมืองมี

โบราณสถาน ๔๑ แห่งเนื้อที่ ๑,๖๑๑ ไร่

กลุ่มที่ ๓ บริเวณด้านทิศตะวันออกของกำแพงเมืองมีโบราณสถาน ๑๓ แห่ง เนื้อที่

๑๖ ไร่ ๓ งาน

กลุ่มที่ ๔ บริเวณทุ่งเศรษฐี ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง (เมืองนครชุมม) มี

โบราณสถาน ๑๐ แห่ง เนื้อที่ ๓๐ ไร่ ๕ งาน

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ตามทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ ถึงหลัก กม.ที่ ๓๖๐ เลี้ยวซ้ายเข้าอุทยานฯ มีพื้นที่ประมาณ ๓.๔ ตร.กม. เขตอุทยานฯ แบ่งเป็น ๒ เขตคือ เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ ๕๐๓ ไร่ มีโบราณสถานที่สำคัญคือ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ เขตวังโบราณ (สรรมน) ศาลพระอิศวร กำแพงเมือง คูเมืองและป้อมประตูต่างๆ เขตนอกกำแพงเมืองหรือที่เรียกกันว่าเขตอรัญญิก พื้นที่ ๑,๖๑๑ ไร่ ตั้งอยู่บนเขาสูงชันขนาดย่อม มีโบราณสถานที่เป็นวัดขนาดใหญ่ย่อยรวม ๔๐ แห่ง วัดที่สำคัญ คือ วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดสิงห์ วัดฆ้องชัย วัดนาคเจ็ดเศียร วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ และวัดอวาสใหญ่ เป็นต้น กลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร นับเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของเมืองกำแพงเพชร ด้วยโบราณสถานที่เป็นอรัญญิกหรืออรัญวาสีดังเช่นในอดีต

ชุมชนโบราณบ้านทุ่งเมือง อยู่ในเขตตำบลวังตะแบก อำเภอพรานกระต่าย เป็นชุมชนโบราณที่อยู่บนเส้นทางถนนพระร่วง พบร่องรอยคันดินล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมอยู่สามสระ บนผิวดินพบเศษภาชนะดินเผาแบบสุโขทัย ทั้งชนิดเคลือบและเนื้อแกร่งไม่เคลือบ เมืองกันเตา อยู่ที่บ้านคลองน้อย ตำบลหนองหัววัว อำเภอพรานกระต่าย เป็นชุมชนโบราณขนาดเล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ บริเวณมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีแนว-ดินที่เป็นลักษณะน้ำเชื่อมระหว่างเนินเขาลานกระรอกกับลำน้ำคลองน้อย พบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบสุโขทัย และหม้อบรรจุกระดูกคนตาย เมืองบางพาน อยู่ที่บ้านวังพาน ตำบลเขาศรีส อำเภอพรานกระต่าย เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนเส้นทางถนนพระร่วงที่จะไปยังสุโขทัย มีลักษณะเมือง

ค่อนข้างกลม มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบสามชั้น ภายในเมืองพบซากโบราณสถานขนาดเล็ก มีสภาพเป็นกองศิลาแลง ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองมีเขานางทอง บนยอดเขามีโบราณและฐานพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ภายในเมืองพานแม้ว่าจะพบซากโบราณสถานขนาดเล็กเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของผัง-เมือง แต่ความสำคัญของชุมชนแห่งนี้คือ เป็นเมืองที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมที่ติดต่อกับกรุงสุโขทัย และเมืองอื่นได้สะดวก เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ท่ามกลางที่ราบลุ่มซึ่งเพาะปลูกได้ดี ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลักได้กล่าวถึงชื่อเมืองแห่งนี้

จารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) กล่าวไว้ว่า หลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ณ "เมืองพาน-หาเป็นชุมหนึ่ง" ซึ่งอาจหมายความว่า เจ้าเมืองพานมีท่าที่แข็งข้อต่อกรุงสุโขทัย ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่จำลองมาจากเขาสุมนกูฏ ประเทศศรี-ลังกาไว้บนยอดเขานางทอง แสดงว่ากษัตริย์กรุงสุโขทัยตระหนักถึงความสำคัญของเมืองพาน จารึกหลักที่ ๑๓ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกำแพงเพชรกับเมืองบางพานว่า ได้มีการสร้างท่อปุพระยาร่วง (คลองส่งน้ำ) โดยชักน้ำจากแม่น้ำปิงบริเวณเมืองกำแพงเพชรส่งไปยังเมืองบางพาน เพื่อช่วยให้ชาวเมืองได้ทำนาในแบบนาเหมืองนาฝาย ชุมชนโบราณบ้านคลองเมือง อยู่ในเขตตำบลโกสัมพี กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร มีรูปร่างคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง มีคลองเมืองไหลโอบทางด้านทิศตะวันออก และหักเข้ามาทางด้านทิศใต้ของชุมชน พบซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐแต่ถูกรื้อทำลายจนหมด พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญเช่น เศษซีแร่ (ตะกรัน) ที่เหลือจากการถลุงโลหะ แวดินเผา ขวานหินขัดแบบมีป่า ตุ่มถ่างแห เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งชนิดเคลือบ และไม่เคลือบแบบสุโขทัย จากหลักฐานดังกล่าว ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชุมชนโบราณแห่งนี้มีมนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งเป็นช่วงที่มีการใช้โลหะเป็นเครื่องมือ ต่อมาชุมชนแห่งนี้อาจเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดี จากการที่มีการสร้างคูน้ำคันดินล้อมรอบ ในสมัยสุโขทัยมีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะชุมชนขนาดเล็กดังที่ปรากฏซากเจดีย์ขนาดเล็กก่อด้วยอิฐ และเศษเครื่องถ้วยสมัยสุโขทัย ทั้งนี้ ชุมชนแต่ละสมัยอาจจะไม่ต่อเนื่องเกี่ยวข้องกัน

เมืองไตรตรังษ์ ตั้งอยู่ที่บ้านวังพระธาตุ ตำบลไตรตรังษ์ อำเภอเมือง ฯ เป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบสามชั้น ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน กว้างประมาณ ๘๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๘๔๐ เมตร ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันตก แต่ไม่ได้ใช้ลำน้ำเป็นคูเมือง เพราะพบร่องรอยคูเมืองเดิมขนานกับแนวแม่น้ำ แนวกำแพงเมืองด้านเหนือที่อยู่ติดกับแม่น้ำบางส่วนได้ถูกกระแสน้ำเซาะพังทลาย บริเวณกลางเมืองมีโบราณสถานขนาดใหญ่สองแห่ง แห่งแรกเรียกว่า เจดีย์เจ็ดยอด เป็นกลุ่มเจดีย์ก่อด้วยอิฐ เจดีย์ประธานมีเป็นทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ฐานล่างเป็นแบบฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสี่ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวคว่ำและบัวหงาย แล้วเป็นส่วนเรือนธาตุย่อ ไม้ยี่สิบ ส่วนยอดหักพังลงมาหมด ฐานด้านหน้าหรือด้านตะวันออกทำเป็นซุ้มพระยื่นออกมาเป็นแบบเจดีย์ที่นิยมสร้างในสมัยสุโขทัย รอบเจดีย์ประธานมีฐานเจดีย์รายเล็ก ๆ ก่อด้วยอิฐอยู่หลาย

องค์ โบราณสถานอีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์เจ็ดยอด ห่างออกไปประมาณ ๒๐๐ เมตร เป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังขนาดใหญ่ก่อด้วยอิฐ มีฐานวิหารและฐานเจดีย์ราย เล็ก ๆ ก่อด้วยอิฐเช่นกัน ตามผิวดินในเมือง พบเศษภาชนะดินเผาทั้งประเภทเครื่องเคลือบแบบสุโขทัยที่เรียกว่าเครื่องถ้วยสังคโลก เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินและชนิดเผาแกร่งไม่เคลือบ จากการขุดค้นพบว่า ถัดจากชั้นดินที่พบเศษภาชนะดินเผาแบบสุโขทัย พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เช่น เศษภาชนะ-ดินเผา ลูกปัดแก้ว และชิ้นส่วนตะเกียงดินเผา สำหรับชิ้นส่วนตะเกียงดินเผาชิ้นนี้เป็นแบบที่พบทั่วไปตามแหล่งทวารวดีในเขตภาคกลางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้สันนิษฐานได้ว่าบริเวณเมืองไตรตรังซ์ก่อนจะเป็นบ้านเมืองในสมัยสุโขทัย ได้มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วในสมัยทวาร-วดี แต่อาจจะไม่เป็นเมืองหรือชุมชนใหญ่ เป็นเพียงชุมชนที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมริมฝั่งแม่น้ำปิง ที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างภาคเหนือกับที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกเมืองไตรตรังซ์ทางทิศตะวันออกตามลำน้ำปิง มีโบราณสถานขนาดใหญ่แห่งหนึ่งเรียกว่า วัดวังพระธาตุ เจดีย์ประธานของวัดเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์แบบศิลปะสุโขทัย สถาปัตยกรรมยังเห็นรูปทรงทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์ได้ครบถ้วน เป็นเจดีย์ทรงดอกบัวที่นับว่าใหญ่ที่สุดในบรรดาเจดีย์แบบเดียวกันทั้งในเขตเมืองกำแพงเพชรและเมืองสุโขทัย บริเวณที่ตั้งเมืองไตรตรังซ์เดิมเป็นป่าทึบไม่มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐาน มีเฉพาะบริเวณริมน้ำใกล้กับวัดพระธาตุเท่านั้น ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า ดงแสนปม บริเวณที่มีคูน้ำและคันดินรูปสี่เหลี่ยม อยู่ที่บ้านปากอ่าง ตำบลไตรตรังซ์ อำเภอเมือง ๆ อยู่ทางด้านทิศใต้ของเมืองไตรตรังซ์ มีแนวคันดินตัดออกจากแนวกำแพงเมืองไตรตรังซ์ออกไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ไปถึงบริเวณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๒๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๓๐๐ เมตร เนินดินขนาดเล็กที่ปรากฏน่าจะเป็นป้อมมากกว่าที่อยู่อาศัย อาจจะเป็นป้อมหน้าด่านของเมืองไตรตรังซ์ ไม่ปรากฏซาก ศาสนสถาน บนผิวดินพบเศษภาชนะดินเผา-เคลือบแบบสุโขทัยและชนิดเผาแกร่งไม่เคลือบ เช่นเดียวกับที่พบบริเวณเมืองไตรตรังซ์ เมืองเทพนคร อยู่ที่บ้านเทพนคร ตำบลเทพนคร อำเภอเมือง ๆ อยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง ตรงข้ามกับบริเวณเมืองไตรตรังซ์เป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำ และคันดินล้อมรอบชั้นเดียว เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างประมาณ ๘๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๙๐๐ เมตร แนวคันดินและคูน้ำถูกทำลายไปมาก ที่เหลือพอให้เห็นอยู่บ้างเฉพาะด้านทิศตะวันออกเท่านั้น พบร่องรอย ศาสนสถานสองแห่งลักษณะอิฐมีขนาดใหญ่เช่นเดียวกับที่พบทางฝั่งเมืองไตรตรังซ์ ส่วนโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งพังลงแม่น้ำไปแล้วเมืองไตรตรังซ์ ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง กับเมืองเทพนครที่ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง มีลักษณะคล้ายกับเมืองนครชุมและเมืองกำแพงเพชร เมืองไตรตรังซ์มีลักษณะเป็นเมือง-เก่า มีกำแพงคันดินล้อมรอบสามชั้นแบบเดียวกับเมืองสุโขทัย เมืองนครชุมและเมืองบางพาน อาจเป็นไปได้ว่าเมื่อเมืองไตรตรังซ์หมดความสำคัญแล้ว ได้มีการย้ายชุมชนไปอยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำปิงคือ เมืองเทพนคร ซึ่งมีคูน้ำคันดินเพียงชั้นเดียว จนเป็นแบบแผนของเมืองที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ชุมชนโบราณบ้านโคก อยู่ในเขตตำบลคณสี อำเภอเมือง ๆ

ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ วัดเก่าที่อยู่บริเวณนี้คือ วัดกาตั้ง มีสิ่งก่อสร้างสำคัญคืออุโบสถก่อด้วยอิฐแผ่นใหญ่ ถัดจากอุโบสถไปทางทิศตะวันออกมีวิหารขนาดใหญ่กว่าโบสถ์ก่อด้วยอิฐแผ่นใหญ่เช่นกัน พระประธานในวิหารมีพระพักตร์ยาวเจ็ดนิ้ว เป็นพระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชร ตามโคก-เนินพบเศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดา และแบบเผาแกร่งไม่เคลือบ และเครื่องเคลือบแบบสุโขทัย ชุมชนโบราณแห่งนี้เชื่อกันว่าน่าจะเป็นเมืองคณฑี ตามที่กล่าวไว้ในจารึกหลักที่ ๑ นอกจากนี้ที่บ้านโคกยังมีตำนานกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับบรรพบุรุษของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ด้วย ชุมชนโบราณบ้านหัวถนน อยู่ในเขตตำบลหัวถนน อำเภอคลองขลุง ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง บนเนินดินที่มีแนวดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก พบซากสถูปเจดีย์ขนาดเล็ก เศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดาและแบบเผาแกร่งไม่เคลือบ เศษภาชนะดินเผาแบบเคลือบทั้งที่เป็นของสุโขทัยและของจีน ชุมชนโบราณบ้านทุ่งทราย อยู่ในเขตอำเภอคลองขลุง บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง พบเนินดินขนาดเล็ก มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ พบเศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดา และแบบเคลือบของสุโขทัย พบเครื่องถ้วยจีนบ้างเล็กน้อย ชุมชนโบราณบ้านสระตาพรหม อยู่ในเขตตำบลดอนแดง อำเภอขามเฒ่าบุรีรัมย์ มีแนวคันดินล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่และเล็กสลับกันรวมห้าแห่ง พื้นที่สองในสามของแหล่งโบราณคดีคือ สระน้ำบนเนินดินที่ชาวบ้านเรียกว่า เนินศาลา พบเศษอิฐแสดงให้เห็นว่ามีซากโบราณสถานหรือซากสิ่งก่อสร้าง บริเวณโดยรอบซากสิ่งก่อสร้างพบเศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดาหรือแบบเนื้อดิน และแบบเผาแกร่ง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของภาชนะดินเผาสมัยลพบุรี เคยมีผู้ขุดพบพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะลพบุรีด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณแห่งนี้อยู่ในช่วงสมัยลพบุรี ชุมชนโบราณบ้านโคกเกาะ อยู่ในเขตอำเภอขามเฒ่าบุรีรัมย์ มีแนวคูน้ำคันดินล้อมรอบขนาดเล็ก ชาวบ้านเรียกว่า เนินโคกวัด พบเศษอิฐในบริเวณที่คาดว่าเคยเป็นศาสนสถานมาก่อน เป็นอิฐขนาดใหญ่แบบที่พบตามโบราณสถานในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น แหล่งโบราณคดีเขาทะล่อน อยู่ที่บ้านหาดชะอับ ตำบลป่าพุทรา อำเภอขามเฒ่าบุรีรัมย์ เขาทะล่อนเป็นเขาหินและหินลูกรังที่ทอดยาวติดต่อกันสามลูก อยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง ห่างจากลำน้ำประมาณ ๒ กิโลเมตร จากการขุดพื้นที่เชิงเขา พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก เช่น ขวานหินหัวธนู กำไลหิน ลูกปัดหิน ภาชนะดินเผา รูปทรงต่าง ๆ ทั้งที่มีลวดลาย ลายเขียนสี และที่ไม่ได้ตกแต่งลวดลาย หลักฐานเหล่านี้คล้ายคลึงกับที่พบบริเวณดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ สันนิษฐานว่าบริเวณที่เอียงเขาทะล่อนเป็นชุมชนโบราณที่มีการพัฒนามาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ยุคเริ่มแรกของบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง

เมืองประวัติศาสตร์ เมืองนครชุม ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มบริเวณปากคลองสวนหมาก ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิงตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชร อยู่ในเขตตำบลนครชุม อำเภอเมือง ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๔๐ เมตร ยาวประมาณ ๒,๙๐๐ เมตร มีคูเมืองสองชั้น กำแพงเมืองเป็นคันดินสามชั้นเช่นเดียวกับเมือง-สุโขทัย กำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก เริ่มจากบริเวณปากคลอง

สวนหมากไปทางทิศใต้ของสะพานกำแพงเพชร ลื่นสุดที่บ้านห้วยาง กำแพงเมืองด้านนี้ถูกน้ำเซาะพังทะลาย กำแพงเมืองด้านทิศเหนือปัจจุบันยังเหลือเป็นช่วง ๆ ตอนที่ขานานกับลำคลองสวนหมาก คูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกถูกทำลายหมดสิ้น คูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศใต้ยังพอเห็นร่องรอยอยู่บ้าง โดยเป็นแนวขนานไปกับถนนที่แยกจากถนนพหลโยธินไปยังสะพานข้ามแม่น้ำปิง แล้วตัดผ่านถนนไปบรรจบกับคูเมือง และกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกที่บ้านห้วยาง สภาพที่ตั้งของเมืองนครชุมมอยู่บนที่ราบลุ่มต่ำ ซึ่งเอียงลาดมาจากทางทิศตะวันตกมาสู่ แม่น้ำปิง มีลำน้ำสำคัญคือลำน้ำสวนหมาก ที่ไหลมาจากภูเขาสูงทางทิศตะวันตก และก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำปิงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคูเมืองนครชุมม ภายในตัวเมืองนครชุมมแทบไม่เหลือร่องรอยโบราณสถาน เนื่องจากถูกรื้อทำลายไปหมด ยังเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวคือ เจดีย์วัดพระบรมธาตุ-เจดีย์ารามซึ่งตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง เป็นเจดีย์แบบพม่า เจดีย์องค์เดิมเชื่อกันว่าเป็นทรงดอกบัวหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชานุญาตให้คนพม่าซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ และก่อใหม่เป็นเจดีย์รูปแบบพม่ากลุ่มโบราณสถานหรือกลุ่มวัดโบราณที่เรียกว่า บริเวณอรัญญิก ของเมืองนครชุมมอยู่ทางด้านทิศใต้ของเมือง ห่างจากแนวกำแพงไปประมาณ ๕๐๐ เมตร กลุ่มวัดบริเวณนี้แตกต่างจากกลุ่มวัดเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชรคือ ส่วนใหญ่นิยมก่อสร้างด้วยอิฐ ขนาดสิ่งก่อสร้างไม่ใหญ่โตนัก รูปแบบเหมือนกันกับที่พบในเมืองเก่าสุโขทัยและศรีสขนาลัย วัดที่สำคัญเช่น วัดเจดีย์-กลางทุ่ง วัดหนองพิกุล วัดหนองลังกา วัดซุ่มกอ วัดหนองพลับ และวัดหม่องกาเล เป็นต้น โบราณสถานอีกแห่งหนึ่งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้คือ ป้อมทุ่งเศรษฐี มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยศิลาแลง ลักษณะของป้อมได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตก สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา รูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่อยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้เป็นศิลปะสุโขทัย มีอายุอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลักษณะการวางผังวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีเจดีย์หรือมณฑปเป็นประธานวัด ด้านหน้าเจดีย์เป็นวิหาร สถาปัตยกรรมของเมืองนครชุมม อาจแบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ - อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ โบสถ์และวิหาร โบสถ์จะสร้างขนาดเล็ก วิหารจะสร้างขนาดใหญ่ ตั้งอยู่หน้าเจดีย์ประธาน ลักษณะวิหารเป็นแบบอาคารโถง ที่เรียกว่า วิหารโถง ไม่มีฝ้าผนังด้านข้าง แต่ไม่มีปีกนกหรือชายคาแผ่เหยียดไปในระดับต่ำเพื่อกันแดดกันฝน ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระประธานของวัด ฐานเป็นฐานเตี้ย ไม่ทำฐานสูงหรือฐานทักษิณรองรับดังเช่นวิหารของเมืองกำแพงเพชร เสาอาคารเป็นเสาสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐ โดยก่อสลัبد้านกว้างหนึ่งแถว ด้านยาวหนึ่งแถวขึ้นไป โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ใช้กระเบื้องดินเผาแบบตะขอมุงหลังคา เจดีย์ มีสองรูปแบบคือ เจดีย์ทรงดอกบัว หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นแบบเจดีย์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีกระจายอยู่ตามเมืองโบราณต่าง ๆ ของอาณาจักรสุโขทัย ที่เมืองนครชุมมมีอยู่ที่วัดเจดีย์กลางทุ่งและวัดโนนม่วง รูปแบบประกอบด้วยฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสามชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ชั้นแฉ่นฟ้าสองชั้น ย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบ แล้วเป็นเรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบ จากนั้นเป็น

ดอกบัวตูมและถัดไปเป็นส่วนยอด เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง เป็นเจดีย์ประธานวัดพบที่วัดหนอง
 ลังกา วัดซุ่มกอ วัดหนอง-ยายช่วยและวัดหม่องกาเล พบอยู่ทั่วไปในสมัยสุโขทัย ฐานล่างเป็นฐาน
 สี่เหลี่ยม ตอนบนเป็นองค์ระฆัง เจดีย์ วัดหนองลังกา และวัดหนองยายช่วยที่ฐานสี่เหลี่ยมล่างมีซุ้มทิศ
 ประดิษฐานพระพุทธรูป ทั้งสี่ทิศ องค์ระฆังตั้งอยู่บนฐานเตี้ยไม่สูงมากนัก ต่างจากเมืองกำแพงเพชรที่
 นิยมทำฐานสูง ชั้น-มาลัยเก่าที่วัดหนองลังกาเป็นแบบบัวคว่ำและบัวหงาย ไม่เป็นแบบ ชั้นบัวกลา
 ดังที่พบทั่วไปทางเมืองกำแพงเพชร โบราณสถานสำคัญ นอกจากวัดต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนาเป็น
 จำนวนมากแล้ว ยังมีโบราณสถานขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่นอกเมืองทางทิศใต้คือ ป้อมทุ่งเศรษฐี ลักษณะ
 ป้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง ยาวด้านละ ๘๔ เมตร แต่ละด้านมีประตูเข้าบริเวณ
 กึ่งกลาง กำแพงด้านนอกก่อเป็นผนังสูง ด้านในก่อเป็นแท่นหรือเชิงเทินใช้เดินตรวจตราได้ ต่อจากนั้น
 ก่อเป็นใบเสมา ใต้ใบเสมามีช่องอาจใช้เป็นช่องป็น ที่มุมกำแพงทั้งสี่ด้านมีป้อมหัวมุมยื่นออกมาเป็นรูป
 สี่เหลี่ยม ตอนล่างของกำแพงมีช่องกุศทำเป็นวงโค้งยอดแหลม ภายในบริเวณป้อมไม่มีสิ่งก่อสร้างอื่น
 ใด สันนิษฐานว่าสมัยอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลักษณะของป้อมได้รับอิทธิพล
 จากตะวันตก จากหลักฐานในศิลาจารึก สันนิษฐานได้ว่า เมืองนครชุมเป็นเมืองที่มีบทบาทหลังรัชสมัย
 พ่อขุนรามคำแหง ฯ และน่าจะเจริญสูงสุดในรัชสมัยพระมหารัชมหาราชที่ ๑ (ลิไท)

เมืองกำแพงเพชร ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิงตรงข้ามกับเมืองนครชุม อยู่ในเขตตำบล
 ใน-เมือง อำเภอเมือง ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู วางแนวยาวตามทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
 ถึงตะวันออกเฉียงใต้ ขนานไปกับแม่น้ำปิง ความยาวของกำแพงด้านเหนือประมาณ ๒,๒๐๐ เมตร
 ความยาวด้านใต้ประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร ความกว้างด้านทิศตะวันออกประมาณ ๕๐๐ เมตร และด้าน
 ทิศตะวันตกประมาณ ๒๕๐ เมตร แนวกำแพงด้านใต้ถูกรื้อทำลายไปประมาณ ๔๗๕ เมตร กำแพง
 เมืองกำแพงเพชร เดิมมีลักษณะเป็นกำแพงแบบมีคูน้ำคันดินสามชั้น ต่อมาได้มีการพัฒนากำแพงเมือง
 ชั้นในเป็นกำแพงศิลาแลง มีการสร้างเชิงเทิน ใบเสมา และป้อมประตुरอบ กำแพงเมือง ที่เป็นคันดิน
 ชั้นกลางและชั้นนอก ยังคงเห็นร่องรอยอยู่บ้างบริเวณด้านทิศเหนือ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตร
 โลภนาถ (พ.ศ.๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) ได้สร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการรอบเมืองสำคัญหลายแห่ง
 รวมทั้งเมืองกำแพงเพชร ๑๕ ลักษณะการก่อสร้างกำแพงเมืองด้วยศิลาแลง แกนในเป็นดินที่ขุด
 จากคูเมืองขึ้นมาถมเป็นคันดิน จากนั้นจึงก่อศิลาแลงหุ้มแกนดินขึ้นไปจนถึงชั้นเชิงเทินและใบเสมา
 กำแพงเมืองโดยรอบมีป้อมประตูเข้าออกรวม ๑๐ ประตู ได้แก่ ประตูน้ำอ้อย ประตูบ้านโนน ประตู
 ดั้น ประตูเจ้าอินทร์ ประตูหัวเมือง ประตูผี หรือประตูผีออก ประตูสะพานโคม ประตูวัดช้าง ประตูเตา
 อิฐ และประตู ท้ายเมือง นอกจากประตูเข้า - ออก ทุกด้านของกำแพงเมืองแล้ว ยังมีป้อมปราการทั้ง
 ในแนวกำแพงเมือง และป้อมหน้าประตูเมือง ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง ๙ ป้อม ได้แก่ ป้อมมุมเมือง ๓
 ป้อม ป้อมเจ้า-จันทร์ ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมเพชร ป้อมประตูวัดช้าง ป้อมประตูเผาอิฐ และป้อมประตู
 บ้านโนน ถัดจากกำแพงเมืองศิลาแลงเป็นคูเมืองกว้างประมาณ ๓๐ เมตร พบหลักฐานว่ามีระบบน้ำ

จากแม่น้ำปิงเข้ามาหล่อเลี้ยงคูเมืองทั้งสามชั้น โดยการสร้างคลองไขน้ำเข้าสู่คูเมืองบริเวณมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เมื่อน้ำเข้าสู่คูเมืองเต็มที่แล้วก็จะมีการระบายน้ำออกทางมุมเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ น้ำที่ระบายออกจะไหลไปรวมกับคลองแม่น้ำเก่าที่ไหลไปยังหมู่บ้านลำมะ-โกรกบริเวณเกือบกลางเมืองกำแพงเพชรมีวัดพระแก้วและวัดพระธาตุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสร้างยาวนานกับแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ วัดพระแก้ว เป็นวัดที่ใหญ่ที่สุดของเมือง มีสิ่งก่อสร้างในวัด ที่มีการก่อสร้างเพิ่มเติมหลายสมัย ส่วนวัดพระธาตุ อยู่ถัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงของวัดพระแก้ว เป็นบริเวณที่เรียกว่า สระมน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเขตวัด ส่วนโบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ ศาลพระอิศวร ซึ่งเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูที่มีอยู่เพียงแห่งเดียวในเขตเมืองกำแพงเพชร นอกจากนี้ยังมีวัดเล็ก ๆ อีกประมาณ ๑๐ แห่ง รวมทั้งสระน้ำขนาดเล็กและคูน้ำ นอกเมืองทางด้านทิศเหนือหรือบริเวณอรัญญิก อยู่ห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศเหนือออกไปประมาณ ๕๐๐ เมตร มีกลุ่มวัดในพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนเนินเขาสูงรูปร่างขนาดย่อมมากกว่า ๔๐ แห่ง นับเป็นเขตโบราณสถานที่สำคัญ วัดที่สำคัญประกอบด้วย วัดพระนอน วัดป่ามัต วัดพระ-สี่อิริยาบถ วัดซ้องชัย วัดสิงห์ วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ วัดนาคนัดเคียร วัดเตาหม้อ วัดอวาสใหญ่ วัดอวาสน้อย ฯลฯ นอกเมืองทางด้านทิศเหนือ มีโบราณสถานกระจัดกระจายไม่เป็นกลุ่มหนาแน่น ในเขตอรัญญิกมีซากโบราณสถานอยู่ประมาณ ๑๕ แห่ง มีวัดกะโลทัย วัดตะแบกกลาย วัดโพธิสามขา วัด-ช้าง วัดดงหวาย เป็นต้น รูปทรงและโครงสร้างของเมืองกำแพงเพชรจะเห็นได้ว่าเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบวัฒนธรรมสุโขทัย โดยสืบเนื่องมาจากเมืองนครชุมและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยา มีการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่อยู่กลางเมืองเรียกว่า วัดหลวง และในบริเวณเดียวกันนั้นเป็นเขตวังเจ้าเมืองหรือวังหลวง จากนั้นมีการสร้างวัดอยู่นอกเมืองเรียกว่า เขตอรัญญิก ซึ่งแบบแผนการสร้างวัดเช่นนี้มีมาแล้วในสมัยสุโขทัย รูปแบบทางสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมในเมืองกำแพงเพชรเกือบทั้งหมดเป็นศาสนาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและลัทธิวชิรญาณ มีอายุอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) เช่นเดียวกับโบราณสถานเมืองนครชุม ช่างเมืองกำแพงเพชรได้พัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบมีการผสมผสานอิทธิพลล้านนาและอยุธยา ในที่สุดเกิดสกุลช่างเฉพาะเมืองกำแพงเพชรขึ้น โบราณสถานทั้งภายในและภายนอกเมืองกำแพงเพชรใช้วัสดุก่อสร้างแตกต่างจากโบราณสถานฝั่งเมืองนครชุม วัดโบราณทางนครชุมสร้างด้วยอิฐ แต่ฝั่งเมืองกำแพงเพชรส่วนมากสร้างด้วยศิลาแลง แผ่นผัง โบราณสถานในเมืองกำแพงเพชรแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่คือ โบราณสถานหรือวัดที่อยู่ในกำแพงเมือง หรือวัดคามวาสี และกลุ่มวัดที่อยู่นอกเมือง หรือวัดอรัญญวาสี - วัดที่อยู่ในเมือง คงเหลือเฉพาะเขตพุทธาวาสเท่านั้น การวางผังวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียง แต่ไม่ตรงกับแนวตะวันออก - ตะวันตกนัก เนื่องจากลักษณะผังเมืองเป็นตัวบังคับ โดยเฉพาะวัดพระแก้วและวัดพระธาตุซึ่งเป็นวัดศูนย์กลางเมืองนั้นวางผังอาคารให้ขนานไปกับกำแพงเมืองด้านใต้ สิ่งก่อสร้างภายในวัดประกอบด้วยวิหารตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจดีย์ทรงระฆัง - วัดที่อยู่

นอกเมือง โดยเฉพาะในเขตอรัญญิก การวางผังอาคารใช้แนวตะวันออก-ตะวันตกทั้งหมด บริเวณผังวัดมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงศิลาแลงแสดงขอบเขตของวัดไว้อย่างชัดเจน กำแพงวัดส่วนใหญ่ใช้ศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยมปักเป็นแนวตั้งเรียงต่อกันไป ด้านบนมี ศิลาแลงรูปหกเหลี่ยม วางพาดเป็นทับหลังอีกชั้นหนึ่ง หน้าวัดส่วนมากมีศาลา บ่อน้ำและห้องน้ำ ภายในวัดแบ่งออกเป็นสองส่วน คือเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เขตพุทธาวาสประกอบด้วยวิหารใหญ่อยู่ด้านหน้า เจดีย์หรือมณฑปอยู่ด้านหลัง ส่วนโบสถ์มีขนาดเล็กและส่วนมากสร้างแยกออกไปจากแนวแกนหลักของวัด วัดบางแห่งสร้างกำแพงแก้วต่อจากฐานวิหารล้อมรอบเจดีย์-ประธาน และบางแห่งสร้างล้อมรอบเขตพุทธาวาสทั้งหมด ลักษณะของกำแพงแก้วเหมือนกำแพง-วัดแต่มีขนาดย่อมกว่า อีกส่วนหนึ่งของวัดคือเขตสังฆาวาสส่วนมากอยู่ถัดจากเขตพุทธาวาสไปทางด้านหลังวัด หรืออาจจะเป็นด้านข้างวัด ประกอบด้วยกุฏิสงฆ์ ศาลา บ่อน้ำ และเวจกุฏิ หน้าทีและรูปทรงอาคาร แบ่งออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ - อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ โบสถ์ วิหาร และระเบียงคด วิหารจะมีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในแนวแกนหลักของวัด รูปแบบเฉพาะของฐานวิหารคือ การสร้างฐานย่อมุมหรือทำเป็นมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง สองปากเข้าของมุขทั้งหน้าและหลังเป็นบันไดขึ้น-ลง ฐานเป็นแบบบัวลูกแก้วอกไก่ (ฐานบัวคว่ำและบัวหงายที่มีแถบปูนเป็นเส้นคาดประดับท้องไม้) นิยมทำฐานสูงบางแห่งยึดฐานเชิง หรือฐานหน้ากระดานล่างที่รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ให้สูงมากจนมีลักษณะเป็นผนังสูง เช่น วิหารวัดฆ้องชัย นอกจากนั้นยังนิยมสร้างฐานขนาดใหญ่รองรับฐานวิหารอีกชั้นหนึ่งเรียกว่า ฐานทักษิณ (ฐานที่มีพื้นที่เป็นลานสำหรับเดินเวียนประทักษิณ) วัดพระสี่-อิริยาบถ วัดอวาสใหญ่ หรืออาจสร้างฐานไพทีขนาดใหญ่รองรับสิ่งก่อสร้างหลายชนิด รวมทั้งวิหารด้วย เช่น ฐานไพทีที่อยู่ตอนหน้าสุดของวัดพระแก้ว และยังมีฐานวิหารที่ทำเป็นแบบฐานหน้ากระดานเตี้ย ๆ เช่น วิหารที่อยู่ด้านหน้าเจดีย์ทรงระฆังสี่เหลี่ยมรอบที่วัดพระแก้ว ฐานทักษิณที่รองรับฐานวิหารทั้งที่วัดพระสี่อิริยาบถและวัดสิงห์ เป็นต้น ขานศาลาด้านหน้าของฐานทักษิณประดับสิงห์ปูนปั้นและทวารบาล มีแกนเป็นศิลาแลง ลักษณะของสิงห์ที่วัดสิงห์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะเขมรที่อาจแพร่เข้ามาในต้นสมัยอยุธยา คือ สิงห์ยกบันท้ายขึ้นมาลอยตัวเหมือนสิงห์ในศิลปะบายน วิหารมีตั้งแต่ ๕ - ๙ ห้อง ด้านกว้างหรือด้านสกัดมีช่วงเสากลางและช่วงเสาเล็กที่รับชายคาปีกนก ลักษณะวิหารมีทั้งแบบก่อผนังด้านข้างสูง ไม่มีหน้าต่าง แต่เจาะผนังเป็นช่องแสงหรือช่อง-ลม เช่น ที่วิหารวัดพระนอน อีกแบบหนึ่งเป็นอาคารโถงไม่มีฝาผนัง แต่ใช้ชายคาหรือปีกนกแผ่ออกไปในระดับต่ำเพื่อใช้กันแดดกันฝน วิหารโถงพบได้ทั่วไปนิยมสร้างแพร่หลายในสมัยสุโขทัย เสาวิหารส่วนมากเป็นเสาสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยม โดยใช้เชิงศิลาแลงเรียงซ้อนกันขึ้นไป เสาสี่เหลี่ยมบางแห่งใช้ศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อเรียงสลับ โดยหันหน้ากว้างหนึ่งแถวสลับกันขึ้นไป วัสดุที่ใช้ก่อสร้างส่วนมากเป็นศิลาแลงและใช้ปูนฉาบผิวด้านนอก ภายในวิหารมีอาสนะสงฆ์ซึ่งก่อเป็นแท่นสูงประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ยาวไปตามฐานหรือผนัง วิหารด้านทิศใต้เครื่องบนวิหารเป็นไม้ ใช้กระเบื้องดินเผาแบบตะขอมุงหลังคา วิหารวัดพระ

นอนมีลักษณะแตกต่างจากวิหารแห่งอื่นคือ ฐานวิหารทำเป็นแบบบัวคว่ำอย่างเดียว หลังคาชั้นเดียว และมีปีกนกคลุมสามชั้น ปีกนกชั้นสุดท้ายมีทวยรองรับ เรียกอาคารแบบนี้ว่า อาคารทรงโรง วิหารวัดสิงห์ตั้งอยู่บนฐานทักษิณ เชื่อกันว่าอาคารหลังนี้เดิมเป็นวิหาร ระยะเวลาหลังได้เปลี่ยนเป็นพระอุโบสถโดยปักใบเสมารอบอาคาร อาคารอุโบสถมักจะสร้างขนาดเล็ก เนื่องจากพระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม โดยเฉพาะมีใบเสมาสลักจากหินชนวนปักโดยรอบ ส่วนมากตั้งอยู่โดดเดี่ยวนอกแกนหลักของวัด วัดกำแพงงามตั้งอยู่นอกกำแพงวัด วัดพระนอนตั้งอยู่ด้านหน้าวิหารและมีขนาดใหญ่ อาคารที่เรียกว่าระเบียงคดพบเพียงสองแห่งคือ ที่วัดพระแก้วกับวัดพระธาตุ เป็นระเบียงสี่เหลี่ยมล้อมรอบเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่เหมือนศาลาเล็ก ๆ ด้านในโล่งมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป เจดีย์ที่สร้างเป็นประธานของวัดในเมืองกำแพงเพชรมีสองประเภทใหญ่ ๆ คือ เจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมสุโขทัย รูปทรงของเจดีย์ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสี่ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ จากนั้นเป็นชั้นแว่นฟ้าย่อเหลี่ยมไม่มีสี่สิบสองชั้น เรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม่มีสี่สิบ แล้วจึงเป็นส่วนที่เรียกว่า ดอก-บัวตูมและส่วนยอดถัดขึ้นไป เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง เป็นเจดีย์แบบสุโขทัย นอกจากให้เป็นเจดีย์ประธานของวัดแล้ว ยังสร้างเป็นเจดีย์ประจำมุมเจดีย์ทิศ หรือเจดีย์ราย เจดีย์รูปแบบนี้มีการพัฒนารูปแบบจนเป็นลักษณะเฉพาะของกำแพงเพชรคือ เจดีย์มีรูปทรงเพรียว และชะลูดมากกว่าที่เมืองสุโขทัย องค์ระฆังเล็กและอยู่ในตำแหน่งสูง ปากระฆังไม่บานหรือผายออกมาก นิยมทำฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม และฐานบัวลูกแก้วอกไก่แปดเหลี่ยมรองรับส่วนยอดเจดีย์ ฐานล่างสุดมักเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมหรือฐานเขียง ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม และฐานบัวลูกแก้วอกไก่แปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป จากนั้นเป็นมัลลยเถาที่ทำเป็นชุดบัวถลา ๓ ชั้น เรียงลดหลั่นกันรองรับองค์ระฆัง ส่วนล่างที่เรียกว่า ปากระฆัง ประดับรูปกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย ที่เรียกว่า บัวปากระฆัง ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์ทำเป็นแท่นฐานทรงสี่เหลี่ยม รูปแบบเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่เฉพาะที่วัดพระแก้วบัลลังก์มีซุ้มพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน ถัดจากบัลลังก์เป็นแกนปล้องไฉนประดับด้วยแถบบัวลูกแก้วอกไก่แถบเดียว หรือสองแถบขึ้นไป เป็นส่วนที่เรียกว่า บัวฝาละมี ปล้องไฉนและปลียอด นอกจากเจดีย์ประธานวัดแล้วยังมีเจดีย์รายที่มีรูปแบบแตกต่างออกไป เช่น เจดีย์ประจำมุมทั้งสี่ของมณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ เป็นลักษณะที่เรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง ตรงเรือนธาตุทำเป็นห้องเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง และมีบัวประดับที่ปากระฆัง ในเมืองกำแพงเพชรยังมีเจดีย์แบบพิเศษอีกรูปแบบหนึ่งคือ เจดีย์ทรงปราสาทยอดกลีบมะเฟือง ที่วัดข้างรอบและวัดพระนอน ที่วัดข้างรอบสร้างเป็นเจดีย์ประจำมุมทั้งสี่มุม บนฐานทักษิณของเจดีย์ประธาน - มณฑป ที่ทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานอยู่หลังวิหารมีเพียงแห่งเดียวที่วัดสี่อิริยาบถ เป็นมณฑปแบบจตุรมุข ตรงกลางก่อเป็นแท่งทึบเพื่อรับส่วนยอดของหลังคา ผนังแต่ละด้าน พระพุทธรูปแสดงอิริยาบถแตกต่างกันออกไป จึงมักเรียกมณฑปแบบนี้ว่า มณฑปพระสี่อิริยาบถ ประติมากรรมส่วน

ใหญ่ เนื่องในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ เป็นประติมากรรมหมวดกำแพงเพชรในศิลปะสุโขทัย มีอยู่ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ - ประติมากรรมสำริด ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย และอีกชิ้นหนึ่งคือ เทวรูปพระอิศวร จารึกที่ฐานระบุว่าหล่อเมื่อปี พ.ศ.๒๐๕๓ ในสมัยอยุธยา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะแบบบายน เช่น พระพักตร์เป็นรูปเหลี่ยมกรงศอ และสายรัดพระองค์มีอุบะสั้น ๆ ห้อยอยู่ข้างหน้า นอกจากนั้นยังมี เทวรูปพระนารายณ์ และอีกองค์หนึ่งน่าจะเป็น เทวรูปพระอุมาหรือ พระลักษมี ประติมากรรมรูปปั้น มีทั้งแบบลอยองค์และประดับอาคาร พระพุทธรูปปูนปั้นส่วนมากแกนเป็นศิลาแลง แล้วใช้ปูนตกแต่งผิวด้านนอก พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่สามองค์ประดิษฐานอยู่ในวิหารหลังเดียวกันของวัดพระแก้ว ประกอบด้วยพระพุทธรูปปางมารวิชัยสององค์ และพระพุทธรูปปางไสยาสน์ มีลักษณะพิเศษคือ พระพักตร์ค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยม พระเนตรเรียวยาวเล็ก ปลายพระเนตรแหลมขึ้นและเรียวยาวออกไปมาก เป็นแบบประติมากรรมศิลปะอุทองหรืออยุธยาตอนต้น ที่ฐานวิหารเดิมประดับรูปปูนปั้นเรื่องรามเกียรติ์ ยังพบงานปูนปั้นเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ประดับโบราณสถานเช่น ปูนปั้นรูปช้างครึ่งตัว ประดับเจดีย์ที่วัดข้างรอบ วัดพระแก้ว และวัดข้าง งานปูนปั้นรูปสิงห์ และทวารบาลพบที่วัดข้างรอบ วัด-สิงห์ วัดพระสี่อิริยาบถ วัดพระนอน และวัดพระแก้ว ที่วัดข้างรอบ พบประติมากรรมนูนสูงรูปต้นไม้และสัตว์เล็ก ๆ ประดับหน้ากระดานห้องไม้ฐานทักษิณระหว่างข้างแต่ละเข็อก และตรงส่วนฐานหน้ากระดานกลม ถัดจากฐานแปดเหลี่ยมบนลานประทักษิณ พบร่องรอยปูนปั้นนูนสูงและเรื่องพุทธประวัติประดับโดยรอบ นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมดินเผา ที่ใช้ประดับโบราณสถาน เช่น รูปนางรำ รูปห้วยักษ์ รูปกนิษฐ กนิษฐีและรูปหงส์งานดินเผารูปหงส์แสดงลวดลายกนกวงโค้ง ที่งดงามมาก

โบราณสถานสำคัญ มีทั้งวัดในพระพุทธศาสนา เทวสถาน วัง และสิ่งสาธารณูปโภค - วัดในพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ วัดกะโลทัย วัดข้าง วัดสระแก้ว วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช่องชัย วัดสิงห์ วัดกำแพงงาม วัดข้างรอบ วัดอวาสใหญ่

ศาลพระอิศวร ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันออก ด้านหน้าวัดพระธาตุ ฐานอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๒๙ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง เป็นแบบฐานหน้ากระดานชั้นเดียวหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีบันไดเล็ก ๆ ขึ้นไปบนฐานชั้นบน ข้างบนมีแท่นประดิษฐานเทวรูป เสาและเครื่องบนเป็นไม้ เคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรสำริดขนาดใหญ่ มีจารึกที่ฐานเทวรูปว่าเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๐๕๓ มีเทวรูปพระนารายณ์และพระอุมา (หรือพระลักษมี) ประดิษฐานรวมอยู่ด้วย ประติมากรรมเป็นศิลปกรรมแบบสุโขทัย

คลองส่งน้ำโบราณ อยู่ทางด้านทิศเหนือของเมือง ชาวบ้านเรียกว่า คลองท่อทองแดง รับ น้ำจากแม่น้ำปิง ที่บริเวณใต้หนองปลิงไปจนถึงบริเวณเมืองบางพนาน ในเขตอำเภอพรานกระต่าย จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่า แนวคลองที่จะนำน้ำจากเมืองกำแพงเพชรไปเมืองบางพนานมี

อยู่เพียงแห่งเดียว จึงสันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางน้ำเส้นเดียวกับที่กล่าวไว้ในจารึกฐานพระ-อิศวร เมืองกำแพงเพชรที่เรียกว่า ท่อปุพระยาร่วง ซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ถนนพระร่วง มีลักษณะเป็นคันดิน กว้างประมาณ ๔ - ๕ เมตร สูงประมาณ ๘ เมตร ชาวบ้านที่อาศัยในบริเวณคันดินนี้เชื่อกันว่าเป็นถนนโบราณ จากเมืองกำแพงเพชรถึงสุโขทัยไปถึงศรีสัชนาลัย ปัจจุบันแผงคันดินดังกล่าวเห็นได้เป็นหย่อม ๆ และบางแห่งเป็นแนวยาวติดต่อกันจากเมืองกำแพงเพชร แนวถนนผ่านไปทางทิศตะวันออกของอำเภอพรานกระต่าย จากนั้นโค้งตัดกับทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ (กำแพงเพชร - สุโขทัย) และจากบริเวณโค้งทางแยกไปอำเภอลานกระบือ แนวถนนพระร่วงจะทับกับทางหลวงไปจนถึงบ้านทุ่งเมืองแล้วเบนออกไปทางทิศตะวันออก แล้ววกตัดกับทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ อีกครั้งที่บริเวณสถานีพิชอาหารสัตว์ อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย และเข้าสู่เมืองสุโขทัยที่บริเวณมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่า " ..ถนนที่มาทางนี้ทำเป็นคันสูงเหนือพื้นทุ่งข้าว ราว ๒ ศอก ทางกว้างจะเพียงใดกำหนดแน้มไม่ได้ เพราะทลายเสียมากแล้ว แต่เชื่อว่าอย่างไร ๆ ถนนคงไม่เกิน ๘ ศอก หรือ ๓ วา .....ออกเดินจากบ่อชุมแสงตามถนนพระร่วงเรื่อยไป แลเห็นถนนได้ถนัดดี เพราะพูนเป็นคันขึ้นมาสูงพื้นพื้นดิน ทั้งมีคูไปข้างถนน ทางด้านตะวันตกด้วย เข้าใจว่าคงได้ขุดดินจากคูนั้นเองขึ้นมาถมถนน... บางแห่งซึ่งเป็นที่ลุ่มถนนได้พูนขึ้นไว้สูงมาก ข้างเดินไปข้าง ๆ สังเกตว่าเกือบท่วมหลังข้าง....." ๒๓ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โบราณสถานทั้งในเขตเมืองกำแพงเพชรและเมืองนครชุม ทางราชการได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๘ ต่อมาได้ประกาศขึ้นทะเบียนกำหนดขอบเขตอีกครั้ง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๑ โดยแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกเป็นสี่กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ บริเวณภายในเมืองกำแพง มีโบราณสถาน ๑๔ แห่ง พื้นี่ ๕๐๓ ไร่ กลุ่มที่ ๒ บริเวณอรัญญิกโบราณ ด้านทิศเหนือของกำแพงเมือง มีโบราณสถาน ๔๐ แห่ง พื้นี่ ๑,๖๐๐ ไร่ กลุ่มที่ ๓ บริเวณนอกเมืองด้านทิศตะวันออก มีโบราณสถาน ๑๕ แห่ง มีพื้นที่ ๑๗ ไร่ กลุ่มที่ ๔ บริเวณทุ่งเศรษฐี ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (เมืองนครชุม) มีโบราณสถาน ๑๒ แห่ง มีพื้นที่ ๓๑ ไร่ ทางราชการได้ดำเนินการฟื้นฟูปรับปรุงขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ พร้อมกับเมืองสุโขทัย และศรีสัชนาลัย ให้ดำเนินการขุดแต่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒ รวม ๑๘ แห่ง คือ ศาลพระอิศวร วัดพระธาตุ วัดพระแก้ว พระราชวัง (สระมน) ป้อมเพชร ป้อมเจ้าจันทร์ ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมมุมเมือง ป้อมวัดช้าง ป้อมทุ่งเศรษฐี วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ วัดอวาสใหญ่ วัดกะโลทัย วัดขุ่มกอ วัดช้าง และวัดอวาสน้อย การบูรณะได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาตลอดจนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๕ จึงได้บรรจุนบูรณะปรับปรุงโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) ใช้ชื่อโครงการว่า โครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยเน้นการบูรณะปรับปรุงโบราณสถาน และก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค ในเขตภายในกำแพงเมืองและบริเวณอรัญญิก

วัตถุประสงค์สำคัญคือ การป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติมิให้สูญหายหรือเสื่อมคุณค่า พัฒนาบริเวณโบราณสถานและธรรมชาติโดยรอบให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรอย่างเป็นทางการ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ เขตภายในกำแพงเมือง มีพื้นที่ ๕๐๓ ไร่ มีโบราณสถานสำคัญคือ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ เขตวังโบราณ (สระมน) ศาลพระอิศวร กำแพงเมือง คูเมือง และป้อมประตูต่าง ๆ เขตนอกกำแพงเมือง หรือที่เรียกว่า เขตอรัญญิก มีพื้นที่ ๑,๖๑๑ ไร่ ตั้งอยู่บนเขาสูงกว้างขนาดย่อม มีโบราณที่เป็นวัดขนาดใหญ่น้อย รวม ๔๐ แห่ง ที่สำคัญคือ วัดพระนอน วัดพระสี่อริยาบถ วัดสิงห์ วัดซ่งชัย วัดนาคเจ็ดเศียร วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ และวัดอวาสใหญ่ กลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิกของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร นับเป็นเอกลักษณ์ของเมืองกำแพงเพชร เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ คณะกรรมการมรดกโลกแห่งอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ได้ประกาศในการประชุม ณ เมืองดาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย ให้อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร เป็นมรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานอันล้ำเลิศทางสถาปัตยกรรมไทยยุคแรก ๒๔

สิ่งสำคัญคู่บ้านคูเมืองกำแพงเพชร

เทวรูปพระอิศวร เป็นประติมากรรมสำริด สูง ๒๑๐ เซนติเมตร เดิมประดิษฐานอยู่ในเทวสถานซึ่งเรียกว่า ศาลพระอิศวร มีจารึกที่ฐานรอยบาท (จารึกหลักที่ ๑๓) มีความว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช ประดิษฐานรูปพระอิศวรในเมืองกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ.๒๐๕๓ ลักษณะขององค์เทวรูปแสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะเขมรแบบบายน พระแสงราชศัสตราประจำเมืองกำแพงเพชร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๙ พระยาวิเชียรปราการ ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชร รับพระราชทาน ลักษณะของพระแสง ๖ เป็นพระแสงด้ามทอง ผักทอง ยาว ๘๘.๕ เซนติเมตร ด้ามยาว ๓๙.๕ เซนติเมตร ผักยาว ๔๙ เซนติเมตร ใบยาว ๔๕.๕ เซนติเมตร ใบกว้าง ๒.๔ เซนติเมตร เดิมเป็นดาบประจำตระกูลเจ้าเมืองกำแพงเพชร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชทานแก่พระยากำแพงเพชร (นุช) เป็นบำเหน็จเมื่อครั้งไปราชการทัพ หลวงพิพิธธัญญ์ บุตรพระยากำแพงเพชร (อัน) นำฝักดาบทองประจำตระกูลทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรับและพระราชทานให้เป็นพระแสงราชศัสตราประจำเมืองกำแพงเพชร ศาลหลักเมือง ศาลหลักเมืองสันนิษฐานว่า สร้างสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ที่เคยปกครองดูแลเมืองกำแพงเพชร ทำด้วยศิลาแลงรูปกลมยาวประมาณ ๒ เมตร ฝังโผล่พื้นดินขึ้นมาประมาณหนึ่งเมตร มีรูปเศียรเทพารักษ์อยู่บนยอดศิลาแลง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังคาศาลได้พังลงมาทับเสาหลักเมืองและเศียรเทพารักษ์ หลังจากนั้นก็อยู่ในสภาพรกร้างมาเป็นเวลานาน จนถึงปี พ.ศ.๒๔๗๒ รองอำมาตย์เอก หลวงมนตรีราช (หวาน) อัยการจังหวัดกำแพงเพชรได้ริเริ่มสร้างศาลหลักเมืองขึ้นใหม่เป็นศาลาทรงไทย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๘ ได้มีผู้ลักตัดเศียรเทพารักษ์ไป หลวงปรีวรรตวรวิจิตร (จันทร์ เจริญชัย)

ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรได้ให้ทำขึ้นใหม่ด้วยดินจากยอดเขาสูงสุดของเขาหลวง ดินใจกลางโบสถ์ ใจกลางเจดีย์เก่า ทั้งในจังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย ศรีสัชชาลัย พิษณุโลก และตาก ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาลหลักเมืองโดยสร้างเป็นอาคารจตุรมุข พร้อมเขตปริมณฑลเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

สถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย ชุมชนเรือนไทยในเมืองกำแพงเพชร เป็นลักษณะหมู่บ้านริมน้ำ ตามรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ บ้านที่ปลูกสร้างเป็นเรือนไม้หันหลังให้แม่น้ำ หันหน้าเข้าหาทางเกวียน เป็นแถวยาวเลียบบแม่น้ำปิง ลักษณะชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรือนพักอาศัยและเรือนค้าขาย ซึ่งตั้งตามแนวทางเกวียนที่ขนานกันสองสาย ถนนสายนี้ได้รับการตั้งชื่อภายหลังว่า ถนนราชดำเนิน และถนนเทศา ลักษณะการก่อสร้างบ้านเรือนในอดีตมีรูปแบบที่ได้ปรับปรุงและดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และช่างฝีมือของผู้คนในสมัยนั้น ลักษณะของอาคารแบ่งได้ดังนี้ เรือนทรงไทย ได้แบบมาจากเรือนทรงไทยภาคกลาง แต่มีส่วนประกอบของเรือนหลาย-อย่างที่ดัดแปลง ไปตามสภาพความจำเป็น หรือความพร้อมในเรื่องของวัสดุ แรงงานและฝีมือช่าง เช่น - ฝาบ้าน เป็นฝาไม้กระดานหนา ๐.๗๕ นิ้ว ตีตามตั้ง บังใบตลอดแนวเพื่อกันน้ำ แต่กรอบฝาทั้งแผงยังทำเป็นลักษณะสอดเข้าหากันเหมือนของภาคกลางเรียกว่า ฝาสายบัว และเป็นฝาสำเร็จรูปไม่ได้เป็น ฝาปลูกพัก หรือ ฝาปะกน มีกรอบวัดโดยรอบด้วยไม้ขนาด ๑.๕ x ๕ นิ้ว เข้าเดือยรอบไม้แนวนหนาเหมือนฝาปะกน มีหน้าต่างข้างสองบาน ฝั่งเดือยบนล่างเปิดเข้าด้านในเป็นบานคู้ไม้แผ่นเดียวตั้งบนธรณี มีกรอบเซ็ดหน้าสวยงาม มีลูกกรงเหล็กกันขโมย โดยฝังลงในกรอบแนวนหนา และมีกลอนกบป้องกันไม่ให้บานหน้าต่างเปิดเข้าได้ - โครงเรือน เป็นลักษณะโครงเสากับคาน ซึ่งแบ่งฝั่งเสาและสกัดส่วนของบ้านเป็นสามช่วง กว้างช่วงละ ๓ เมตร ส่วนพาไลอยู่ด้านหน้าเรือนกว้าง ๓ เมตร ยาวสามช่วงเสา โดยทำช่วงเสาละ ๒ - ๓ เมตร มี บานเพ็ชรม ตามแนวยาวด้านหน้าเรือน เพราะลักษณะเป็นเรือนค้าขายตามอาชีพ-เดิมของเจ้าของบ้าน ระดับพื้นพาไลกับพื้นตัวเรือนเสมอกัน ไม่ได้แบ่งระดับ หลังบ้านมีนอกชานขนาด ๓ x ๖ เมตร ยาวกว่าตัวเรือน โดยเลียบบข้างเรือนไปออกประตูด้านหน้าได้ ส่วนนี้อาจจะเป็นลักษณะเฉพาะของเรือนไทยในจังหวัดกำแพงเพชร หลังเรือนหันลงแม่น้ำมีบันไดลงทำน้ำ เรือน-เป็นแบบใต้ถุนสูง โครงหลังคา มีสัดส่วนคือ กว้างห้าส่วน ใบตั้งสูงสี่ส่วน ใกล้เคียงกับโครงหลังคาเรือนภาคกลาง มีสภาพโค้งลาดสมสัดส่วน หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเกาะบนไม้ระแนงขนาด ๑ x ๒ นิ้ว วางทับบนกลอนขนาด ๑ x ๕ นิ้ว โค้งไปตามระดับแปลาน ขนาด ๒x๔ นิ้ว และแปหัวเสา ตัวเรือนไม้ฝาเพดานมาแต่เดิม จึงมีการแต่งจันทันในช่วงกลางให้มีลวดลาย โดยใช้ไม้ขนาด ๒ x ๑๒ นิ้ว แนวส่วนล่างและส่วนปลายเล็กกลง ที่ปลายสุด ๒ x ๘ นิ้ว วางทับบนซื่อที่วางเจาะนอนเข้าเดือย หัวเทียนเป็นเสากลมที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๘ นิ้ว และเรียวยาวที่ปลาย ๑๒ นิ้ว - ปั้นลม วางบนปลายแปหัวเสา และแปลานยอดเหลี่ยม อดหน้าจั่ว เป็นแบบปลูกพัก ยังคงสัดส่วนเดิม คือแบ่งเป็นแนวตั้งห้าส่วน และนอนสี่-ส่วน - เสาตั้ง ยังคงเป็นแบบเดิมคือ ตั้งคร่อมอยู่บนรอด และตรงขึ้นไปรับ

อกไก่ เจาะลอดทะลุข้อตัวริมขึ้นไป ส่วนเหนือหลังข้อแบบเรียบ ขนาด ๒ x ๘ นิ้ว เรียวขึ้นไปปรับจันทัน
 เอก - ประตูห้องนอน เป็นประตูบานไม้คู่เปิดเข้าด้านใน ตั้งอยู่บนธรณีประตูสูง ๑๕ เซนติเมตร การ
 แบ่งส่วนห้องนอนยังคงอยู่ในมาตรฐานของบ้านไทยคือ สัดส่วน ๑:๓ ของพื้นที่เรือนใหญ่ - ฝาประจัน
 ตีตั้งเหมือนฝาภายนอก แต่ลดสัดส่วนให้มีช่องลมใต้ชื่อขนาด ๒๐ เซนติเมตร ยึดติดกับคอสองเพื่อ
 ความแข็งแรง - พริ้ง เป็นแผ่นไม้ที่มีไว้รองรับฝาดั้งทั้งแผง โดยยึดติดกับเสาและราวอยู่บนรอด บาง
 ที่เรียก รัตเอน เป็นการวางระดับผนังไปในตัว เวลายกฝาดั้งขึ้นติดตั้ง การที่ใส่เสาสอบเข้าหากันนั้น
 นอกจากจะทำให้โครงสร้างอาคารมั่นคงแล้ว ยังทำให้การฝังฝาดั้งทำได้ง่าย พริ้งมีระดับเท่ากันโดย
 กรอบตัวเรือนสามด้านที่มุมยึดติดกัน โดยการเข้าเตี้ยทางเหยี่ยวแล้วตอกตะปูติดกับเสา - เตำราย
 ใช้ไม้สักขนาด ๒ x ๖ นิ้ว ทำหน้าที่ยึดเชิงชายตามแนวราบ โดยเจาะเชิงชายสอดเตี้ยจากปลายเตำ
 เตำรายนี้ถ้าอยู่ที่มุมเรือนจะเรียกว่า เตำมุม ซึ่งมองเห็นปลายอีกข้างหนึ่งในเรือน โดยสอด ทะลุออก
 นอกเสาและร้อยด้วยสลักไม้ด้านข้าง เพื่อยึดให้แน่นอีกครั้ง - กั้นสาด กั้นสาดด้านข้างที่ยื่นยาวออก
 จากตัวเรือน มี คันทวย หรือ ท้าวแขน ที่ยื่นออกไปรับท้อง จันทัน ช่วงกลาง เพื่อช่วยรับน้ำหนักจาก
 กั้นสาดลงที่เสา โดยทำฟูกรองรับปลายคันทวย-ทวย ตอกด้วยตะปู - พื้นเรือน นิยมใช้ไม้ตะแบก หนา
 ๑.๒๕ นิ้ว หรือนิ้วสองหนุ หน้ากว้าง ๑๐ - ๑๕ นิ้ว ไม้ตะแบกเป็นไม้ที่มีความหนาแน่นของเนื้อไม้สูง
 มีผิวเป็นเงามัน มีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำ ไม่ดูดฝุ่น ทำความสะอาดง่าย ใช้ปูพื้นตามแนวยาวของตัวเรือน
 โดยวางบนรอด ไม่มีตงรับ เหมือนเรือนไทยภาคกลาง การปูพื้นไม้ใช้วางเรียบตีชนไม่มีการบังใบเข้า
 ลื่น - เสาเรือน ถากด้วยขวานให้กลมเรียวขึ้น ด้านบนเจาะรูด้วยสิ่ว และเหลาหัวเทียนที่ปลายเสา ยาว
 ๖ นิ้ว เส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ นิ้ว - การวางตัวฝั้งเรือน เรือนชาวกำแพงเพชรได้รับลมเย็นสบายทั้งทาง
 ระเบียงหลังบ้าน และลมหนาวที่พัดเข้ามาทางหน้าบ้าน ตลอดแนวริมฝั่งแม่น้ำปิง

ศิลปหัตถกรรมงานช่างฝีมือ ผลิตภัณฑ์หินอ่อนอำเภอพรานกระต่าย เขาสว่างอารมณ์
 เป็นภูเขาหินปูน มีอายุประมาณ ๔๓๕ - ๓๔๕ ล้านปี เป็นหินอ่อนผลึกใหม่ หรือเรียกว่า หินอ่อนในแง่
 การค้า โดยทั่วไปมีชั้นหนา สีขาว เทาอ่อน เทาแก่ปานกลาง ชั้นหินหนาประมาณ ๑๕๐ เมตร ใช้ทำ
 เป็นผลิตภัณฑ์ในการก่อสร้างอาคารและใช้ประดิษฐ์เป็นหัตถกรรมหินอ่อน งานหัตถกรรมหินอ่อน ได้
 นำเศษหินจากโรงงานหินอ่อนมาคัดเลือกและออกแบบทำเป็นวัสดุเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้เหมาะสม เช่น
 แจกัน เสาโซ่ว โต๊ะ เก้าอี้ นาฬิกา และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ตามที่ต้องการ ผ้ามัดหมี่ อำเภอลานกระบือ
 การทอผ้ามัดหมี่เป็นการทอผ้าของชาวบ้านตำบลประชาสุข-สันต์ ซึ่งส่วนมากอพยพมาจากจังหวัด
 ขอนแก่นและมหาสารคาม ได้มาประกอบอาชีพทำไร่ทำนา เมื่อมีเวลาว่างจึงทอผ้าใช้กันเอง เมื่อมี
 ผู้สนใจมาซื้อจึงได้ทอขายเป็นรายได้เสริม มีทั้งผ้าพื้นและผ้าลาย ลวดลายที่นิยมมีหลายลาย เช่น ดาว
 พระศุกร์ บายศรี ดอกไม้ แมงมุม โคมผ้าล้อม ดอกแก้ว และนาคสน เป็นต้น การทอเริ่มตั้งแต่การ
 เลี้ยงไหมโดยใช้ใบหม่อน ได้รังไหมมาแล้วก็ดำเนินการกรรมวิธีจนเป็นเส้นไหม ต่อมาได้ใช้วิธีซื้อเส้นไหม
 จากจังหวัดขอนแก่นมาใช้แทนการผลิตเอง

เบญจรงค์ ที่อำเภอทรายทองวัฒนา เครื่องถ้วยเบญจรงค์เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย ที่มีความงามและทรงคุณค่ามาแต่อดีต ได้ทำสีบดกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่ความนิยมเริ่มมาแพร่หลายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีความต้องการใช้เครื่องถ้วยชามเคลือบเป็นจำนวนมาก เครื่องถ้วยเบญจรงค์ใช้แม่สีหลักในการลงวาดลายห้าสีคือ สีดำ สีขาว สีเหลือง สีแดง และสีเขียว (คราม) ในระยะแรกให้ช่างชาวจีนลงสีโดยเขียนลายลงไปให้ ต่อมาเมื่อความนิยมเพิ่มขึ้น ผู้ผลิตจึงต้องมาตั้งเตาและทำเครื่องถ้วยเบญจรงค์เอง แต่ระยะหลังความนิยมเริ่มลดน้อยลงเพราะราคาแพงและหายาก เครื่องเงิน อำเภอคลองลาน หมู่บ้านชาวเขาในเขตอำเภอคลองลาน เป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่มีชื่อเสียงมากทั้งด้าน คุณภาพและมีมือที่ประณีตสวยงาม มีคุณค่าทางศิลปะ วิธีทำเครื่องเงิน ชาวเขาจะผลิตในสถานที่จำหน่าย ให้ผู้ซื้อได้เห็นวิธีการผลิตอย่างชัดเจน โดยผลิตเครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำจากเงินทุกชนิด มีรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ เช่น กระเป่า เข็มขัด สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไล ต่างหู

ภาษาและวรรณกรรม ภาษาพูด แบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ภาษาพูดของกลุ่มชนดั้งเดิมของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาแต่อดีต และภาษาคำพูดของกลุ่มชนที่อพยพโยกย้ายมาจากถิ่นอื่น ซึ่งมีอยู่หลายกลุ่มหลายภาษา ชุมชนดั้งเดิมคือ ชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำปิงทั้งสองข้าง ได้แก่เมืองซากงราว (กำแพงเพชร) นครชุมไตรตรึงษ์ และคณฑี กับชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไประหว่างจังหวัดกำแพงเพชรกับจังหวัดสุโขทัย คือ เมืองบางพาน หรือพรานกระต่ายในปัจจุบัน กลุ่มชนดังกล่าวนี้ใช้ภาษาพูดที่เป็นภาษาถิ่นไทยกลาง แต่มีเสียงและความหมายของคำผิดเพี้ยนไปบ้างเล็กน้อยที่เรียกกันว่า เหน่อ หรือภาษาชนบท เสียง-เหน่อของภาษาถิ่นกำแพงเพชรคือ เสียงวรรณยุกต์ต่างไปจากภาษาไทยมาตรฐาน เช่น เสียงเอกเป็นเสียงจัตวา เสียงจัตวาเป็นเสียงเอก อาจจำแนกออกเป็นสามกลุ่มคือ ภาษาชาวอำเภอพรานกระต่าย มีสำเนียงคล้ายชาวสุโขทัย คำที่มีเสียงวรรณยุกต์จัตวาจะเปลี่ยนเป็นเสียงวรรณยุกต์เอก และเสียงเอกจะเปลี่ยนเป็นเสียงจัตวา และมีคำศัพท์เฉพาะอื่น ๆ แตกต่างออกไปจากกลุ่มชนดั้งเดิมในจังหวัดกำแพงเพชร ภาษาของชุมชนนครชุมและกำแพงเพชร ชาวกำแพงเพชรในเขตตำบลหนองปลิง ออกเสียงเหน่ออยู่บ้าง ส่วนชาวนครชุมมีเสียงเหน่อค่อนข้างชัด และมีศัพท์บางคำผิดแผกจากคำมาตรฐานทั่วไป ภาษาของชาวไตรตรึงษ์และคณฑี กลุ่มชนทั้งสองกลุ่มนี้มีบางส่วนที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่ม-ชนดั้งเดิมครั้งอาณาจักรสุโขทัย แต่ประชากรส่วนใหญ่ในปัจจุบันส่วนมากอพยพมาจากจังหวัด อื่น ๆ ไม่มีเสียงเหน่อเด่นชัดเหมือนชาวนครชุม แต่มีสำเนียงห้วนสั้นกว่าภาษาไทยมาตรฐานเล็กน้อย และมีสร้อยคำ "อิ" ต่อท้ายบ้างเป็นบางคำ ภาษาไทยถิ่นอีสาน ใช้ในกลุ่มชนที่อพยพมาจากภาคอีสานหลายจังหวัด มาตั้งกลุ่มชนในอำเภอต่าง ๆ เช่น อำเภอคลองขลุง อำเภอคลองลาน อำเภอทรายทองวัฒนา และอำเภอปางศิลาทอง เป็นต้น ภาษาไทยดำหรือโห่ง ใช้ในกลุ่มชนเชื้อสายชาวโห่ง มีถิ่นเดิมอยู่ในแคว้นเดียนเบียนฟู อพยพผ่านลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคเหนือตอนล่างหลายจังหวัด ในเขตจังหวัดกำแพงเพชรมีอยู่ที่ตำบล

นิคมทุ่งโพธิ์ทะเล อำเภอเมือง ฯ อำเภอไทรงาม และอำเภอลานกระบือ ภาษาไทยยวนหรือภาษาล้านนา ใช้ในกลุ่มชนที่อพยพจากภาคเหนือมาอยู่ในอำเภอเมือง ฯ อำเภอคลองขลุง และอำเภอคลองลาน ภาษาชาวเขา เป็นภาษาของชนกลุ่มน้อยที่อพยพเข้ามาอยู่ในเขตอำเภอคลองลานเป็นส่วนใหญ่และส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอำเภอปางศิลาทองกับกิ่งอำเภอโกสัมพีนคร แบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาษาม้ง เป็นภาษาที่มีเสียงก้องและเป็นคำโดด มีคำศัพท์ที่ยืมมาจากจีน ไทยและลาว มีพยัญชนะมากกว่าภาษาไทย มีสระคล้ายคลึงกัน แต่ไม่มีเสียงตัวสะกดชัดเจน - ภาษาเย้า คล้ายกับภาษาม้ง ได้รับอิทธิพลจากภาษาจีนมาก ลักษณะเป็นคำเดียวโดด ๆ ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง บางคนใช้อักษรจีนเขียนและอ่านเป็นภาษาเย้า บางท้องถิ่นใช้ภาษาจีนฮ่อ - ภาษากะเหรี่ยง มีพยัญชนะต้นควบกล้ำมากกว่าภาษาไทย มีวรรณยุกต์เพียงสามเสียง และตัวสะกดหนึ่งเสียงคือ อ. - ภาษาลีซอ ชาวลีซอมีความสามารถทางภาษาสูง สามารถพูดได้หลายภาษา เช่น ภาษาจีนยูนนาน ไทยใหญ่คำเมือง (ไทยยวน) และอีก้อ เป็นต้น ไม่มีเสียงตัวสะกด - ภาษามูเซอ มีระดับเสียงวรรณยุกต์ถึงเจ็ดเสียง ไม่มีเสียงพยัญชนะตัวสะกดเช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ

ตำนาน_ตำนานหมายถึงเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานานจนหามูลเหตุของเรื่องไม่ได้ มีเนื้อหาดิบายที่มาของสิ่งต่าง ๆ หรือชื่อสถานที่ ตำนานสำคัญที่รู้จักกันโดยทั่วไป ของกำแพงเพชรมีดังนี้ เรื่องท้าวแสนปม เป็นตำนานของนครไตรตรึงษ์ ซึ่งสันนิษฐานว่า ตั้งอยู่ที่เมืองแปบอันเป็นเมืองเก่าร้างอยู่คนละฟากกับเมืองกำแพงเพชรปัจจุบัน มีเรื่องเล่าว่าเจ้านครองค์นี้มีพระธิดาชื่อนางอุษา มีรูปโฉมงดงามเป็นที่รำลือไปถึงเมืองศิริชัยเชียงแสน เจ้าชายชินเสน ผู้เป็นโอรสเจ้าเมืองศิริชัยเชียงแสนได้ยืมขวาก็หลงรักนาง แต่เนื่องจากทั้งสองเมืองนี้เป็นอริกันมาก่อน เจ้าชายชินเสนจึงปลอมตัวเป็นชายอัปลักษณ์ เนื้อตัวมีปุ่มปมเต็มไปหมด แล้วเข้าไปขออาศัยอยู่กับตายายที่เฝ้าอุทยานท้ายวัดนครไตรตรึงษ์ได้ชื่อว่า แสนปม วันหนึ่งนางอุษาไปชมสวน แสนปมนำผักที่ปลูกไว้ไปถวาย นางอุษาเห็นแสนปมก็นิกรัก จึงให้พี่เลี้ยงนำหมากไปให้เป็นการตอบแทน คืนหนึ่งแสนปมลอบเข้าหานางในวัง และได้เสียกันจนนางอุษาดังครรภ์ ส่วนแสนปมได้กลับไปยังบ้านเมือง เนื่องจากได้ทราบข่าวว่าพระเจ้าศิริชัย-เชียงแสนประชวร โดยไม่ทราบว่านางอุษาดังครรภ์ นางอุษาได้ให้กำเนิดกุมารหน้าตาน่ารัก แต่ไม่ยอมบอกว่าใครเป็นบิดา เจ้าเมืองไตรตรึงษ์จึงหาวิธีที่จะให้รู้ว่าใครเป็นบิดาของกุมาร โดยได้ป่าวประกาศให้เจ้าเมืองต่าง ๆ รวมทั้งบรรดาราชฎาให้มาพร้อมกันที่หน้าพระลานและให้นำขนมนมเนยติดมือมาด้วย ถ้ากุมารรับขนมจากผู้ใด ก็ถือว่าผู้นั้นเป็นบิดาของกุมาร และจะได้อภิเษกกับนางอุษา พระชินเสนได้ปลอมตัวเป็นแสนปม ได้นำข้าวเย็นมาก่อนหนึ่งให้กุมารเลือก ปรากฏว่ากุมารเลือกข้าวเย็นจากแสนปมไปกิน ทางไตรตรึงษ์รู้สึกอับอายมาก จึงขับไล่นางอุษาออกจากเมือง แสนปมจึงแสดงตนว่าเป็นพระชินเสนแล้วพานางอุษากับกุมารเดินทางกลับเมืองศิริชัยเชียงแสน อยู่ร่วมกันด้วยความสุขต่อไป กุมารองค์นี้กล่าวว่ามิผู้นำอุทองคำมาถวายจึงได้นามว่าอุทอง ต่อมาได้สร้างเมืองทวารวดีศรีอยุธยา ขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เรื่องทอทองแดง กล่าวถึงการฝังทอ

ทองแดงไว้ใต้ดินรอบคูเมืองกำแพงเพชร ในสมัยที่เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา เพื่อนำน้ำจากแม่น้ำปิงเข้ามาใช้ภายในเมือง ฝ่ายพม่าได้ยกกำลังเข้ามาล้อม และโจมตีเมืองกำแพงเพชรหลายครั้ง แต่ไม่สามารถตีได้ จึงได้แต่ล้อมเมืองไว้ให้คนในเมืองอดน้ำตาย แต่ชาวเมืองได้อาศัยน้ำจากท่อทองแดงดังกล่าว จึงไม่ขาดแคลนน้ำ ต่อมาคนไทยคนหนึ่งชื่อหมื่นแสน คิดมักใหญ่ใฝ่สูง หวังว่าถ้าพม่าตีเมืองได้จะแต่งตั้งตนให้เป็นใหญ่ จึงคิดคดทรยศต่อบ้านเมือง นำเรื่องการฝังท่อทองแดงไปบอกแก่พม่า พม่ารู้ความจริงแล้วจึงฆ่าหมื่นแสนแล้วนำศพไปใส่ในท่อทองแดงแล้วปิดเสีย ชาวเมืองก็ขาดน้ำ เป็นผลให้พม่าเข้ายึดเมืองได้ เรื่องพรานกระต่าย เป็นที่มาของชื่ออำเภอพรานกระต่าย มีเรื่องอยู่ว่า ในกาลครั้งหนึ่งมีชายคนหนึ่งมีอาชีพในการล่าสัตว์ ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเมืองบางพาน ได้ล่าสัตว์มาถึงบริเวณที่ราบลุ่มบริเวณวัดโพธิ์ซึ่งมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ พวกสัตว์ต่าง ๆ ชอบมาอยู่อาศัยและหากินในบริเวณนี้เป็นอันมาก วันหนึ่งชายคนนี้ได้พบกระต่ายตัวหนึ่งมีขนเป็นสีเหลืองเข้ม เหมือนสีทองสวยงาม จึงออกไปจับกระต่ายวิ่งหลบเข้าไปในพุ่มไม้ พรานคนนี้หาไม่พบ จึงกลับมาบอกแก่ชาวบ้าน ทุกคนอยากได้ จึงพากันมาดักดูและไล่จับ แต่กระต่ายก็วิ่งหลบไปในพุ่มไม้หายไปทุกครั้ง ชาวบ้านสงสัยจึงถางพุ่มไม้นั้นออก พบว่าบริเวณนั้นเป็นเตาถลุงเหล็กเก่า มีโพรงและบ่ออยู่หลายแห่ง จึงได้เฝ้าปาก-โพรงไว้ แต่กระต่ายก็ไม่ได้โผล่มาให้เห็นอีก จึงพากันอพยพครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนั้น

จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา กลายเป็นอำเภอพรานกระต่ายในปัจจุบันเรื่องเขานางทอง เป็นตำนานที่มาของชื่อเขานางทองในเขตอำเภอพรานกระต่าย ตำนานกล่าวว่า นางทองเป็นหญิงที่สวยงามมาก ถูกพญานาคกลืนเอาไว้ ต่อมาพระร่วงตามมาพบที่เขานางทองนี้ จึงได้ลี้ลับนางออกมาจากคอกพญานาคและได้นางมาเป็นชายา เรื่องบ้านคลองลาน มีเรื่องเล่าว่า นานมาแล้วมีชนกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากถิ่นอื่น เข้าไปตั้ง ถิ่นฐานทำมาหากินในบริเวณป่าลาน ซึ่งมีต้นลานขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก คนกลุ่มนั้นได้ตัดต้นลานขนาดเล็กออกไป เพื่อใช้พื้นที่สำหรับทำนาทำไร่ เหลือไว้เฉพาะต้นลานที่มีขนาดใหญ่และที่ขึ้นอยู่ตามริมคลองเท่านั้น จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านคลองลาน และได้มาเป็นชื่ออำเภอคลองลานในปัจจุบัน เรื่องบึงสาป บึงสาปเป็นบ่อน้ำพุร้อน อยู่ที่บ้านลานหิน ตำบลลานดอกไม้ อำเภอเมือง ๖ มีลักษณะเป็นที่ลุ่มน้ำขัง มีป่าโปร่ง ล้อมรอบ สลับด้วยเนินเตี้ย ๆ บนพื้นดินบางแห่งมีหินโผล่ขึ้นมาเป็นกลุ่มน้อยใหญ่สลับกันไปตามตำนานกล่าวว่า

ในสมัยสุโขทัยสมเด็จพระร่วงเจ้า ได้เสด็จประพาสป่าล่าสัตว์มาถึงบริเวณบ้านลานหิน ทรงเห็นไก่ป่าตัวหนึ่งมีลักษณะสวยงาม ชันเสียงไพเราะ จึงทรงให้นำพรานต่อไก่ป่าตัวนั้นมาได้ โดยมีไก่ป่าตัวอื่น ๆ ติดไปด้วยเป็นจำนวนมาก ในวันนั้นพระองค์ล่าสัตว์อื่นไม่ได้เลย จึงทรงให้นำสัตว์ป่าตัวอื่น ๆ ไปปรุงอาหาร แต่บริเวณนั้นไม่มีบ้านเรือนราษฎร จึงไม่มีไฟใช้ทำอาหาร พระองค์จึงทรงสาปน้ำที่อยู่ในบริเวณบึงใกล้ ๆ ให้เป็นน้ำร้อน บึงดังกล่าวจึงได้ชื่อว่า บึงพระร่วงสาป ต่อมาได้เรียกสั้นลงว่า บึงสาป เชื่อกันว่าน้ำในบึงสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บเช่น โรคปวดตามร่างกาย และโรคผิวหนังได้

ประชาชนได้นำรูปปั้นพระร่วงไปประดิษฐานไว้ ณ บริเวณบึงสาปเพื่อสักการบูชา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ทางจังหวัดได้เข้าไปพัฒนาบริเวณบึงสาป พบว่ามีน้ำพุร้อนอยู่สามแห่ง และในวโรกาสเสกน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อทูลเกล้า ฯ เป็นน้ำอภิเชกในมหามงคลเฉลิมพระชนมายุ ครบ ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ ได้ใช้น้ำในบึงสาปนี้ โดยได้นำไปประกอบพิธี ณ พระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ฯ เรื่องอุโมงค์ใต้ดิน ๓๓ ปล่อง อยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศใต้ประมาณ ๘ กิโลเมตร มีลักษณะเป็นอุโมงค์ลึกลงไปใต้ดิน

มีตำนานเล่ากันว่า เป็นอุโมงค์สำหรับหลบภัยสงคราม และเป็นที่เกิดภัยพิบัติของ คนโบราณ อุโมงค์ดังกล่าวมีขนาดต่าง ๆ กันจำนวน ๓๓ อุโมงค์ ในพื้นที่ประมาณ ๑๐๐ ตารางวา มี ลักษณะลึกลงไปใต้ดิน และมีบางแห่งขอนไปในแนวนอน ตามตำนานกล่าวว่า แต่เดิมนั้นอุโมงค์ ทั้งหมดทะลุถึงกันได้ บางอุโมงค์มีปากแคบ แต่ข้างในกว้างและลึก แต่เนื่องจากภายในอุโมงค์มืดจึง มองไม่เห็นรายละเอียดว่ามีสภาพเป็นอย่างไร บางอุโมงค์ลึกลงไปในแนวตรง ในบริเวณที่ห่างจาก อุโมงค์ ๓๓ ปล่อง ไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๖๐๐ เมตร เป็นบริเวณที่มีลักษณะคล้ายอ่างหินขนาดใหญ่หนึ่งแห่ง และขนาดเล็กอีก ๒ - ๓ แห่ง ชาวบ้านเรียกว่า อ่างหิน พื้นที่บริเวณรอบอ่างหินมี ลักษณะเป็นลานกว้าง พื้นเรียบคล้ายสนามมีน้ำขังอยู่ตลอดฤดูฝน ชาวบ้านเรียกบริเวณอุโมงค์ ๓๓ แห่งและอ่างหินนั้นว่า นครปรุ หมายถึงเมืองสมัยโบราณ เรื่องจะเข้ปูน ในสมัยสุโขทัย เมืองบางพาน มีเจ้าเมืองพระนามพระมหาพุทธสาคร มีพระ-ชายานามว่าเจ้าแม่นางทอง วันหนึ่งขณะที่นางกำลัง อาบน้ำอยู่หน้าตำหนักมีจะเข้ตัวหนึ่งคาบเอานางไป พระมหาพุทธสาครตามไปทันแล้วได้สาปให้ จะเข้กลายเป็นหินอยู่ตรงนั้น แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า จะเข้ปูน มากกว่าที่จะเรียกจะเข้หิน จะเข้ ปูน (หินศิลาแลง) อยู่ห่างจากอุโมงค์ ๓๓ ปล่องมาทางทิศใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร เป็นรูปจะเข้ ขนาดใหญ่ อยู่ชิดกับขอบทางเดินมาก ขนาดยาวประมาณ ๙ เมตร หันศีรษะไปทางทิศเหนือ ส่วนกลางลำตัวถูกทำลายหายไปแล้ว มีโพรงตรงกลางลำตัวกว้างประมาณ ๑๐ นิ้ว จารึก จารึกที่พบ ในจังหวัดกำแพงเพชร เป็นหลักฐานที่ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของเมืองได้ชัดเจนขึ้น จารึกที่สำคัญมีอยู่ ๔ หลักคือ จารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) จารึกเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๐

กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จพระราชดำเนินไปที่วัดพระบรมธาตุ เมือง นครชุม ทรงประดิษฐานพระศรีรัตนมหา-ธาตุ และทรงปลูกพระศรีมหาโพธิ์ซึ่งได้มาจากลังกาทวีป ทำให้เกิดประเพณีนบพระ - เล่นเพลง มาจนถึงปัจจุบัน จารึกหลักที่ ๒๙๒ (ศิลาจารึกลานเงินเสด็จพ่อ พระยาสอย) ขุดพบที่พระเจดีย์เก่าหน้าวัดพระยืน (วัดพระสี่อิริยาบถ) นอกกำแพงเมืองเก่า ข้อความ ในศิลาจารึกว่า "เสด็จพ่อพระยาสอย เสวยราชาธิปไตยในบุรีศรีกำแพงเพชร เสด็จฤกษ์ได้ขึ้นราชาอาสน์ อภิรมย์ สมกอร์ป คลามาสู้อยู่สววย อยู่มนโรรมย์ สอดเสพย์สม ควรเทพชุมสนุก ปลูกใจเดิน" เสด็จพ่อ พระยาสอยครองราชย์ในเมืองกำแพงเพชร เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๖๓ ตรงกับรัชสมัยพระยาบรมบาล พระ มหารัชมหาราชที่ ๔ แห่งกรุงสุโขทัย ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา จารึกหลักที่ ๑๓ (ศิลาจารึกพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร) พบที่ฐานพระอิศวร กล่าวถึงพระยาศรีธรรมมา

โศกราช เจ้าเมืองกำแพงเพชร ทรงประดิษฐานพระอิศวรสำริดเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๓ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น

การแต่งกาย ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ (ยุคหินใหม่ถึงยุคโลหะ) จากการขุดค้นทางโบราณคดี พบชุมชนโบราณที่เขากะล่อน และพบเครื่องประดับประเภทกำไลหินขัด ชุมชนโบราณที่บ้านหนองกอง ตำบลบ่อนาคำ (ยุคโลหะถึงยุคทวารวดี) พบลูกปัดแก้ว ลูกปัดทำจากแร่อะเกตตาเนียล และชุมชนเมืองไตรตรึงษ์ ทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง (ทวารวดี) พบลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินทำเป็นสร้อยคอและข้อมือ

สมัยประวัติศาสตร์ จากรูปปั้นเทวสตรี (ศิลปะสุโขทัย) ลักษณะเครื่องทรง มีกรองคอ มีพวงอุบะสั้น ห้อยประดับโดยรอบ ผ้าทรงมีวิวัฒนาการมาจากการทรงผ้าของเทวรูปสมัยสุโขทัยคือ ทรงผ้าสองชั้น ชั้นหนึ่งนุ่งรอบองค์คล้ายผ้าจีบ อีกชั้นหนึ่งเป็นเครื่องประดับอยู่ด้านหลังชายผ้า ทั้งสองชั้นแหวกออกมามากกว่าเทวรูปสมัยสุโขทัย ทำให้เห็นผ้าชั้นในซึ่งมีลวดลายประดับชัดเจน และไม่สวมเสื้อ หรือถ้าสวมเสื้อก็น่าจะเป็นเสื้อแขนยาวเข้ารูป ส่วนการไว้ผมของผู้หญิงมีสองแบบคือ แบบที่ ๑ ไว้ผมยาวเกล้ามวยมีเกี้ยว หรือพวงมาลัยสวมรอบมวยซึ่งเกล้าอยู่กลางกระหม่อม แบบที่ ๒ ไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ที่ท้ายทอย มีเกี้ยว หรือห่วงกลมคล้องมวย เครื่องแต่งกายของ เทวรูปพระอิศวร (ศิลปะอยุธยา) มีหล่อเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๓ นั้น กรองคอและสายรัดพระองค์มีอุบะสั้น ห้อยประดับ ผ้าโจงกระเบนสั้นมีชายผ้าเป็นสามเหลี่ยมห้อยอยู่ข้างหน้า กรรเจียก หรือรัดเกล้าข้างพระเศียรเหนือพระกรรณไม่เคยปรากฏในเทวรูปสมัยสุโขทัย ทรงแหวนทุกนิ้ว ทั้งนิ้วมือ และนิ้วเท้า ไม่สวมเสื้อ เครื่องทรงพระอิศวรคงเป็นเครื่องทรงเจ้าเมือง ขุนนาง หรือเจ้านายชั้นสูงที่เป็นชาย นิยมนุ่งผ้าสั้น สวมเครื่องประดับมากขึ้น เครื่องประดับทำด้วยสำริดและเพชรพลอย สำหรับหญิงชาย โดยทั่วไปน่าจะนุ่งผ้าพื้นสีเข้มไม่มีลวดลาย ไม่มีเครื่องประดับ ถ้าจะมีก็เฉพาะผู้หญิง เช่น ตุ่มหูที่ทำด้วยโลหะ ไม่สวมเสื้อ ไม่สวมรองเท้า ผู้หญิงน่าจะมัดผ้าขลิบสีขาวหรือผ้าสไบพันรอบอก หรือคล้องคอให้ชายผ้าทั้งสองห้อยอยู่ด้านหลัง ผ้านั้นหน้าห้อยลงมาปิดหน้าอก หรือห่มตะเบงมานเมื่อออกนอกบ้าน เครื่องประดับที่ผู้หญิงนิยมมากคือตุ่มหู ซึ่งใส่ตั้งแต่เด็กทำด้วยทองหรือกาไหล่ทอง

โดยเฉพาะลูกคนชั้นสูงจะสวมกำไลข้อมือ ข้อมเท้า และรัดแขน จนถึงอายุ ๗ - ๘ ขวบ สมัยอยุธยาตอนปลาย การแต่งกายของเจ้านายชั้นสูง ขุนนาง และคนสามัญทั่วไปเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง เช่น การนุ่งผ้าของสตรีชั้นสูง นิยมนุ่งผ้ายก ห่มสไบผ้าแพร หญิง-ชาวบ้านยังคงนิยมนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อรัดรูป แขนกระบอก ขุนนางและเจ้านายผู้ชายนุ่งโจง-กระเบนผ้าม่วง สวมเสื้อคอปิด ผ่าอกแขนยาว เด็กทั้งชายหญิงไว้ผมจุกจนถึงอายุ ๑๑ - ๑๓ ปี จึงทำพิธีโกนจุก ผู้ชายไว้ผมทรงมหาดไทย หรือที่เรียกว่า ทรงหลักแจว คือ โคนผมรอบศีรษะ ไว้ผม ตรงกลางศีรษะ ยาวประมาณ ๔ เซนติเมตร ส่วนผู้หญิงไว้ผมปัก คือ ไว้ผมยาวเฉพาะบนกลางศีรษะทำนองเดียวกับผมทรงมหาดไทย และไว้ผมเป็นพู่ที่ริมหูทั้งสองข้าง สำหรับห้อยดอกไม้เรียกว่า ผมทัด

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงรักษาเอกลักษณ์การแต่งกายสมัยอยุธยาตอนปลายไว้ได้มากที่สุด สมัยรัตนโกสินทร์ในระยะต่อมา ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ได้ทรงประกาศให้มีการสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ชายนุ่งโจงกระเบนผ้าม่วงสวมเสื้อราชปะแตน ยกเลิกผมหงอกผมหาดไทย ไว้ผมแบบฝรั่งสวมหมวกแบบยุโรป ต่อมา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๙ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทหารแต่งเครื่องแบบ โดยนุ่งกางเกงแบบยุโรปแทนโจงกระเบน การแต่งกายของสตรีเริ่มเปลี่ยนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสยุโรป เมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๐ สตรีเลิกนุ่งจีบ เปลี่ยนเป็นนุ่งโจงกระเบน สตรีชั้นสูงสวมเสื้อคอตั้งแขนยาวต้นแขนพอง ตกแต่งด้วยลูกไม้ระบายหลายชั้น สวมถุงเท้ามีลวดลายปักสีให้รับกับผ้าโจงกระเบน สวมสร้อยไข่มุกหลายสาย ตัดผมทรงดอกกระตุ่มเด็กหญิงและชายไว้ผมจุก นุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อเฉพาะเวลาออกงาน เด็กหญิงสวมเสื้อคอกระเช้าประดับลูกไม้ เมื่อโตเป็นสาวแล้วตัดจุก ไว้ผมยาวเรียกว่า ผมโป่ง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้หญิงนิยมไว้ ผมบ๊อบ คาดเครื่องประดับรอบศีรษะ ใช้ผ้าแพรบางสะพายจีบ ต่อมาเริ่มนุ่งซิ่น ไว้ผมยาวเกล้ามวยแบบตะวันตก ผู้ชายยังแต่งกายเหมือนเดิม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สตรีเลิกสะพายแพรปักนุ่งซิ่นแค่เข่า สวมเสื้อทรงกระบอกตัวยาว ไว้ผมบ๊อบ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล การแต่งกายแบบสากลได้รับความนิยมในหมู่ข้าราชการ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เห็นว่าควรกำหนดการแต่งกายของชาติขึ้นมาใหม่ ได้ชักชวนให้เลิกนุ่งกางเกงแพร เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมจีนขอให้ผู้หญิงเลิกนุ่งโจงกระเบน เปลี่ยนเป็นนุ่งผ้าถุง สวมหมวก สวมรองเท้า การแต่งกายของชาวกัมพูชาได้ปฏิบัติตามระบอบนิยมในสมัยนั้น โดยเฉพาะข้าราชการส่วนราชการที่เป็นชาวบ้านยังคงแต่งกายตามสบายคือ ผู้ชายนุ่งกางเกงจีน ไม่สวมเสื้อ หรือนุ่งผ้าขาวม้าเมื่ออยู่บ้าน ถ้าสวมเสื้อก็จะสวมเสื้อคอกลมสีขาว ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสีพื้นหรือลายไทย

๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติพงษ์ ล้ออุทัย ได้ทำการวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา: ชุมชนตลาดล่าง ในเขตเมืองเก่าลพบุรี ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึง แนวทางการอนุรักษ์มรดกประเภทชุมชนประวัติศาสตร์ โดยมีชุมชนตลาดล่างในเขตเมืองเก่าลพบุรีเป็นตัวอย่างของการศึกษา และมีเป้าหมายของการอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด เนื้อหาแสดงให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญและศักยภาพของชุมชนตลาดล่างที่เหมาะสมแก่การรักษาไว้ โดยมีคณะกรรมการชุมชนได้แสดงแนวคิดร่วม งานวิจัยนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ชุมชน โดยศึกษาถึงคุณค่าและความแท้ของสถานที่เป็นสำคัญ พร้อมกับเสนอเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อให้ชุมชนสามารถรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นหลังจากการ

อนุรักษ์แล้ว โดยไม่ให้เกิดการทำลายหรือลดทอนคุณค่าและความแท้ของสถานที่ลง อีกทั้งมุ่งเน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปโดยความต้องการของชาวชุมชน และส่งเสริมโครงสร้างทางสังคมของชุมชนและบริบทแวดล้อม โดยมุ่งหวังให้ชุมชนสามารถดำเนินไปได้ อย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างในงานวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และการพัฒนาแหล่ง โบราณคดีในเขตตำบลนครชุมได้เป็นอย่างดี^{๒๙}

นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศลและคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมของทั้ง ๓ จังหวัด ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอยู่ในระดับน้อยในทุกด้าน โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในด้านการจัดการพื้นที่ รองลงคือด้านการจัดการทรัพยากร และด้านการปกป้อง ด้านการใช้ ด้านการตลาด ด้านการให้ความรู้ ด้านการศึกษาวิจัย และด้านการเงิน ตามลำดับ ในการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ๓ ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ ๑ ขั้นการสร้างพื้นฐานความรู้ ขั้นที่ ๒ ขั้นการนำไปสู่การปฏิบัติ ขั้นที่ ๓ ขั้นการปลูกจิตสำนึกเพื่อให้เกิดความรักและห่วงแหน การแสวงหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เพิ่มขึ้นสามารถทำได้โดย การนำเครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) มาใช้ การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดชุมชนปฏิบัติ การเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นเจ้าของที่ดี ต่อนักท่องเที่ยว ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือให้คำปรึกษา และสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนภาคเอกชน และทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นตัวแทนในรูปคณะกรรมการ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ภายใต้การบริหารจัดการ เพื่อเกิดการบูรณาการร่วมกัน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในทุกเพศทุกวัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้หลักการบูรณาการที่ชื่อว่า “บวร” ซึ่งได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน^{๓๐}

สฤष्ณี แสงอรุณ ได้วิจัยเรื่อง “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะพื้นที่และองค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติของอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงามีศักยภาพสูงต่อ

^{๒๙} กิตติพงษ์ ล้ออุทัย, การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : ชุมชนตลาดล่าง ในเขตเมืองเก่าลพบุรี, หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บทคัดย่อ.

^{๓๐} นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศลและคณะ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร”, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔, หน้า บทคัดย่อ.

การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การบริหารจัดการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปัจจุบันมี ศักยภาพปานกลาง การให้บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยผู้ประกอบการและราษฎรท้องถิ่นมี ศักยภาพสูง และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยวในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางใน การจัดการควรมีการพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงระบบสื่อความหมายและการให้บริการนักท่องเที่ยว ควบคุมคุณภาพการให้บริการด้านการท่องเที่ยว เน้นการสร้างความร่วมมือและการประสานงานกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ หลากหลายมากขึ้น และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง^{๓๑}

วศิน ปัญญาวุธตระกูล ได้วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมใน พื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมี ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรและด้านประชาคมในชุมชน โดยเน้น การพัฒนาเพื่อ การค้นหาทีมงาน เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายเรียนรู้ และการประเมิน ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านตลอดจนพัฒนาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทีมงานกับ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการพัฒนาบ้านนาต้นจั่นเป็น หมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตัวอย่าง โดยมี ๕ กลยุทธ์ และ ๑๙ โครงการโดยโครงการวิจัยได้ ดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เป็นโครงการต้นแบบจำนวน ๕ โครงการ ^{๓๒}

ชิน ศรีสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของ ชุมชนชาวทวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนชาวทวยในเขตอีสานใต้ยังมีอยู่ จำนวนมากโดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และบางส่วนของ จังหวัดมหาสารคามรวมทั้งมาดประมาณ ๔,๗๗๔,๔๘๖ คน โดยมีอยู่หนาแน่นในเขตพื้นที่จังหวัดศรี สะเกษและจังหวัดสุรินทร์ ส่วนลาวใต้มีอยู่ประมาณ ๔๕,๔๙๘ คน ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในแขวงสาละวัน และจำปาสัก ลักษณะเด่นของชุมชนดังกล่าว แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และการ ประกอบอาชีพ เช่น กรเลี้ยงช้าง และการทอผ้า^{๓๓}

สุนทรี ลิลา ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการต่อต้านและ อ้ารงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น "จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์ ได้แสดงให้เห็นสภาพเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชนจันเสนที่ส่งผลในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์จันเสน รวมทั้งศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วน

^{๓๑} สฤชฎี แสงอรัญ, “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา”,

^{๓๒} วศิน ปัญญาวุธตระกูล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยอง วัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”,

^{๓๓} ชิน ศรีสวัสดิ์, “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวทวยในเขต อีสานใต้และลาวใต้”,

ร่วมของชุมชนजनเสนในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑजनเสน ซึ่งเก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน ผลการวิจัยพบว่า ๑. ชุมชนजनเสนเป็นชุมชนเล็กๆ ที่เคยมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เพราะมีการตัดทางรถไฟพาดผ่าน แต่ต่อมาเมื่อมีการตัดถนน ผู้คนจึงอพยพไปประกอบอาชีพ ในถิ่นอื่น ชุมชนजनเสนเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดजनเสนและมี "หลวงพ่อด" เป็นผู้นำทางความคิดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เมื่อมีการค้นพบเมืองโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จึงมีการขุดค้นอย่างเป็นทางการ จนเมื่อหลวงพ่อดดำริให้ก่อตั้งพิพิธภัณฑท้องถิ่น โครงการก่อตั้ง"พิพิธภัณฑजनเสน" จึงเกิดขึ้น ๒. ชุมชนजनเสนใช้กระบวนการสื่อสารเป็นกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมทั้งภายในกลุ่มชุมชนและภายนอกกลุ่มชุมชน อันได้แก่ นักวิชาการและนักท่องเที่ยว ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑजनเสน มีดังนี้ (๑) การรวบรวมโบราณวัตถุ (๒) เรื่องการจัดการอาคารสถานที่ (๓)การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ (๔) การบริหารงานของพิพิธภัณฑ (๕) รายรับ - รายจ่ายของพิพิธภัณฑ(๖) กิจกรรมเสริมของพิพิธภัณฑ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พิพิธภัณฑजनเสนเป็นพิพิธภัณฑท้องถิ่นที่ก่อตั้งและดำเนินการเพื่อการดำรงอยู่โดยคนในชุมชนเพื่อชุมชนजनเสน สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างครอบคลุม โดยช่วยเสริมสร้างกลุ่มอาชีพและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและที่สำคัญ การดำเนินการของพิพิธภัณฑได้สร้างยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นสื่อบุคคลรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑในอนาคต^{๓๔}

นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการโบราณสถานโบราณวัตถุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์:ศึกษารณณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงมีข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว กล่าวคือ กำหนดโทษทางแพ่งและทางอาญาสำหรับพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕)และกำหนดโทษเนรเทศสำหรับคนต่างด้าวออกนอกประเทศ ศาทาทาการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติดังกล่าว และประชาชนมีสิทธิฟ้องพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อศาลปกครองตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๙ (๓) และให้พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. ๒๕๓๙ ตามมาตรา ๔ ประกอบมาตรา ๑๐ นอกจากนี้ควรตั้งหน่วยงานพิเศษเข้ามาบริหารจัดการมรดกโลก เช่น คณะกรรมการบริหารมรดกของชาติ คณะกรรมการมรดกท้องถิ่นและหน่วยงานมรดกของโลก โดย

^{๓๔} สุนทรี ลีลา,กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑท้องถิ่น "जनเสน" จังหวัดนครสวรรค์,วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตนิเทศศาสตร์ (วาทวิทยา)บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

กำหนดอำนาจหน้าที่ให้แก่หน่วยงานพิเศษที่ตั้งขึ้นนั้นอย่างชัดเจนและให้งบประมาณในการบริหารอย่างเพียงพอและบุคคลากรต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญตามหลักสากลโดยมีตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ ผู้วิจัย ขอเสนอแนะแนวนโยบายในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ สร้างความพร้อมให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคลากรงบประมาณเพื่อ รองรับกับแผนกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และผลักดันนโยบายที่ เชื่อมประสานขององค์ความรู้ในหลายๆ ระดับ เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนในการสร้างความเชื่อมั่นและ การเปลี่ยนแปลงทิศทางในการกระจายอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเต็มรูปแบบและ มีความเป็นอิสระในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดี ของท้องถิ่นและของชาติ^{๓๕}

ประทีป มูลเกา ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ศึกษากรณีศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้านแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสมัครใจของสมาชิกชุมชนและผู้นำให้ความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงแต่มีความจำเป็นที่จะต้องให้หน่วยงานภาครัฐมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำการประสานงาน^{๓๖}

ชูลิทธิ์ ชูชาติ ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าได้มีการเสนอการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ๓ รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษา ระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช^{๓๗}

ไพศาล เรียนทัพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัย

^{๓๕} นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ,ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา,(กรุงเทพฯ:สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖,บทคัดย่อ.

^{๓๖} ประทีป มูลเกา. (๒๕๔๘). การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้านดอยเหลี่ยม ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,บทคัดย่อ.

^{๓๗} ชูลิทธิ์ ชูชาติ, รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตลุ่มน้ำแม่แตง.(กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.,พ.ศ. ๒๕๔๙),บทคัดย่อ

พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการทดลองของนักเรียนที่สอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์สูงกว่านักเรียนที่สอนด้วยวิธีการบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕. และคะแนนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕๓๘

স্যันต์ ไพรชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและชุมชน^{๓๘}

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)
๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับทั้งทรัพยากรโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นปัญหาด้านแนวทางการอนุรักษ์และการสงวนรักษาซึ่งประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางส่วนเสนอให้สงวนรักษาไว้ตามเดิมและอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่มาช่วย ด้านประเพณีปฏิบัติต้องการให้ซ่อมแซมให้ดั้งเดิมปัญหาที่พบคือความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ การพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เช่น การสร้างอาคาร สถานที่ประกอบการ ถนน ที่รुकล้ำเขตโบราณสถาน นอกจากนี้ขาดการมีส่วนร่วมของ

^{๓๘} ไพศาล เรียนทัพ, ผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร, ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน), มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พ.ศ. ๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

^{๓๙} สยันต์ ไพรชาญจิตร, กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน, ๒๕๔๘, น. ๒๐.

ประชาชนในการบูรณะโบราณสถาน การตีความโบราณสถานที่แตกต่างกันเป็นการทำลายโบราณสถาน ด้านทักษะเกี่ยวกับการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์นั้นนักวิชาการและกรมศิลปากรจะให้ความสำคัญกับการซ่อมแซมโบราณสถานด้วยวิธีการอนุรักษ์โดยการรักษาข้อมูลหลักฐานไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด แต่ประชาชนและวัดยังยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเพราะเป็นเรื่องของผลบุญ^{๔๐}

ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้ามีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวประกอบกับเส้นทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นองค์ประกอบสำคัญ ด้านปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการบริหารต่างๆ ข้อมูลข่าวสาร การอำนวยความสะดวก และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อม ส่วนด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร ความไม่เข้าใจในระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน ผู้ประกอบการผกฉวยโอกาสและนักท่องเที่ยวขาดระเบียบวินัย^{๔๑}

นิพนธ์ เชื้อเมือง ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : อุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้า คือ ในระดับนโยบายควรมีรูปแบบการบริหารโดยกระจายอำนาจไปในระดับท้องถิ่นและเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเน้นความเข้าใจในสภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านคนในท้องถิ่นควรเน้นทั้งการให้บริการและการทำความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และควรมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ รวมทั้งการได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสม ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชี้แนะแก่กลุ่มผู้ประกอบการเน้นการในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งในทางปฏิบัติทุกกลุ่มสามารถนำแนวทางทั้งหมดมาร่วมกันปฏิบัติโดยให้เกิดความสอดคล้องกันอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๔๒}

ทองคำ ดวงจันทร์เพ็ชร^{๔๓} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย ผลวิจัยพบว่าประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเมืองเวียงคุกได้ถูกกล่าวถึงใน

^{๔๐} สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ๒๕๓๙. รายงานการศึกษาเรื่องปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดใน เชียงใหม่. เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

^{๔๑} ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์, “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”

^{๔๒} นิพนธ์ เชื้อเมือง “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : อุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย”,

^{๔๓} ทองคำ ดวงจันทร์เพ็ชร “การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า บทคัดย่อ.

ตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นประวัติพระธาตุพนม กล่าวถึงแคว้นทั้ง ๗ หนึ่งในนั้นคือแคว้นสาเกตุ หรือเมืองร้อยเอ็ดประตู ของพระยาสุริยวงศาได้ทรงตั้งให้อโนชิตเป็นหมื่นกางโฮง เป็นคนดูแลพระราชฐาน ครั้งเมืองร้อยเอ็ดประตูเกิดการกบฏ ผู้คนได้อพยพลี้ภัยมาอาศัยอยู่บริเวณเขตชายแดนหมื่นกางโฮงได้พาครอบครัว ๕ หมื่นครอบครัวเดินทางมาตั้งรกรากอยู่ที่ห้วยคุกคา ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่าเมืองไผ่หนาม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุกผ่านยุคทางประวัติศาสตร์หลายยุคคือ ยุคทวารวดี ยุคลพบุรี ยุคล้านช้าง และได้ถูกยุบรวมเมืองพานพร้าว และเมืองปะโค จัดตั้งเป็นเมืองหนองคายใน พ.ศ. ๒๓๗๐ สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งประวัติศาสตร์ เมืองเวียงคุกในปัจจุบันน่าจะเป็นพื้นที่ตำบลเวียงคุก ตำบลปะโค ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย และตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ

การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก ค่อนข้างจะมีความซับซ้อนเนื่องจากอยู่ในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง มีทั้งอยู่ในวัดและนอกวัด การดูแลรักษาไม่ทั่วถึงและไม่เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันจังหวัดหนองคายและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีแผนยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งประวัติศาสตร์ต่างๆ จึงไม่ได้รับการดูแลจากหน่วยงานของรัฐเท่าที่ควร ภาระการดูแลจึงตกอยู่ที่วัดและชุมชนใกล้เคียง

ดังนั้นจังหวัดหนองคายและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุกไปในทิศทางเดียวกัน มีหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาและบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในขณะเดียวกันควรปลูกฝังให้ชุมชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน จะทำให้เกิดความรักและหวงแหนโบราณสถานที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ นารายได้เข้าสู่ชุมชนอย่างแท้จริง

ศุภรัตน์ ตีคะกุล^{๔๔} ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลางผลวิจัยพบว่าสามารถจัดกลุ่มเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ ๓กลุ่ม คือ เชื่อมโยงด้านอายุสมัย เชื่อมโยงด้านประเภทการใช้งานของแหล่ง และเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งการเชื่อมโยงความรู้ทางวิชาการจะทำให้เกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่นั้นๆ ได้ชัดเจนขึ้น และจะทำให้แหล่งเรียนรู้ฯ เหล่านี้มีความน่าสนใจมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำไปพัฒนาเพื่อหาเป็นเส้นทางท่องเที่ยว-เรียนรู้ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้อีกด้วย

^{๔๔}ศุภรัตน์ ตีคะกุล “การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลาง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ทรงคุณ จันทจร, พิสิฐรุ้ง บุญไชย และไพรัช ฤทธิยผาด ^{๔๕} ได้วิจัยเรื่อง คุณค่าอัตลักษณ์ ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ การศึกษาพบว่า ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคเป็นภูมิปัญญาและมรดก ทางวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรมที่มีการสืบสานองค์ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญต่าง ๆ ถ่ายทอดมายังกลุ่มชนรุ่นหลัง โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือผลิตภัณฑ์ประเภทผ้า เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผาเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทการหล่อหลอมโลหะและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ พบการผลิตในบางท้องถิ่นเท่านั้น

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคกลาง ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผาและผ้า เป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบมากที่สุดเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทการหล่อหลอมโลหะและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ พบการผลิตในบางชุมชนเท่านั้น

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องจักสานเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบมากที่สุดเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทเครื่องปั้นดินเผา การหล่อหลอมโลหะ และผลิตภัณฑ์อื่นๆ พบการผลิตในบางชุมชนเท่านั้น

โดยแนวทางในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องมีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นเหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบัน สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย พยายามลดต้นทุนในการผลิตด้วยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยไม่ทำให้คุณค่าและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลดลง มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคน ในท้องถิ่นเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตกระบวนการ การผลิต การจัดนิทรรศการและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นแรงจูงใจและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับผู้เยี่ยมชม

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีความเกี่ยวเนื่องด้วยวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งทำให้คุณค่าทางอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยที่ศิลปหัตถกรรมเหล่านั้นได้ส่งสมคุณค่าความเป็นท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคไว้พร้อมที่จะได้รับการสืบทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนแม้กระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและท้องถิ่น

^{๔๕} ทรงคุณ จันทจร, พิสิฐรุ้ง บุญไชย และไพรัช ฤทธิยผาด “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒) บทคัดย่อ.

อุดม จุมพลหล้า, ธีรต์ม์ แสงแก้ว, มณีวรรณ ศรีนา และ จันทร์จิรา จุมพลหล้า ^{๔๖} ได้วิจัยเรื่อง วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย ผลการศึกษาวิจัย พบว่า

๑. ผลการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ๔ ด้าน เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ ด้านพิธีกรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านความเชื่อ และด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม และอยู่ในระดับปานกลาง ๑ ด้านคือ ด้านภาษาและวรรณกรรม

๒. เมื่อเปรียบเทียบการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยรวม พบว่า กลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับครู พระภิกษุ สามเณรกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ครูกับนักเรียน และนักเรียนกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขงในประเทศไทย มากกว่ากลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับนักเรียน และครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนกลุ่มครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. ^{๔๗} และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพื่อสร้างกระบวนการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายในชุมชนด้วยกระบวนการ “๓E-Model”

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดกำแพงเพชร โดยยูวีวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีกระบวนการเริ่มต้นจากวิธีการรวบรวมองค์ความรู้ การดำเนินงานลงพื้นที่การศึกษาแหล่งโบราณคดี การดำเนินงานลงพื้นที่สัมภาษณ์ ศึกษาชุมชนตามแหล่งโบราณคดี การรวบรวมและสรุปองค์ความรู้ และการตรวจสอบองค์

^{๔๖} อุดม จุมพลหล้า, ธีรต์ม์ แสงแก้ว, มณีวรรณ ศรีนา และ จันทร์จิรา จุมพลหล้า “วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (สกลนคร: โรงเรียนเทคนิคภูพานบริหารธุรกิจ, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

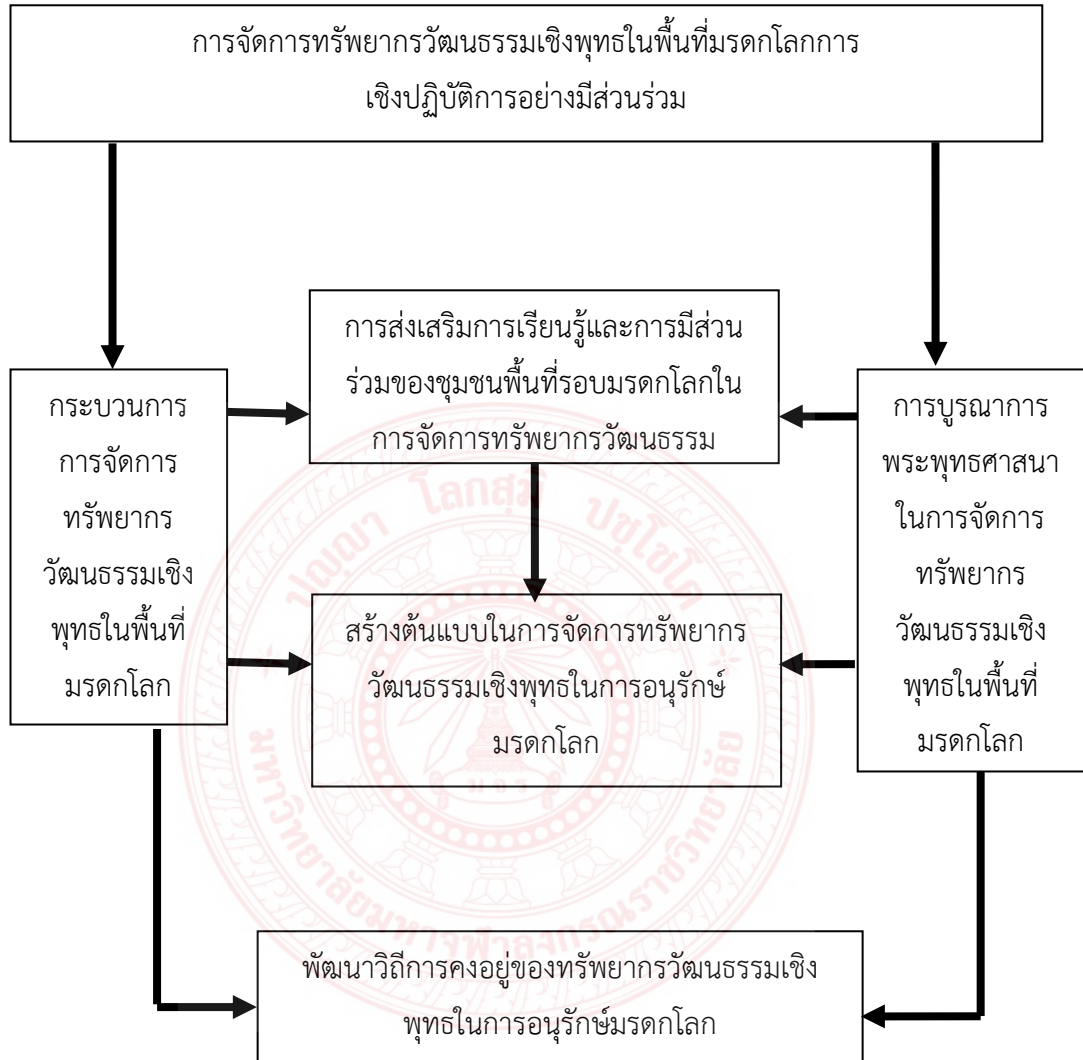
^{๔๗} พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ, “การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปี ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

ความรู้ ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชรกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีอายุความเก่าแก่ มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกระบวนการเริ่มต้นจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีร่วมกับชุมชน และการลงพื้นที่ปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการ พร้อมทั้งการนำเสนอข้อมูลทางด้านโบราณคดีให้ชุมชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีมากขึ้น ในการปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนยังพบว่า มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนให้ความสนใจและร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก

๒.๑๐ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดโครงการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนี้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกและพัฒนาวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก คือ

๑.ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่”

๑.๑ การคัดเลือกชุมชน

๑.๒ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

๒.ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน”

๒.๑ การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน

๒.๒ การร่วมกำหนดปัญหา

๒.๓ การร่วมออกแบบการวิจัย

๒.๔ ขั้นร่วมวิเคราะห์ข้อมูล

๒.๕ การนำเสนอเพื่อตรวจสอบความถูกต้องต่อชุมชน

๓.ขั้นพัฒนา”มุ่งแก้ปัญหาชุมชน”

๓.๑ กำหนดโครง/แนวทางเพื่อแก้ปัญหา

๓.๒ ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้

๓.๓ ติดตามประเมินผลและพัฒนา

๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยเลือกใช้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความหลากหลายครอบคลุม ภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ๑. กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ ๒. กลุ่มนักวิชาการ/นักวิจัย ๓.

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๔. ผู้นำชุมชน ๕. ผู้แทนภาคธุรกิจ ๖. ผู้แทนคณะสงฆ์ ๗. ผู้แทนนักท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังนี้

ในขั้นตอนที่ ๑ การเตรียมการ “ประสานพื้นที่”

๑.๑ การคัดเลือกชุมชนคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจากชุมชนที่อยู่บริเวณรอบเขตพื้นที่มรดกโลก ๕ ชุมชนและคัดเลือกผู้ประสานงานแต่ละชุมชน โดยใช้เทคนิคการคัดเลือกพื้นที่ตัวอย่างแบบ สโนว์บอล (Snowball) จำนวน ๕ ท่านจาก ๕ ชุมชน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ แสดงรายชื่อชุมชนที่ได้รับคัดเลือก

ที่	รายชื่อชุมชน	รายชื่อผู้ประสานงาน
๑	ชุมชนประชาหารรษา	นายณัฐวุฒิ พิมพา
๒	ชุมชนเทศบาล ๔	นางสาวอุมา เวชกร
๓	ชุมชนวัดช้าง	นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว
๔	ชุมชนอนันตสิงห์	นางสมพิศ เหล่ารอด
๕	ชุมชนเกาะแขก	นายกฤษกร เมฆพัฒน์

๑.๒ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน คณะผู้วิจัยใช้.....การลงพื้นที่เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนและเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่เอกสารที่มีผู้อยู่ในเหตุการณ์เขียนขึ้นหรือจากซากวัตถุโบราณ (Remains of Relics) หรือจากคำบอกเล่าของผู้อยู่ในเหตุการณ์ (Oral History) และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากคำบอกเล่าหรือเอกสารของผู้ที่ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์แต่ได้รับคำบอกเล่าอีกทอดหนึ่ง หรือรวบรวมจากแหล่งทุติยภูมิอื่น ๆ เช่น ตำรา บทความ เอกสาร รูปภาพ (History Test Bodies) โดยผู้วิจัยได้วางแผนในการลงพื้นที่เพื่อร่วมกิจกรรม ดังนี้

ตารางที่ ๓ แสดงแผนการลงพื้นที่เพื่อร่วมกิจกรรมและเก็บรวบรวมข้อมูล

กิจกรรม	สถานที่
กิจกรรมปฏิบัติธรรมในวันธรรมสวนะ	ณ.วัดพระสี่อิริยาบถ
กิจกรรมธรรมจักรชั้นเคย	ณ.วัดพระบรมธาตุนครชุม
กิจกรรมทอดผ้าป่าแถว	ณ.รอบพระวิหาร วัดพระแก้ว
กิจกรรมตัดพวงมะโหด	ณ.วัดพระบรมธาตุนครชุม
กิจกรรมสลากภัต	ณ.วัดกัลปพฤกษ์
กิจกรรมประเพณีนพพระเล่นเพลง	ณ.วัดพระบรมธาตุ นครชุม
กิจกรรมกำแพงเพชรเมืองมรดกโลก ใต้ฟ้าพระบารมีจักรีวงศ์	ณ.อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
กิจกรรมสืบชะตาต้นโพธิ์	ณ. แยกมหาโพธิ์

ในขั้นตอนที่ ๒ ลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน”

- ๒.๑ การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน
- ๒.๒ การร่วมกำหนดปัญหา
- ๒.๓ การร่วมออกแบบการวิจัย
- ๒.๔ ชั้นร่วมวิเคราะห์ข้อมูล
- ๒.๕ การนำเสนอเพื่อตรวจสอบความถูกต้องต่อชุมชน

คณะนักวิจัยวางแผนจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ร่วมกำหนดปัญหา และร่วมออกแบบกระบวนการวิจัย ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ณ หอประชุมใหญ่อุทยานประวัติศาสตร์ มรดกโลกกำแพงเพชร โดยเชิญผู้เข้าร่วมประชุมให้มีความหลากหลายและครอบคลุมในวัตถุประสงค์ของกิจกรรม คือการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน การร่วมกำหนดปัญหา และการร่วมออกแบบการวิจัย จำนวน ๑๙ รูป/คน จำแนกตามกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่

ตัวแทนผู้นำชุมชน

๑ นายณัฐวุฒิ พิมพา	ประธานชุมชนประชาสรรษา
๒ นางสาวอุมา เวชกร	ประธานชุมชนเทศบาล ๔
๓ นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว	ประธานชุมชนวัดช้าง

เครือข่ายการจัดการ

๔ นายไสว ไชยเมือง	วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
๕ นายบัณฑิต ทองอร่าม	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ผู้แทนพระสงฆ์ในพื้นที่

๖ พระครูวชิรปัญญากร	เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๗ พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต	เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๘ พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร	ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย อำเภอมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนภาคธุรกิจ

๙ นายวิชา จันทร์เชื้อ	ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัด กำแพงเพชร
๑๐ นางสมศรี คำพวงวิจิตร	ประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุม

ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

๑๑ นายวันเชิด กิตติขจร	ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ
๑๒ นางมาลัย ใจแสน	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัดกำแพงเพชร
๑๓ นายวิชัย อยู่ลั่นเทียะ	ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมะเอนก จังหวัดกำแพงเพชร

คณะทำงานวิจัย ทั้ง ๔ ชุด

๑๔. ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา หัวหน้าโครงการการจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก
๑๕. ผศ.ดร.ปฎิธรรม สำเนียง หัวหน้าโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก
๑๖. ดร.อานนท์ เหล็กดี นักวิจัยโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก
๑๗. พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ผศ.ดร. นักวิจัยโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก
๑๘. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา หัวหน้าโครงการการวิเคราะห์วิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี
๑๙. พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ขั้นตอนที่ ๓ พัฒนา”มุ่งแก้ปัญหาชุมชน”

๓.๑ กำหนดโครง/แนวทางเพื่อแก้ปัญหา

คณะผู้วิจัยนำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกิดจากการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ชุมชนร่วมกำหนดปัญหาและร่วมออกแบบกิจกรรม วิธีการในการแก้ปัญหา รวมถึงวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล มาพัฒนาให้อยู่ในรูปของโครงการ/กิจกรรม/แนวทางในการแก้ปัญหา เพื่อให้ชุมชนได้ทดลองนำไปใช้

๓.๒ ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้

หลังจากที่ได้ทำการกำหนดเป็นแผนโครงการ/กิจกรรม/แนวทางในการแก้ปัญหา ผู้วิจัยประสานงานกับผู้นำชุมชน ภาคีเครือข่ายภาครัฐ-ประชาชน คณะสงฆ์ เพื่อดำเนินการตามแผนโครงการ/กิจกรรมที่วางได้ ในขั้นตอนนี้ระยะเวลาเวลาประมาณ ๙ เดือน ซึ่งจะทำควบคู่กัน

ขั้นตอนในการลงพื้นที่เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน อาจมีข้อจำกัดบางประการที่ทำให้การดำเนินการที่วางไว้ไม่สามารถเสร็จสิ้นตามระยะเวลาที่กำหนด เช่น ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ข้อจำกัดด้านกฎหมาย เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะพยายามดำเนินงานภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว

๓.๓ ติดตามประเมินผลและพัฒนา

คณะผู้วิจัยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเพื่อเติมเต็มข้อมูลและหาแนวทางพัฒนาวิธีการคงอยู่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก โดยมีรายงานผู้เข้าร่วมสัมมนาจำนวน ๓๗ รูป/คน ดังนี้

แกนนำพระสงฆ์

๑. พระครูวชิรปัญญากร	เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร
๒. พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต	เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร
๓. พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร	ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนผู้นำชุมชน

๑. นายณัฐวุฒิ พิมพา	ประธานชุมชนประชาहरรรษา
๒. นางสาวอุมา เวชกร	ประธานชุมชนเทศบาล ๔
๓. นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว	ประธานชุมชนวัดช้าง
๔. นางสมพิศ เหล่ารอด	ประธานชุมชนอนันตสิงห์
๕. นายกฤษิกร เมฆพัฒน์	ประธานชุมชนเกาะแขก

เครือข่ายการจัดการ

๑. นายไสว ไชยเมือง	วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
๒. นายบัณฑิต ทองอร่าม	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
๓. นายชัยวัฒน์ ศุภอรรถพานิช	นายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร
๔. นายเขาวนัย ชาญเขียว	นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง
๕. นายชรินทร์ ไชยยะ	ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนนักท่องเที่ยว

๑. คุณสุดาวดี อมรสว่างจิต	ชุมชนคลองลำปักแขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
๒. คุณณฐา กตัญญูตานุรักษ์	หมู่บ้านเดอะลิฟวิ่ง ๓ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

๓. คุณพิชัย กตัญญูตานุรักษ์ หมู่บ้านชลลดา อำเภอบางบัวทอง จ.นนทบุรี
๔. คุณสุภาวดี วรพัชรกุล แขวงบางนาเหนือ เขตบางนา กทม.
๕. คุณมัลลิกา โอสธานุเคราะห์ ตำบลสันทรายน้อย อำเภอสันทราย
จังหวัดเชียงใหม่
๖. คุณผาณิตา โอสธานุเคราะห์ ตำบลสันทรายน้อย อำเภอสันทราย
จังหวัดเชียงใหม่
๗. Mrs. Kanchana Amundsen Tøftesgata 61B, 0552 Oslo,
Norway
๘. คุณชนิตา เทวคุปต์ หมู่บ้านเดอะแพลนท์ ตำบลบางคูวัด
อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี
๙. นางสาวรำไพ ร้ายปล้อง ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอคำย
บางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี
๑๐. นายศุภกร จุนเจริญวงศา ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก
จังหวัดนครสวรรค์

ตัวแทนภาคธุรกิจ

๑. นายวิชา จันท์เชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
จังหวัดกำแพงเพชร
๒. นางสมศรี คำพวงวิจิตร ประธานกรรมการตลาดย่อนยุคนครชุม
๓. นางสาวณัฐอร ศิริทิพย์จินตนา ผู้แทนตลาดย่อนรอยซากังราว
๔. นายชัยยศ เกียรติเบญจกุล นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่อง
พระบูชาไทย
๕. นายฤกษ์ณะ เดชศรี ประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

๑. นายวันเชิด กิตติขจร ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ
๒. นายบุญเชิด ดาราน้อย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุม
๓. นายภาคภูมิ อยู่พูล นักโบราณคดีชำนาญการ
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
สำนักศิลปากรที่ ๖
๔. นางมาลัย ใจแสน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง
จังหวัดกำแพงเพชร

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. การจำแนกหรือพิจารณาปัญหาที่ประสงค์จะศึกษา คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนศึกษารายละเอียดของปัญหาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลกอย่างชัดเจน ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น การวิเคราะห์สภาพของปัญหา (Thematic concern)

๒. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ร่วมกันเลือกปัญหาสำคัญที่เป็นสาระควรแก่การศึกษาวิจัย เลือกโดยอาศัยทฤษฎีมาร่วม พิจารณา ลักษณะของปัญหา และการสร้างสมมติฐาน (Hypothesis) ของการวิจัยในรูปแบบของข้อความต้องการที่จะประเมินที่แสดงความสัมพันธ์ของปัญหากับหลักการ หรือกับทฤษฎีพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น

๓. สร้างเครื่องมือดำเนินการวิจัยที่จะช่วยให้ได้คำตอบของปัญหาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔. บันทึกเหตุการณ์อย่างละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ทั้งส่วนที่เป็นความก้าวหน้าและ เป็นอุปสรรคตามวงจรของการปฏิบัติการ คือ ในขั้นตอนของ วางแผนงาน การปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนการปฏิบัติการ เก็บสะสมข้อบันทึกไว้เพื่อใช้ในการปรับปรุงวงจร ปฏิบัติการต่อไป และ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์หาคำตอบของสมมติฐาน

๕. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของข้อมูลที่รวบรวมไว้ แสดงรายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่ และแยกประเภทของกลุ่ม ข้อมูลตามหัวข้อที่เหมาะสมเปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดย วิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง

๖. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธีแก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์กำหนดไว้และจะก่อประโยชน์สูงสุดโดยสรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือแผนงาน(plan)ของการปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาศัยหลักตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรู้เชิงทฤษฎี

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านต่างๆของข้อมูลที่รวบรวมไว้ แสดงรายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของกลุ่ม ข้อมูลตามหัวข้อที่เหมาะสมเปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดย วิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง และร่วมกันตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธีแก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์กำหนดไว้และจะก่อประโยชน์สูงสุดโดยสรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือ

แผนงาน(plan)ของการปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาศัยหลักตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรู้เชิงทฤษฎี

๓.๖ ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ระยะเวลาการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่รอบมรดกโลก โดยมีการกำหนดระยะเวลาและแผนงาน/กิจกรรม ดังนี้

ตารางที่ ๔ แสดงแผนระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

แผนงาน/กิจกรรม	๑-๒	๓-๔	๕-๖	๗-๘	๙-๑๐	๑๑-๑๒
๑.ประชุมที่ปรึกษาและคณะนักวิจัย						
๒. ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง						
๓. สร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ						
๔. ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล						
๕. วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น จัดเวทีคืนข้อมูลและประชุมเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนฯ						
๖. สรุป วิเคราะห์ผลการวิจัย						
๗. จัดทำรายงานผลการวิจัย						

๓.๗ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย (อุปกรณ์การวิจัย, โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ)

๑. ชุมชนในตำบลและวัดที่เข้าร่วมโครงการ มีความพร้อมในการจัดการ การศึกษาวิจัย มีห้องประชุมและทำงานพร้อมอุปกรณ์การทำงาน คอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์ เครื่องมือดำเนินการ

๒. มีพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ และแหล่งมรดกโลกอื่น ๆ

๓. มีอุปกรณ์เครื่องมือ และสื่อการนำเสนอประกอบการวิจัย ได้แก่ กล้องวีดีทัศน์ กล้องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง มีเครือข่ายพระสงฆ์และการสนับสนุนจากท้องถิ่น

๔. ชุมชน บุคลากร คณาจารย์มีความพร้อมและสามารถประสานงานวิจัยต่าง ๆ ได้

๓.๘ ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เชื่อมร้อยเครือข่ายและหนุนเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ
๒. พุทธวิธีในการแก้ปัญหาของชุมชน
๓. ได้นวัตกรรมทางสังคมที่สร้างความเปลี่ยนแปลงและวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ เป็นส่วนเชื่อมประสานในการสร้างเสริมมรดกธรรมสู่มรดกโลก

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก คือ ๑.ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ๒.ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน”และ ๓.ขั้นพัฒนา”มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกและพัฒนาวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก คณะผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ในขั้นตอนของการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมคณะผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการประสานพื้นที่ ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ประกอบด้วย ๒ กระบวนการได้แก่ ๑. การคัดเลือกชุมชน และ ๒. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่”

๑. การคัดเลือกชุมชน

ในส่วนของ การคัดเลือกชุมชนนั้น คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนที่อยู่บริเวณรอบเขตพื้นที่มรดกโลก ๕ ชุมชนและคัดเลือกผู้ประสานงานแต่ละชุมชน โดยใช้เทคนิคการคัดเลือกพื้นที่ตัวอย่างแบบ สโนว์บอล (Snowball) จากผู้ทรงคุณวุฒิคัดเลือกชุมชนที่ ๑.ชุมชนที่ ๑. คัดเลือกชุมชนที่ ๒. ชุมชนที่ ๒ คัดเลือกชุมชนที่ ๓ ต่อไปจนถึงชุมชนที่ ๕ ตามคุณสมบัติเบื้องต้น ๒ ข้อ คือ ๑. เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตมรดกโลก ๒. เป็นชุมชนที่กลุ่มองค์กรภาครัฐ/ประชาชนทำกิจกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องการอนุรักษ์มรดกโลก ได้ผลการคัดเลือกชุมชน ดังนี้

ตารางที่ ๕ แสดงผลการคัดเลือกชุมชน

ที่	รายชื่อชุมชน	รายชื่อผู้ประสานงาน
๑	ชุมชนประชาहरรรษา	นายณัฐวุฒิ พิมพา
๒	ชุมชนเทศบาล ๔	นางสาวอุมา เวชกร
๓	ชุมชนวัดช้าง	นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว
๔	ชุมชนอนันตสิงห์	นางสมพิศ เหล่ารอด
๕	ชุมชนเกาะแขก	นายกฤษิกร เมฆพัฒน์

๒. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

คณะผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participation observation) เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งกิจกรรมการลงพื้นที่นี้มีได้ทำเฉพาะในชั้นการเตรียมการเท่านั้น คณะผู้วิจัยมีการลงพื้นที่ตลอดระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ตารางที่ ๖ แสดงการลงพื้นที่ร่วมกิจกรรมในชุมชน

กิจกรรมที่เข้าร่วม	วัน/เวลา	สถานที่
กิจกรรมปฏิบัติธรรมในวันธรรมสวนะ	๔ เมษายน ๒๕๖๐	ณ.วัดพระสี่อิริยาบถ
กิจกรรมธรรมจักรชั้นเคย์	๖ สิงหาคม ๒๕๖๐	ณ.วัดพระบรมธาตุนครชุม
กิจกรรมทอดผ้าป่าแถว	๒๐ กันยายน ๒๕๖๐	ณ.รอบพระวิหาร วัดพระแก้ว
กิจกรรมตัดพวงมะโหด	๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑	ณ.วัดพระบรมธาตุนครชุม
กิจกรรมสลากภัต	๑ มีนาคม ๒๕๖๑	ณ.วัดกัลปพฤกษ์
กิจกรรมกำแพงเพชรเมืองมรดกโลก ใต้ฟ้าพระบารมีจักรีวงศ์	๓ มีนาคม ๒๕๖๑	ณ.อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
กิจกรรมสืบชะตาต้นโพธิ์	๒ เมษายน ๒๕๖๑	ณ. แยกมหาโพธิ์

ขั้นตอนที่ ๒ ชั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน”

หลังจากขั้นเตรียมการประสานงานพื้นที่แล้ว ขั้นตอนต่อไปที่มีความสำคัญมากก็คือ ชั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ซึ่งประกอบด้วย ๕ กระบวนการได้แก่ ๑. การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ๒. การร่วมกำหนดปัญหา ๓. การร่วมออกแบบการวิจัย ๔. ชั้นร่วมวิเคราะห์ข้อมูล ๕ .การนำเสนอเพื่อตรวจสอบความถูกต้องต่อชุมชน โดยได้ดำเนินการผ่านกิจกรรมการประชุมหารือร่วมกับผู้แทนชุมชนในเขตพื้นที่มรดกโลกกำแพงเพชร ในรูปแบบของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการจัดการความรู้และการถอดบทเรียนโดยมีการบูรณาการมิติทางศาสนา มีรายละเอียดของกิจกรรมดังนี้

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ร่วมกำหนดปัญหา และร่วมออกแบบกระบวนการวิจัย ในวันที่ ๑๔-๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ณ อาคารหอวิปัสสนากรรมฐาน วัดพระบรมธาตุ และ หอประชุมใหญ่อุทยานประวัติศาสตร์ มรดกโลกกำแพงเพชร

โดยวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นการประชุมคณะทำงานแผนงานวิจัย จำนวน ๖ รูป/ท่านได้แก่

๑. พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.
๒. ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา
๓. ผศ.ดร.ปฎิธรรม สำเนียง
๔. ดร.อานนท์ เหล็กดี
๕. พระมหาอุดร อุตตโร(มากดี), ผศ.ดร.
๖. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ผศ.ดร.

แผนภาพที่ ๒ การประชุมคณะทำงานแผนงานวิจัย

แผนภาพที่ ๓ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นการประชุมกลุ่มผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย (Stakeholder) และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๖ รูป/ท่านได้แก่
ในการประชุมครั้งนั้นมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน ๑๙ รูป/ท่านได้แก่

ตัวแทนผู้นำชุมชน

๑ นายณัฐวุฒิ พิมพา	ประธานชุมชนประชาสรรษา
๒ นางสาวอุมา เวชกร	ประธานชุมชนเทศบาล ๔
๓ นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว	ประธานชุมชนวัดช้าง

เครือข่ายการจัดการ

๔ นายไสว ไชยเมือง	วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
๕ นายบัณฑิต ทองอร่าม	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ผู้แทนพระสงฆ์ในพื้นที่

๖ พระครูวิชิตปัญญากร	เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๗ พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต	เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๘ พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร	ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย อำเภอมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนภาคธุรกิจ

๙ นายวิชา จันทรเชื้อ	ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร
๑๐ นางสมศรี คำพวงวิจิตร	ประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุม

ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

๑๑ นายวันเชิด กิตติขจร	ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ
๑๒ นางมาลัย ใจแสน	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัดกำแพงเพชร
๑๓ นายวิชัย อยู่ลั่นเที่ยะ	ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอเมือง จังหวัด

กำแพงเพชร

ในการสัมมนาครั้งนี้ ทีมงานวิจัยชุดทั้ง ๔ ชุด ได้มาเก็บข้อมูลของแต่ละท่านด้วย
ประกอบด้วย

๑๔. ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา หัวหน้าโครงการการจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก

๑๕. ผศ.ดร.ปฐิธรรม สำเนียง หัวหน้าโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการ
ทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑๖. ดร.อานนท์ เหล็กดี นักวิจัยโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการ
ทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑๗. พระมหาอุตร อดฺตโร(มากติ),ผศ.ดร. นักวิจัยโครงการการส่งเสริม
กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑๘. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา หัวหน้าโครงการการวิเคราะห์วิเคราะห์ปัจจัยที่มี
ความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี

๑๙. พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.หัวหน้าโครงการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับ
การส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ข้อสรุปจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มุ่งสรุปสาระสำคัญใน ๓ ประเด็นได้แก่ ๑.
การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ๒. การร่วมกำหนดปัญหา ๓. การร่วมออกแบบการ
วิจัย มีรายละเอียดดังนี้

(๑)การบูรณาการพุทธธรรมกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ใน
พื้นที่มรดกโลกกำแพงเพชรนั้นจำแนกออกเป็น ๒ ส่วนได้แก่ ส่วนที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมนามธรรม
เช่น ประเพณี, กิจกรรมทางสังคม ส่วนที่เป็นทรัพยากรรูปธรรม เช่น โบราณสถาน, โบราณวัตถุ ใน
เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้พบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ปัจจุบันส่วนใหญ่มุ่งไปทางทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่นโบราณสถาน
,โบราณวัตถุ เนื่องจากเป็นจุดที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา ชุมชนและนักท่องเที่ยวมา
เมื่อใดก็ได้ขึ้นชมกับโบราณสถาน,โบราณวัตถุ ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงนามธรรมเช่น ประเพณี,
กิจกรรมทางสังคมนั้น มักจะมีช่วงเวลาในการจัดมิได้มีตลอดปี ชุมชนและนักท่องเที่ยวที่ต้องจะขึ้นชม
ได้บางช่วงเวลาเท่านั้น ชุมชนและนักท่องเที่ยวยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและไม่ซาบซึ้งในมรดก
โลกที่เป็นโบราณสถานโบราณวัตถุ เห็นเป็นเพียงซากปรักหักพังและเห็นคุณค่าเพียงความเก่าแก่
เท่านั้นและประโยชน์ แต่แก่นของโบราณสถานโบราณวัตถุ นั้น ๆ คือพุทธธรรมที่แฝงอยู่ หากแต่ใน
ปัจจุบันไม่มีการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ให้คนสามารถเข้าถึง
แก่นของมรดกโลกได้ผ่านมรดกธรรม

การกำหนดปัญหาร่วม ทุกภาคส่วนมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่ากลุ่มผู้รับผิดชอบ
และกลุ่มแกนนำมีความเข้าใจและมีความคิดเห็นตรงกันว่าควรมีการนำพุทธธรรมเข้ามาบูรณาการใน
การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลกกำแพงเพชร เพราะแก่นแท้ของมรดกโลกก็คือมรดก
ธรรม ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน วัตถุอาราม พระพุทธรูป ต้นศรีมหาโพธิ์ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ
ล้วนแล้วแต่มีความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ มีต้นกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะมีความ
พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการบรรจุกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลกไว้ในแผนพัฒนา

แหล่งมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร แต่ยังมีข้อจำกัดในการนำไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากขาดการทำความเข้าใจและสื่อสาร ถ่ายทอดกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะพระสงฆ์และชุมชน

การร่วมออกแบบการวิจัย ควรส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลก เป็นประจำสม่ำเสมอเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่มีในช่วงวันสำคัญประจำปี ควรมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสื่อสารให้พระสงฆ์และชุมชน รับทราบถึงกิจกรรมที่จะจัดขึ้น มีการบริหารจัดการเชิงสัญลักษณ์ในระดับนโยบายเพื่อเป็นตัวอย่างในการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

(๒) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ

การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ในส่วนของการจัดการพื้นที่มรดกโลก

ประเภทโบราณสถานบางแห่งยังขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากโบราณสถานมีจำนวนมากทำให้ภาครัฐเข้ามาดูแลไม่ทั่วถึง โบราณสถานบางแห่งถูกปล่อยปะละเลยจนเกิดปัญหาเกี่ยวกับชุมชน เช่น โบราณสถานเจดีย์วัดพิบูล ซึ่งมีซากปรักหักพังที่ขาดการบริหารจัดการ อีกทั้งยังมีชาวบ้านนำซากศาลพระภูมิและเศษซากวัตถุมงคลที่เสียหายมากองทิ้งในบริเวณนั้น ทำให้สถานที่มีความน่ากลัว ผู้คนหลีกเลี่ยงที่จะสัญจรไปมาในยามวิกาล กลายเป็นจุดเสี่ยงที่เกิดเหตุอาชญากรรมหลายครั้ง นอกจากนี้พื้นที่โบราณสถานบางแห่งยังถูกรุกล้ำจากประชาชนโดยการเข้าไปถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือบริเวณพระศรีมหาโพธิ์วัดพระบรมธาตุมีประวัติศาสตร์ 600 กว่าปีถือเป็นหน่อที่ 3 ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นอีกบริเวณที่ประชาชนนำ ซากศาลพระภูมิและพระพุทธรูปที่ชำรุดมาทิ้งไว้ทำให้บดบังทัศนียภาพและลดคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก

การกำหนดปัญหาร่วม ชุมชนมีความเห็นว่าพฤติกรรมการนำซากศาลพระภูมิและเศษซากวัตถุมงคลที่เสียหายมากองทิ้งในบริเวณโบราณสถานนอกจากจะทำให้ลดคุณค่าของโบราณสถานแล้วยังทำให้เกิดจุดเสี่ยง ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมในชุมชนเพิ่มขึ้นอีกด้วย ส่วนปัญหาการรุกล้ำและถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถานนั้นเป็นปัญหาใหญ่ที่ชุมชนต้องตระหนักถึงความสำคัญให้มากขึ้นแม้ว่าตอนนี้จะมีไม่มากแต่หากปล่อยให้เกิดขึ้นต่อไปจะทำให้เกิดพฤติกรรมการลอกเลียนแบบเพิ่มจำนวนการรุกล้ำและถือครองกรรมสิทธิ์ในเขตโบราณสถานมากขึ้น

การร่วมออกแบบการวิจัย ชุมชนต้องช่วยกันปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทิ้งซากศาลพระภูมิและเศษซากวัตถุมงคลที่เสียหายในบริเวณโบราณสถาน และเพิ่มคุณค่าของโบราณสถานด้วยการสืบประวัติและจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ ประชาสัมพันธ์ใช้ชุมชนเห็นคุณค่าของโบราณสถานมากขึ้น ส่วนกรณีการรุกล้ำและถือครองกรรมสิทธิ์ในเขตโบราณสถานนั้นต้องประสานงานกับหลายภาคส่วนและต้องศึกษากฎหมายหลายฉบับเป็นการแก้ปัญหาระยะยาวเนื่องจากมีเงื่อนไขและข้อจำกัดหลายประการ

(๓)การจัดการความรู้ แหล่งข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของทรัพยากรวัฒนธรรม

การสื่อสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ขาดความถูกต้อง มีความคลาดเคลื่อน บางครั้งผู้สื่อสารมีความน่าเชื่อถือแต่สื่อสารข้อมูลคลาดเคลื่อนทำให้เกิดความรู้ที่ผิดพลาด ส่งผลเสียในวงกว้าง มีกรณีศึกษาเรื่องปราสาทเขาวงกตที่วชนเมืองโบราณนครชุม และอธิบายโบราณสถานผิดไปจากความเป็นจริง ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ทำให้ลดคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ

การร่วมกำหนดปัญหา ขาดการจัดการความรู้จากความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit knowledge) โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เป็นปราสาทเขาวงกตที่มีประสบการณ์สูง นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ที่ถูกต้อง แปลงให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) นอกจากนี้ยังขาดการพัฒนาระบบ กลไก และนวัตกรรมที่ใช้ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ถูกต้องในแหล่งโบราณสถานเป็นข้อมูลสาธารณะที่เข้าถึงได้ง่ายให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ

การร่วมออกแบบการวิจัย โดยการจัดให้มีผู้วิจัย และ มหัททวิชัย จัดกิจกรรมการจัดการความรู้ร่วมกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ การเก็บรวบรวมหลักฐาน การคัดเลือกหลักฐาน การวิเคราะห์ตีความประเมินหลักฐาน การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักฐานและการนำเสนอข้อเท็จจริง

เมื่อได้ข้อสรุปจากการจัดกระบวนการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คณะผู้วิจัยวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลร่วมกับข้อมูลแวดล้อมจากเอกสารบทสัมภาษณ์ของผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิรวมถึงแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อเป็นส่วนประกอบในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาและจัดลำดับความสำคัญในการออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับแนวทางที่เสนอโดยชุมชน

หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ “ขั้นพัฒนาแม่ข่ายปัญหาชุมชน” โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและเป็นไปได้โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในขั้นพัฒนาแม่ข่ายปัญหาชุมชน” กำหนดกระบวนการ ๓ กระบวนการ หากแต่ในขณะนี้ใช้เพียง ๒ กระบวนการ คือ ๑. กระบวนการกำหนดโครง/แนวทางเพื่อแก้ปัญหา ๒. ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ส่วนกระบวนการสุดท้ายติดตามประเมินผลและพัฒนานั้นจะถูกนำไปใช้ในการตอบวัตถุประสงค์สุดท้าย ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอรายละเอียดดังนี้

แผนภาพที่ ๔ ภาพการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (ต่อ)

ตารางที่ ๗ แสดงแผนการจัดกิจกรรมการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ที่	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	ลักษณะกิจกรรม	ผลที่คาดหวัง
1	การนำมรดกธรรม กลับคืนสู่มรดกโลก	ผู้แทนจากภาคส่วน ต่าง ๆ	คืนข้อมูลจากเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำข้อมูลกลับไปคืน ยังหน่วยงานองค์กร ของตน	เกิดกิจกรรมทาง ศาสนาในพื้นที่ มรดกโลกเป็น ประจำสม่ำเสมอ
		คณะสงฆ์จังหวัด กำแพงเพชร	สื่อสารให้พระสงฆ์ รับทราบถึง ความสำคัญและ เชิญชวนให้จัด กิจกรรมทางศาสนา ในพื้นที่มรดกโลก	เพิ่มจำนวน พระสงฆ์/วัดที่จัด กิจกรรมในพื้นที่ มรดกโลก
		รองเจ้าคณะจังหวัด กำแพงเพชรร่วมกับภาคี เครือข่าย	การจัดการเชิง สัญลักษณ์ในระดับ นโยบายเชิญชวน ผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้นำในภาคส่วน ต่าง ๆ เข้าร่วม กิจกรรม	เกิดตัวอย่างที่ดีเชิง สัญลักษณ์ในการ กระตุ้นให้ชุมชนเข้า มามีส่วนร่วมใน กิจกรรม
2	การฟื้นฟูและสร้าง การอนุรักษ์อย่างมี ส่วนร่วม	ประชาชนในชุมชน	ปรับเปลี่ยน พฤติกรรมกาทั้ง ซากศาลภูมิและเศษ ซากวัตถุมงคลที่ เสียหายในบริเวณ โบราณสถานเก็บ กวาดทำความสะอาด สะอาดซากศาลภูมิ และเศษซากวัตถุ มงคลที่เสียหายใน	ลดพื้นที่เสี่ยงและ คืนคุณค่าให้แหล่ง โบราณสถาน

ที่	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	ลักษณะกิจกรรม	ผลที่คาดหวัง
			บริเวณแหล่ง โบราณสถาน	
		ผู้เชี่ยวชาญ, ผู้นำชุมชน, ประชาชนในชุมชน	การสืบค้น ประวัติศาสตร์ของ แหล่งโบราณสถาน กิจกรรมทำบุญห่ม ผ้าพระเจดีย์ การ สืบชะตาต้นพระศรี มหาโพธิ์	คืนคุณค่าให้ ทรัพยากร วัฒนธรรมเชิงพุทธ
3	การจัดการความรู้ และพัฒนา นวัตกรรมการ จัดการทรัพยากร วัฒนธรรม	หน่วยวิทยบริการวัดพระ บรมธาตุ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราช วิทยาลัยร่วมกับภาคี เครือข่าย	โดยการจัดให้มี ยุว วิจัย และมหัศจรรย์ การวิจัยเชิง ปฏิบัติการ, การ จัดการความรู้, วิธีการทาง ประวัติศาสตร์อัน ได้แก่ การเก็บ รวบรวมหลักฐาน การคัดเลือก หลักฐาน การ วิเคราะห์ตีความ ประเมินหลักฐาน การเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ของ หลักฐานและการ นำเสนอข้อเท็จจริง	องค์ความรู้ที่ถูกต้อง ประวัติศาสตร์ที่มี ความรู้ที่ถูกต้อง ที่ แปลงเป็นความรู้ชัด แจ้ง (Explicit knowledge) รวมถึงการเพิ่มขึ้น ของกลไกในการ จัดการทรัพยากร วัฒนธรรม
		คณะกรรมการมรดกโลก จ.กำแพงเพชร	ใช้เทคโนโลยี สร้าง และพัฒนาสื่อโดย นำฐานความรู้จาก งานวิจัยที่ได้รับการ	นอกจากนี้ยังขาด การพัฒนาระบบ และนวัตกรรมที่ใช้ ในการสื่อสาร

ที่	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	ลักษณะกิจกรรม	ผลที่คาดหวัง
			ตรวจสอบแล้ว สื่อสารเพื่อให้ ประชาชนเข้าถึง ความรู้ที่ถูกต้องได้ อย่างแพร่หลาย	ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลที่ถูกต้องใน แหล่งโบราณสถาน เป็นข้อมูล สาธารณะที่เข้าถึง ได้ง่ายให้ประชาชน ทั่วไปได้รับทราบ

ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ถือเป็นกระบวนการสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยใช้หลักการมีส่วนร่วมเป็นหลักการสำคัญ จากกระบวนการในขั้นตอนที่ ๑ ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ได้แก่ ๑. การคัดเลือกชุมชน และ ๒. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน และขั้นตอนที่ ๒ “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ซึ่งประกอบด้วย ๕ กระบวนการ ได้แก่ ๑. การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ๒. การร่วมกำหนดปัญหา ๓. การร่วมออกแบบการวิจัย ๔. ร่วมวิเคราะห์ข้อมูล ๕. การนำเสนอเพื่อตรวจสอบความถูกต้องต่อชุมชน

จากกระบวนการดังกล่าวพบว่า ในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมนั้นมาจากภาครัฐและภาควิชาการเป็นหลักทำให้มีความเป็นทางการมักเป็นไปโดยการสั่งการและถูกกำหนดได้จากระดับนโยบายขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ดังนั้นเมื่อเกิดกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้สึกกระตือรือร้น คลายความกังวลในความเป็นทางการ สามารถแสดงความคิดเห็นวางแผนการดำเนินการอย่างอิสระ และเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่ทำมากขึ้น

๔.๒ สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

จากการดำเนินงานใน ๓ กิจกรรมที่คณะผู้วิจัยมีส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมพบว่า กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดสามารถเป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก คือ กิจกรรมการนำมรดกธรรมกลับคืนสู่มรดกโลก

หลังจากที่คณะสงฆ์และผู้แทนจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้ดำเนินการคืนข้อมูลจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นข้อมูลย้อนกลับไปคืนยังหน่วยงาน องค์กร ชุมชนของตน ทำให้เกิดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลกเป็นประจำสม่ำเสมอ เพิ่มจำนวนพระสงฆ์/วัดที่จัดกิจกรรมในพื้นที่มรดกโลก

และเกิดการจัดการเชิงสัญลักษณ์ในระดับนโยบาย นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้นำในภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชร ตามตารางนี้

ตารางที่ ๘ แสดงการจัดกิจกรรมการนำมรดกธรรมกลับคืนสู่มรดกโลก

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (ศาลาเอนกประสงค์และรอบองค์พระสี่อิริยาบถ)	๑) กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล (๒) ฟังพระธรรมเทศนา (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน (๔) เวียนเทียนรอบพระ ๔ อิริยาบถ จัดกิจกรรมที่ศาลาเอนกประสงค์ วัดพระสี่อิริยาบถ	ทุกๆวัน ธรรมัสส สวณะ ตลอดทั้งปี	วัดพระบรมธาตุ โดยพระมหาบุญเลิศ มหาวีโร ป.ธ.๗ และ อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร	มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมช่วงในพรรษาเฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (รอบพระวิหารวัดพระแก้ว)	๒) กิจกรรมทอดผ้าป่าแก้วในเทศกาลสำคัญของจังหวัด กำแพงเพชรจะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) การประชุมวางแผนการจัดกิจกรรม (๒) อาราธนาพระสงฆ์ทุกๆอำเภอ (๓) การจัดสถานที่เป็นแถวรอบอุโบสถวัดพระแก้ว (๔) เจ้าภาพพุ่มผ้าป่าจับสลาก (๕) ถึงเวลา พระสงฆ์จำนวนที่นิมนต์มา จับสลาก	วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ วันสารทไทย เริ่มเวลาประมาณหกโมงเย็น	-สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร -คณะสงฆ์จังหวัดกำแพงเพชร -วัฒนธรรมจังหวัด กำแพงเพชร -สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด กำแพงเพชร	มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าสองพันคน

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	หมายเลขกองผ้าป่า (๖) ทำพิธีทอดผ้าผ้าแถว ประเพณี (๗) เจ้าคณะจังหวัดกล่าว ธรรมกถา อนุโมทนา เป็น เสร็จพิธี			
อุทยาน ประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร (รอบองค์พระสี่ อิริยาบถ)	๓) กิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุกเดือน และจัด เวียนเทียนพิเศษสำหรับ นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ มี กระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) เริ่มกิจกรรมเวลา ๑๘.๐๐ น. หรือเวลาสะดวก แก่ผู้มาเวียนเทียน ณ วัดพระ สี่อิริยาบถ (๒) พิธีจุดโคมประทีป นำ โดยพระราชวชิรเมธี รองเจ้า คณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้า อาวาสวัดพระบรมธาตุ พระ อารามหลวง (๓) กล่าวประวัติวัดพระสี่ อิริยาบถ/ประวัติการเวียน เทียน/บุญพิเศษการเวียน เทียน (๔) เวียนเทียน ๓ รอบ (๕) แผ่เมตตา/อุทิศพระราช กุศล/กราบพระ เป็นเสร็จพิธี	-วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุก เดือน เริ่ม เวลาหกโมง เย็น -สำหรับ เวียนเทียน พิเศษแก่ นักท่องเที่ยว ผู้แสวงบุญ ไม่กำหนด วัน แต่เวลา ใช้ของวัน เพ็ญของทุก เดือนเป็น หลัก	-พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะ จังหวัด กำแพงเพชร, ผู้อำนวยการ หน่วยวิทยบริการ ฯ ณ วัดพระบรม ธาตุ จังหวัด กำแพงเพชร -อุทยาน ประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร -วัฒนธรรม จังหวัด กำแพงเพชร	มีผู้เข้าร่วม กิจกรรมครั้ง ละ ๕๐๐ คน (โดยประมาณ)
เมืองโบราณ นครชุม (วัดพระบรม)	๑) กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย มีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้	ช่วงเวลา ๑๘.๐๐ น. ถึง ๑๙.๓๐	วัดพระบรมธาตุ โดยพระมหาบุญ เลิศ มหาวีโร	มีผู้เข้าร่วม กิจกรรม อาทิตย์ละ

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
ธาตุ พระอารามหลวง)	(๑) พิธีสมโภชเทียน ๕ แผล (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา (๓) สวดพระธรรมจักษุกับปวัตตสูตร (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยี่สิบนาที (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย การดำเนินกิจกรรม ทุกวัน อาทิตย์ สถานที่ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุพระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป	น.	ป.ธ.๗	๕๐๐ คน (โดยประมาณ)
เมืองโบราณนครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)	๒) กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ประจำปี ประเพณีวันสารท จักรักษา ประเพณีโบราณ ฟังเทศน์มหาชาติหนึ่งวันกับหนึ่งคืน มีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้ (๑) การจัดเตรียมสถานที่นั้น (๒) การจัดเครื่องบูชานั้นก็ จะเน้นที่ ๓ อย่างเป็นหลักคือ ๑ ดอกบัวพันธุ์ดอก ๒ เทียน พันเล่ม ๓ รูป ๑ ดอกเพื่อจักได้ทำการบูชาคาถาพัน หรือมีพระคาถา ๑,๐๐๐ บาทเท่านั้นเอง (๓) ป่าหิมพานต์นั้นส่วนใหญ่	กิจกรรมใช้เวลา สองวัน สองคืน	คณะกรรมการวัดพระบรมธาตุพระอารามหลวง	มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมอาทิตย์ละ ๒,๐๐ คน (โดยประมาณ)

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>ก็จะใช้ต้นกล้วยไข่เป็นหลัก และต้นอ้อยพร้อมด้วยไม้ประดับนานาพันธุ์อันนี้ก็เป็นส่วนที่จะทำให้ศาสนานี้มองออกมาเป็นป่าหิมพานต์</p> <p>(๔) การเตรียมหุงน้ำมันคาถาพัน</p> <p>(๕) พิธีเทศน์คาถาพันนั้นจะตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๐</p> <p>(๖) วันสารทแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑ วันกับ ๑ คีน</p> <p>(๗) การจัดชั้นกัณฑ์เทศน์บูชาธรรมนั้นก็จะมีเจ้าภาพรับชั้นกัณฑ์เทศน์กัณฑ์หนึ่งก็อยู่ประมาณ ๕-๑๐ ชั้น</p>			
<p>เมืองโบราณนครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)</p>	<p>๓) เทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล ทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดกำแพงเพชร F.M.97.75MHz มีกระบวนการดำเนินการดังนี้</p> <p>(๑) หน่วยวิทยบริการฯ ณ</p>	<p>กิจกรรมใช้เฉพาะวันอาทิตย์ จำนวน ๑๓ อาทิตย์ ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น.</p>	<p>-หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร -กรรมการวัดพระบรมธาตุ -ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย</p>	<p>มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมอาทิตย์ละประมาณ ๓๐๐ คน</p>

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	<p>วัดพระบรมธาตุ จังหวัด กำแพงเพชร ซึ่งรับเป็น เจ้าภาพในการจัด ร่วมกับ กรรมการวัดพระบรมธาตุ และผู้อำนวยการพร้อมทั้ง ฝ่ายเทคนิคของสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่ง ประเทศไทยจังหวัด กำแพงเพชรได้ประชุม ร่วมกันเพื่อวางแผนทางใน การจัดเทศน์มหาชาติเฉลิม พระเกียรติ (๒) อารารณารับภิกษุสงฆ์ที่มี ความรู้ความสามารถในการ เทศน์มหาชาติทำนองหลวง ของแต่ละกันเพื่อเผยแพร่ ความรู้ทางด้านเนื้อหาสาระ และทางด้านทำนองหลวงให้ พระทั้งหลายพร้อมด้วยญาติ โยมได้ซึมซับในการเทศน์ มหาชาติ พร้อมด้วยดนตรี ไทยประโคมรับเทศน์ (๓) กำหนดตารางการเทศน์ ประจำวันอาทิตย์เริ่มเวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ทุก ๆ วัน อาทิตย์ และได้เตรียมการที่ จะเชิญหาสถานศึกษาก็ดี หน่วยงานราชการก็ดีเพื่อรับ เป็นเจ้าภาพชั้นกัณฑ์เทศน์ แต่ละอาทิตย์</p>		<p>จังหวัด กำแพงเพชร</p>	

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	(๔) จากนั้นก็ดำเนินการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ในระหว่างเช้าพรรษาจนจบ ๑๓ อาทิตย์ด้วยกันก็สิ้นสุดโครงการในแต่ละปี			
เมืองโบราณนครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)	<p>๔) การบวชถือศีลจารินี ประจำปี ๆ ละ ๒ ครั้ง มีกระบวนการดำเนินการดังนี้</p> <p>(๑) กำหนดการก็จะมี ๒ ครั้งด้วยกันคือกำหนดวันแม่แห่งชาติและวันพ่อแห่งชาติ</p> <p>(๒) ประชุมคณะผู้จัดกิจกรรม ประกอบด้วย กรรมการวัดพระบรมธาตุ วัฒนธรรมจังหวัด กำแพงเพชร หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร</p> <p>(๓) กิจกรรมบวชถือศีลนั้น เข้ามาถือศีล ๘ ประกอบไปด้วยทำวัตรเช้าปฏิบัติธรรมจนถึงเพลการทหารเกณฑ์เสร็จแล้วก็ปฏิบัติธรรมจนถึงเย็นเวลา ๑๘.๐๐ น. ไปแล้วก็ทำวัตรเย็นและก็ได้ปฏิบัติธรรมจนถึง ๒๑.๐๐ น. เป็นประจำ</p> <p>(๔) กำหนดการปฏิบัตินั้นก็ จะเน้นที่ทำวัตรสวดมนต์และ</p>	กิจกรรมใช้ ครั้งละสี่วัน สามคืน	-หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร -กรรมการวัดพระบรมธาตุ	

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	ปฏิบัติธรรมจะไม่มุ่งเน้นในการบรรยายธรรมหรือว่านิมนต์พระมาแสดงธรรมพระอาจารย์มุ่งให้ญาติโยมได้ถือศีลปฏิบัติธรรม			

จากตารางเห็นได้ว่า มีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในเขตพื้นที่มรดกโลก ๒ พื้นที่ ได้แก่ ๑. พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และ ๒. เมืองโบราณนครชุม โดยกิจกรรมที่สามารถเป็นต้นแบบในการดำเนินงานได้มีหลักเกณฑ์คือ ๑. เป็นกิจกรรมที่มีการบูรณาการธรรมะและจัดขึ้นในโบราณสถานในเขตมรดกโลก ๒. กิจกรรมจัดขึ้นเป็นประจำสม่ำเสมอ ๓. ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ๔. มีความเป็นเอกลักษณ์ ๕. มีการขยายผลของกิจกรรมไปสู่ศาสนสถานอื่น ๆ ซึ่งกิจกรรมที่มีความโดดเด่นและเป็นไปตามเกณฑ์ได้แก่ กิจกรรมปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชรทุกวันธรรมสวนะ และกิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย มีรายละเอียดของกิจกรรมดังต่อไปนี้

๑. กิจกรรมปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรทุกวันธรรมสวนะ

มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล
- (๒) ฟังพระธรรมเทศนา
- (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- (๔) เวียนเทียนรอบพระวิหาร ๔ อิริยาบถ

จัดกิจกรรมที่ศาลาเอนกประสงค์ และองค์พระ วัดพระสี่อิริยาบถมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ช่วงในพรรษา เฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน กิจกรรมทั้งหมด นำโดย พระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ป.ธ.๗ วัดพระบรมธาตุ

๒. กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย

มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) พิธีสมათานศีล ๕ แปล
- (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา
- (๓) สวดพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
- (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยี่สิบนาที
- (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย

การดำเนินกิจกรรม ทุกวันอาทิตย์ สถานที่ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไปการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐและมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกผ่านกิจกรรมทางศาสนาโดยใช้พลังของพระรัตนตรัย “ไตรสรณะโมเดล” พระพุทธ : ผ่านพระพุทธรูปโบราณในเขตมรดกโลกสู่การตื่นรู้ในการอนุรักษ์มรดกโลก พระธรรม : ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่นการสวดธรรมจักร ผ้าป่า แถว สืบชะตาต้นโพธิ์ การปฏิบัติธรรมในเขตโบราณสถาน พระสงฆ์ : ในบทบาทผู้นำการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและเป็นผู้ดำเนินการให้ข้อคิด เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศาสนาสู่ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

แผนภาพที่ ๕ ภาพการทำกิจกรรมทางศาสนาในแหล่งมรดกโลก

๔.๓ การพัฒนาวิธีการคงอยู่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

คณะผู้วิจัยใช้ขั้นตอนในการพัฒนา โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการการพัฒนาวิธีการคงอยู่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก โดยกระบวนการในขั้นตอนที่ ๓ ในการดำเนินการ คือ ติดตามประเมินผลและพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๓ “ขั้นพัฒนา” มุ่งแก้ปัญหาชุมชน

ขั้นตอนนี้คณะผู้วิจัยจัดเวทีสัมมนา เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม” ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านปากคลองใต้ วัดพระบรมธาตุ เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑ โดยคณะผู้วิจัยได้นำเอาเนื้อหา

ที่ได้จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเนื้อหาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงนำเสนอในวงสัมมนาเพื่อเติมเต็มข้อมูลและหาแนวทางพัฒนาวิธีการคงอยู่ของการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก โดยมีรายนามผู้เข้าร่วมสัมมนาจำนวน ๓๗ รูป/คน ดังนี้

แกนนำพระสงฆ์

๑ พระครูวรชिरปัญญากร	เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๒ พระครูสิทธิวิชิโรโสภิต	เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอเมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๓ พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร	ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย อำเภอมือง กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนผู้นำชุมชน

๑ นายณัฐวุฒิ พิมพา	ประธานชุมชนประชาสรรษา
๒ นางสาวอุมา เวชกร	ประธานชุมชนเทศบาล ๔
๓ นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว	ประธานชุมชนวัดช้าง
๔ นางสมพิศ เหล่ารอด	ประธานชุมชนอนันตสิงห์
๕ นายกฤษกร เมฆพัฒน์	ประธานชุมชนเกาะแขก

เครือข่ายการจัดการ

๑ นายไสว ไชยเมือง	วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
๒ นายบัณฑิต ทองอร่าม	หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
๓ นายชัยวัฒน์ ศุภอรรถพานิช	นายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร
๔ นายเชาวนัย ชาญเขียว	นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง
๕ นายชรินทร์ ไชยยะ	ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ตัวแทนนักท่องเที่ยว

๑ คุณสุดาวดี อมรสว่างจิต	ชุมชนคลองลำปักแขวงสี่แยกมทานาค เขตดุสิต กทม.
๒ คุณณฐา กัตถัญญตานุรักษ์	หมู่บ้านเดอะลิฟวิง ๓ อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี
๓ คุณพิชัย กัตถัญญตานุรักษ์	หมู่บ้านชลลดา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี
๔ คุณสุภาวดี วรพัชรกุล	แขวงบางนาเหนือ เขตบางนา กทม.
๕ คุณมัลลิกา โอสถานุเคราะห์ ต.สันทรายน้อย อ.สันทราย จ.เชียงใหม่	
๖ คุณผาณิตา โอสถานุเคราะห์ ต.สันทรายน้อย อ.สันทราย จ.เชียงใหม่	

- ๗ Mrs. Kanchana Amundsen Tøftesgata 61B, 0552 Oslo, Norway
 ๘ คุณชนิตา เทวคุปต์ หมู่บ้านเดอะแพลนท์ ต.บางคูวัด อ.เมือง จ.ปทุมธานี
 ๙ นางสาวรำไพ ร้ายปล้อง ต.หนองกระทุ่ม อ.ค่ายบระจัน จ.สิงห์บุรี
 ๑๐ นายศุภกร จุนเจริญวงศา ตำบลหัวถนน อ.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์

ตัวแทนภาคธุรกิจ

- ๑ นายวิชา จันทร์เชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
จังหวัดกำแพงเพชร
 ๒ นางสมศรี คำพวงวิจิตร ประธานกรรมการตลาดย่อนยุคนครชุม
 ๓ นางสาวณัฐอร ศิริทิพย์จินตนา ผู้แทนตลาดย่อนรอยชาแกร่งราว
 ๔ นายชัยยศ เกียรติเบญจกุล นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย
 ๕ นายกฤษณะ เดชศรี ประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

- ๑ นายวันเชิด กิตติขจร ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ
 ๒ นายบุญเชิด ดาราน้อย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุม
 ๓ นายภาคภูมิ อยู่พูล นักโบราณคดีชำนาญการ
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
สำนักศิลปากรที่ ๖
 ๔ นางมาลัย ใจแสน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง
จังหวัดกำแพงเพชร
 ๕ นายวิชัย อยู่ถันเทียบ ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมือง
จังหวัดกำแพงเพชร

ในการสัมมนาครั้งนี้ ทีมงานวิจัยชุดทั้ง ๔ ชุด ได้มาเก็บข้อมูลของแต่ละท่านด้วย
ประกอบด้วย

๑. ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา หัวหน้าโครงการการจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก
๒. ผศ.ดร.ปฏิธรรม สำเนียง หัวหน้าโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก
๓. พระครูสุนต์ธรรมธาดา หัวหน้าโครงการการวิเคราะห์วิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี
๔. พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.หัวหน้าโครงการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

แผนภาพที่ ๖ แสดงการจัดเวทีสัมมนา เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”

ตารางที่ ๙ ประเด็นการพิจารณาในการประชุมสัมมนา

ประเด็นในการสนทนา	จำนวน(ข้อ)
การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก	
๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)	๑
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)	๑
๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)	๑
๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)	๑
๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience)	๑
๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)	๑
๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization)	๑
รวม	๗

ข้อสรุปของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมตาม นิยาม

คณะผู้วิจัยได้กำหนดนิยามการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ ๗ ข้อ ได้แก่ (๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ จากกระบวนการสัมมนา ค้นพบแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)

การวิจัยหรือสร้างองค์ความรู้ในประเด็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชรนั้นยังไม่มีปรากฏ หากแต่มีงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับมรดกโลก กำแพงเพชรหลายเรื่อง เรื่องที่มีความน่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งเนื่องจากชุมชนมีส่วนร่วมในการมีกรทำวิจัยก็คือ งานวิจัยเรื่องเรื่องการอนุรักษ์และและพัฒนาแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม โดยหน่วยงานหลักได้แก่โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคมและวัดพระบรมธาตุ

ดร.จุลพันธ์ ทับทิม และนางอัญชลี กัลปพฤกษ์ ข้าราชการครู โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม ได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า งานวิจัยเรื่องนี้ใช้กระบวนการยิววิจัย ซึ่งเยาวชนมีโอกาสเข้าไปสัมผัสในแหล่งโบราณคดี และมีส่วนร่วมในการช่วยคิดช่วยกันทำแผนการอนุรักษ์และแผนพัฒนา อีกทั้งยังเข้าไปทำความเข้าใจที่ตักกับชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ แหล่งโบราณคดี ในเขตมรดกโลก กระบวนการในการวิจัยล้วนแล้วแต่ปลูกจิตสำนึกที่รักและห่วงแหนมรดกโลก ซึ่งอยู่ในถิ่นกำเนิดของตน หากว่าได้มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ได้ปลูกฝังความรัก ความห่วงแหนในประวัติศาสตร์ในมรดกโลก ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา ก็จะทำให้เป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก มรดกโลกมาสู่มรดกธรรม และสามารถอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีอย่างยั่งยืนเช่นเดียวกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นแนวทางในการพัฒนาวิถีการคงอยู่ของจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)

นางสาวประนอม พุ่มจันทร์ และนายสมหมาย หลงมี ได้กล่าวว่า ตนเองอยู่บริเวณนี้มาตั้งแต่เกิด ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงในอุทยานประวัติศาสตร์นี้มากมายทั้งที่เป็นด้านบวก

และด้านลบ ความรู้สึกขณะนี้ก็คือการที่จะมีการทำให้วัดวาอารามต่าง ๆ ในอดีตกลับมาทำให้จิตใจของคนที่เข้ามาในอุทยานนี้มีความสำนึกและให้ความสำคัญในประวัติศาสตร์ที่มีมาในอดีตของจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีความเจริญรุ่งเรือง สิ่งก่อสร้างทั้งหลายมีความใหญ่โต ที่เห็นมากที่สุดก็คือการขุดจิตสำนึกของคนที่อยู่รอบ ๆ อุทยานประวัติศาสตร์นี้ บางคนก็แสวงหาของเก่า บางคนก็บุกรุกทำลายโบราณสถาน หรือเยาวชนบางกลุ่มบางเหล่าเข้ามาพลอดรักกัน แสดงอาการที่ไม่สุภาพ เสียภาพพจน์แหล่งมรดกโลก ทำให้พบเห็นแล้วหดหู่ใจยิ่งนัก หากจะมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเสียใหม่ โดยนำเอากิจกรรมทางพระพุทธศาสนามาจัดในมรดกโลกแห่งนี้ เชื่อว่าจะทำให้ศีลธรรมคุณธรรมกลับคืนมาสู่บริเวณนี้อีกครั้ง

นางสาวพัชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม จากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร และ **นางสาวจิตติมา ป้อมปราการ** จากอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ได้มีความคิดเห็นตรงกันว่าตนเองได้คลุกคลีอยู่กับอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ซึ่งเป็นแหล่งมรดกโลกนี้มานาน เห็นโบราณสถานที่เป็นวัดวาอาราม ศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นที่น่าเศร้าใจว่า มีแต่คนมาชื่นชมสิ่งที่เป็นซากปรักหักพังเหล่านั้นโดยมิได้มีการอนุรักษ์อันใดที่จะเสริมสร้างให้เขาเหล่านั้นได้ปลุกจิตสำนึกให้เกิดคุณค่าทางวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธได้ หากจะมีกิจกรรมอันใดที่จะก่อให้เกิดวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ซึ่งจะช่วยให้การท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์นี้มีสีสันมากขึ้น และจะสามารถทำให้แหล่งมรดกโลกก่อให้เกิดมรดกธรรมอย่างเช่นในอดีต

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)

นายบัณฑิต ทองอร่าม หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรกล่าวว่า เพื่อให้การดูแล ด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จัดให้มีการเพิ่มอัตรา กำลังบุคลากร และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานขุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่น ๆ และมีการสนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่าง ๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

นายวันเชิด กิตติขจร ข้าราชการบำนาญ ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ตนเองก็เป็นกรรมการผู้ดูแลมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเช่นเดียวกัน โดยการบริหารจัดการนั้นได้ช่วยกันสอดส่องดูแลในเรื่องต่าง ๆ หรือบางครั้งตอนเย็นๆก็จะขี่จักรยานวนไปรอบ ๆ คูเมือง เพื่อสังเกตการณ์ ส่วนใหญ่กรรมการชุดนี้จะดูแลในเรื่องของการเข้ามาบุกรุกทำลาย หรือการมั่วสุมของเยาวชน ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายทางด้านวิถีวัฒนธรรมก็จะตักเตือน ในส่วนการ

ที่จะทำให้มรดกโลกนี้กลับมาเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยอาศัยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นเห็นด้วยอย่างยิ่ง

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)

นางสมศรี คำพวงวิจิตร ประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุมให้ข้อมูลว่าแผนการจัดการ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในช่วงระยะ ๕ ปีแรก (แผนระยะสั้น) ให้มีความสำคัญเน้นไปที่การเตรียมความพร้อม ให้กับท้องถิ่นเป็นหลักลำดับขั้นตอนการดำเนินการ ได้แก่

๑.๑ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกรักหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากน้อยเพียงไร

๑.๒ พัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ของประชากรในพื้นที่

๑.๓ ตามแผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ และเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจในคุณค่า และความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร แก่ประชาชน เป็นการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการร่วมกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๑.๔ ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุม จากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมี รายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การ ดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕ การเพิ่มอัตราค่าสิ่งปลูกสร้าง และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ ตลอดจนการจัดทำแผนงาน และบริหารการเงิน ซึ่งจำเป็นต้องขยายอัตราบุคลากร และยกมาตรฐานการปฏิบัติงานเพื่อให้รับกับปริมาณงาน และให้การปฏิบัติงานนั้นได้คุณภาพ ตามเป้าหมาย

๑.๖ สนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑.๗ ในระยะแรก กรมศิลปากรและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรจะยังคง เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรโดยมีการประสานระหว่าง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

๑.๘) ดำเนินงานภาคสนามตามรายละเอียดตามแผนระยะสั้น ให้ยึดการวัดระบบการวัด การตามผังโครงสร้างการดำเนินงานการตัดสินใจ

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience)

แกนนำพระสงฆ์ ส่วนมากได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในเขตมรดกโลกนั้น มีความชัดเจนในด้านกายภาพที่เรามองเห็นด้วยตาเปล่า คือ โบราณสถานต่าง ๆ ล้วนเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแก่นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ ศาสนสถานต่าง ๆ ในมรดกโลกนั้น สื่อให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีพุทธที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต และมีแนวคิดว่า ทำอย่างไรคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธจะกลับมามีมาอย่างเดิมได้ เพราะปัจจุบันติดข้อกฎหมายคุ้มครองโบราณสถาน สมควรที่ทุกฝ่ายคือพระสงฆ์และบ้านเมืองจะร่วมมือกันสร้างคุณค่าและวิถีพุทธให้เกิดขึ้นในแหล่งมรดกโลกนี้อีก เป็นโอกาสในการเผยแพร่องค์ความรู้ทางธรรมให้กับญาติโยมทั้งในและนอกชุมชน

พระครูปริยัติวิชิราทร เจ้าคณะอำเภอเมืองกำแพงเพชร ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า อุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น นับว่าเป็นสถานที่ที่สมควรจะให้พุทธศาสนิกชนเข้าไปกระทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ ในอดีตนั้นประชาชนจะไม่สามารถเข้ามากระทำกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้ อย่างเช่นกรณีการนำสามเณรภาคฤดูร้อนมาปฏิบัติธรรมในอุทยาน การอนุญาตให้การทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ เช่นการทำบุญตักบาตร การทำวัตรสวดมนต์ การฟังธรรม การประพาศปฏิบัติธรรม ในพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือการจัดเวียนเทียนรอบพระสี่อิริยาบถ จะทำให้มรดกโลกนั้นกลับมาสู่มรดกแห่งธรรม และพระสงฆ์สามารถเป็นหนึ่งในผู้สื่อสาร ถ่ายทอดความสำคัญของมรดกธรรมสู่มรดกโลกได้

หน้าที่ของทางกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร รวมทั้งสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่จะทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยงในการเตรียมความพร้อม โดยการจัดฝึกอบรม และให้ความรู้แก่หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น เพื่อที่จะให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการพื้นที่อุทยานฯ และทำให้การถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ฯ จากกรมศิลปากรไปสู่

ท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นผู้คอยสนับสนุนช่วยเหลือ สามารถเป็นจริงได้ในอนาคต

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)

นายบัณฑิต ทองอร่าม หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร กล่าวถึงสภาพปัจจุบันในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมว่า ในปัจจุบันอุทยานมีนโยบายในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุโดยมีความพยายามในการบูรณาการกิจกรรมทางศาสนาอยู่แล้วซึ่งถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร แต่พบปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่จะเข้ามาจัดกิจกรรม ในส่วนนี้หากทางด้านพระสงฆ์ที่จะมาช่วยชี้แนะให้ญาติโยมทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติ ธรรมจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและต่อการอนุรักษ์มรดกโลกกำแพงเพชรมาก ปัจจุบันนี้มีพระมหาบุญเลิศ มหาวิโร พระวัดพระบรมธาตุมารับภาระทุกวันพระธรรมะสวณะ ทำให้ญาติโยมได้มีโอกาสได้เพิ่มพูนบุญกุศลที่ตนเองอยากจะได้มากยิ่งขึ้นและซึมซาบและเข้าถึงความสำคัญในมรดกโลกกำแพงเพชรมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการที่ตั้งโดยวัด คือ “คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารวัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พิจารณาข้อพิพาท และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้คณะกรรมการฯ จะต้องยึดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นเกณฑ์หลักในการปฏิบัติงาน โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากท้องถิ่น ดังนี้

ก) แกนนำพระสงฆ์ ซึ่งได้คัดเลือกเอาพระสงฆ์ที่มีวัดอยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และมีบทบาทในการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

ข) เครือข่ายการจัดการ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชรหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรนายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชรนายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ค) ตัวแทนจากชุมชนที่มีที่อยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประกอบด้วยประธานชุมชนประชาหรรษาประธานชุมชนเทศบาล ๔ ประธานชุมชนวัดช้างประธานชุมชนอนันตสิงห์ ประธานชุมชนเกาะแขก

ง) ตัวแทนจากธุรกิจ ประกอบด้วยประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุมผู้แทนตลาดย้อนรอยซากง้าวนายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

จ) ตัวแทนจากนักท่องเที่ยวโดยได้เก็บข้อมูลจากการมาพบปะในอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร และเขตเมืองโบราณนครชุม

ฉ) ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก ประกอบด้วย ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุมนักโบราณคดีชำนาญการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัดกำแพงเพชร ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมะเอนก จังหวัดกำแพงเพชร

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization)

นายวิชา จันท์เชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร กล่าวถึงความต้องการของชุมชนว่า อยากจะนำเอาอีกกิจกรรมหนึ่งมาทำในเขตมรดกโลก คือ มีพระสงฆ์ได้มาเดินบิณฑบาตในอุทยานประวัติศาสตร์และมีญาติโยมมาใส่บาตรเป็นกิจกรรมก็ได้หรือว่าจะเป็นการจัดแบบถาวรเลยก็ได้เพื่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของไทยเราซึ่งอาศัยการทำบุญตักบาตรเป็นเรื่องของการคุณค่าทางวัฒนธรรมสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาวพุทธแท้จริง

พระครูวิชิตคุณพิพัฒน์ เจ้าคณะอำเภอยางนครของวัดพัฒนา รองผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการฯ จังหวัดกำแพงเพชร ได้ยืนยันกับเรื่องนี้ว่า ในช่วงจัดพิธีพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น คณะสงฆ์ได้จัดกิจกรรมที่สำคัญเป็นพุทธบูชา เช่น การเดินธรรมยาตรา ตั้งแต่วัดพระบรมธาตุจนกระทั่งถึงอุทยานประวัติศาสตร์ และได้ นำพระสงฆ์พร้อมทั้งญาติโยมมาประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นพุทธบูชาอีก ๓ วัน เป็นถือเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธได้อย่างดียิ่ง เพราะจะมีการทำวัตรสวดมนต์ มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในตอนเช้ามีพุทธศาสนิกชนมาทำบุญตักบาตร ตอนเย็นได้นำน้ำปานะมาถวายแก่พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ถือเป็นบรรยากาศวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธอย่างยิ่ง

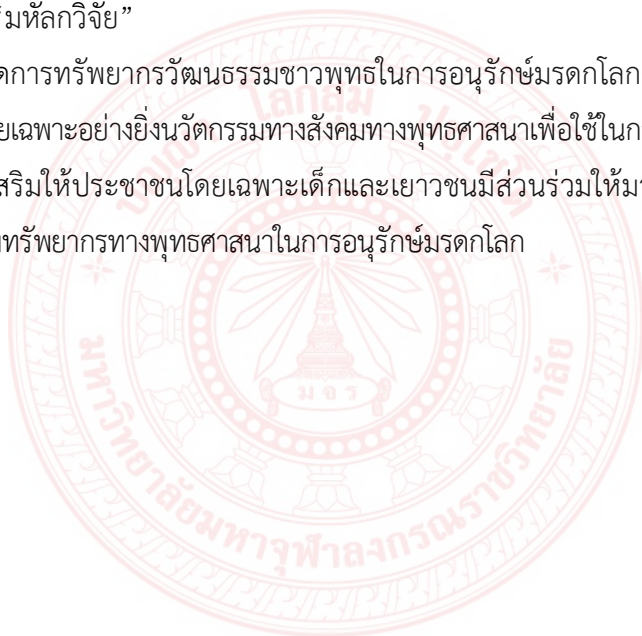
นายสันติ อภัยราช ข้าราชการบำนาญกระทรวงศึกษาธิการ และปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในฐานะคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำ จังหวัดกำแพงเพชร ได้ให้สัมภาษณ์ว่า อุทยานประวัติศาสตร์นี้ ได้ทำแผนแม่บทการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว และได้ของบประมาณจากรัฐบาลไปเมื่อสองสามปีที่ผ่านมา แต่เจ้าหน้าที่เดินเอกสารล่าช้า ไม่ทันการตั้งงบประมาณ

ในตัวแผนแม่บท มีประเด็นที่สำคัญคือการจัดทำมรดกโลกให้เป็นดินแดนพุทธธรรม โดยมีความคิดว่า ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แผนแม่บทจึงจะเป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับกิจกรรมในวัดต่างๆซึ่งมี

ประวัติศาสตร์สถาน คนก่อสร้าง มีพุทธศิลป์ ปรัชญาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาบางประการ ที่สื่อออกมาทางโบราณสถาน เช่นวัดพระสี่อิริยาบถเป็นต้น โดยในแต่ละจุดที่นักท่องเที่ยวจะนั่งรถชมโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น ก็จะใช้เวลาชมการแสดงแต่ละที่นั้น ประมาณ ๑๐ นาที มีทั้งแสง เสียง และเนื้อหาสาระก็จะสื่อเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในอดีต โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ของแต่ละสถานที่ที่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปชม ซึ่งกิจกรรมนี้จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในโบราณสถานๆที่นักท่องเที่ยวเข้าไปชม และที่สำคัญก็คือนักท่องเที่ยวจะได้ซาบซึ้งในวัฒนธรรมเชิงพุทธ พร้อมทั้งได้นำหลักธรรมคำสอนไปประพฤติปฏิบัติตามได้

การพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก ต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการถ่ายทอดและสร้างองค์ความรู้รวมถึงนวัตกรรม โดยใช้จุดเด่นคือ “ยูวีจี” และ “มหัศจรรย์”

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาวพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกควรส่งเสริมการพัฒนา นวัตกรรมใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนวัตกรรมทางสังคมทางพุทธศาสนาเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรทาง วัฒนธรรม และส่งเสริมให้ประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเพื่อดำเนินการ อนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมทรัพยากรทางพุทธศาสนาในการอนุรักษ์มรดกโลก

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

แผนภาพที่ ๗ รัตนตรัย โมเดล

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการได้แก่ ๑. เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ๒. เพื่อสร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกและ ๓. เพื่อพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกและพัฒนาวิธีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาตามขอบเขตวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คณะผู้วิจัยขอเสนอสรุปผลการวิจัยได้เรียงตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

๑. การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

จากขั้นตอนกระบวนการการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งเริ่มตั้งแต่การประสานพื้นที่ และขั้นตอนลงมือวิจัยใส่ใจกระบวนการชุมชน โดยยึดหลักการสำคัญคือการทำงานบนฐานข้อมูลที่เกิดจากปัญหาและความต้องการของชุมชน กระทั่งชุมชนเป็นส่วนสำคัญในการออกแบบกระบวนการวิจัยที่จะใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา พบข้อสรุปของ การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมหลัก ๓ กิจกรรม ได้แก่

(๑) การบูรณาการพุทธธรรมกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในปัจจุบันส่วนใหญ่มุ่งไปทางทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน, โบราณวัตถุ เนื่องจากเป็นจุดที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา ชุมชนและนักท่องเที่ยวมาเมื่อใดก็ได้ชื่นชมกับโบราณสถาน, โบราณวัตถุ อย่างไรก็ตามชุมชนและนักท่องเที่ยวยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญและไม่ซาบซึ้งในมรดกโลกที่เป็นโบราณสถานโบราณวัตถุ เห็นเป็นเพียงซากปรักหักพังและเห็นคุณค่าเพียงความเก่าแก่เท่านั้นและประโยชน์ จึงควรมีการส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลกเป็นประจำสม่ำเสมอ

เพิ่มเติมจากกิจกรรมที่มีในช่วงวันสำคัญประจำปี และควรมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสื่อสารให้ พระสงฆ์และชุมชนได้รับทราบถึงกิจกรรมที่จะจัดขึ้น อีกทั้งยังควรส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการเชิง สัญลักษณ์ในระดับนโยบายเพื่อเป็นตัวอย่างในการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เพราะ ของโบราณสถานโบราณวัตถุ นั้น ๆ คือพุทธธรรมที่แฝงอยู่ หากแต่ในปัจจุบันไม่มีการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุด การคืนมรดกธรรมสู่ มรดกโลก จึงเป็นหนทาง สำคัญที่จะทำให้คนเข้าถึงแก่นของมรดกโลกได้อย่างแท้จริง

“มรดกโลก โศกศัลย์ ซากปรักหักพัง โศกเศร้า

วัดวา อารามเก่า ทั้งพระพุทธรูป แลเจดีย์

ผู้คนมองข้ามค่า คุณคุณค่า มาก่อนนี้

นานวัน ลืมความดี ประวัติมี ก่อนกาลมา

คืนจิต วิญญาณเข้า สืบสาน เอารัตนา

พุทธะ แลธรรมา อีกพระสงฆ์ ทรงพระคุณ

มรดกคืนคุณค่า ไซ้ซากหา ประโยชน์มี

คืนธรรม บันดาลมี มรดกโลก มรดกธรรม”

(๒) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานและ

โบราณวัตถุ

ในส่วนของจัดการพื้นที่มรดกโลกประเภทโบราณสถานบางแห่งยังขาด การมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากโบราณสถานมีจำนวนมากทำให้ภาครัฐเข้ามาดูแลไม่ทั่วถึง โบราณสถานบางแห่งถูกปล่อยปะละเลยจนเกิดปัญหาภัยกับชุมชน เช่น โบราณสถานเจดีย์วัดพิบูล ซึ่งมี ซากปรักหักพังที่ขาดการบริหารจัดการ อีกทั้งยังมีชาวบ้านนำซากศาลพระภูมิและเศษซากวัตถุมงคล ที่เสียหายมากองทิ้งในบริเวณนั้น ทำให้สถานที่ที่มีความน่ากลัว ผู้คนหลีกเลี่ยงที่จะสัญจรไปมาในยาม วิกฤต กลายเป็นจุดเสี่ยงที่เกิดเหตุอาชญากรรมหลายครั้ง นอกจากนี้พื้นที่โบราณสถานบางแห่งยังถูกรุกล้ำจากประชาชนโดยการเข้าไปถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือ บริเวณพระศรีมหาโพธิ์วัดพระบรม ธาตุมีประวัติศาสตร์ 600 กว่าปีถือเป็นหน่อที่ 3 ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นอีกบริเวณที่ประชาชนนำ ซากศาลพระภูมิและพระพุทธรูปที่ชำรุดมาทิ้งไว้ทำให้บดบังทัศนียภาพและลดคุณค่าของทรัพยากร วัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก จึงควรมีการส่งเสริมให้ชุมชนช่วยกันปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การทิ้งซาก ศาลภูมิและเศษซากวัตถุมงคลที่เสียหายในบริเวณโบราณสถาน และเพิ่มคุณค่าของโบราณสถานด้วย การสืบประวัติและจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นคุณค่าของโบราณสถาน มากขึ้น ส่วนกรณีการปัญหาการรุกรานและถือครองกรรมสิทธิ์ในเขตโบราณสถานนั้นต้องประสานงานกับ หลายภาคส่วนและต้องศึกษากฎหมายหลายฉบับเป็นการแก้ปัญหาระยะยาวเนื่องจากมีเงื่อนไขและ ข้อจำกัดหลายประการ

(๓) การจัดการความรู้ แหล่งข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของทรัพยากร วัฒนธรรม

การสื่อสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ขาดความถูกต้อง ยังมี ความคลาดเคลื่อนอยู่บ่อยครั้ง บางครั้งผู้สื่อสารมีความน่าเชื่อถือแต่สื่อสารข้อมูลผิดพลาดทำให้ส่งผล เสียในวงกว้าง มีกรณีศึกษาเรื่องปราชญ์ชาวบ้านนำนักท่องเที่ยวชมเมืองโบราณนครชุม และอธิบาย โบราณสถานผิดไปจากความเป็นจริง ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ทำให้ลดคุณค่าของ ทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ แสดงให้เห็นว่าในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมยังขาดการจัดการ ความรู้จากความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit knowledge) โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่เป็นผู้มีประสบการณ์สูง นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ที่ถูกต้อง แปลงให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) นอกจากนี้ยังขาดการพัฒนาระบบ กลไก และนวัตกรรมที่ใช้ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ ถูกต้องในแหล่งโบราณสถานเป็นข้อมูลสาธารณะที่เข้าถึงได้ง่ายให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ จึงควร จัดให้มีวิทยุวิจัย และ มัลติมีเดีย จัดกิจกรรมการจัดการความรู้ร่วมกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ การ เก็บรวบรวมหลักฐาน การคัดเลือกหลักฐาน การวิเคราะห์ตีความประเมินหลักฐาน การเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ของหลักฐานและการนำเสนอข้อเท็จจริง

๒. สร้างต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์ มรดกโลก

ผลจากการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชนจนเกิดเป็นแผนกิจกรรม ส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย ๓ กิจกรรมหลักได้แก่

๑) การนำมรดกธรรมกลับคืนสู่มรดกโลก

ผู้รับผิดชอบ	ผู้แทนจากภาคส่วนต่าง ๆ, คณะสงฆ์จังหวัด กำแพงเพชร, รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร ร่วมกับภาคีเครือข่าย
ลักษณะกิจกรรม	คืนข้อมูลจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำข้อมูล กลับไปคืนยังหน่วยงานองค์กรของตน, สื่อสารให้ พระสงฆ์รับทราบถึงความสำคัญและเชิญชวนให้ จัดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลก, การ

	จัดการเชิงสัญลักษณ์ในระดับนโยบายเชิงชวน ผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้นำในภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรม
ผลที่คาดหวัง	เกิดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่มรดกโลกเป็น ประจำสม่ำเสมอ, เพิ่มจำนวนพระสงฆ์/วัดที่จัด กิจกรรมในพื้นที่มรดกโลก, เกิดตัวอย่างที่ดีเชิง สัญลักษณ์ในการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรม

๒) การฟื้นฟูและสร้างการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม

ผู้รับผิดชอบ	ประชาชนในชุมชน, ผู้เชี่ยวชาญ, ผู้นำชุมชน, ประชาชนในชุมชน
ลักษณะกิจกรรม	ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนารวมถึง เศรษชา กวัด ฤม ง คล ที่ เสี่ย หาย ใน บริ เวณ โบราณสถาน เก็บกวาดทำความสะอาดบริเวณ แหล่งโบราณสถาน, การสืบค้นประวัติศาสตร์ของ แหล่งโบราณสถานกิจกรรมทำบุญห่มผ้าพระเจดีย์ การสืบชะตาต้นพระศรีมหาโพธิ์
ผลที่คาดหวัง	ลดพื้นที่เสี่ยงและคืนคุณค่าให้แหล่งโบราณสถาน, คืนคุณค่าให้ทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๓) การจัดการความรู้และพัฒนานวัตกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ผู้รับผิดชอบ	หน่วยวิทยบริการวัดพระบรมธาตุ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับภาคี เครือข่าย, คณะกรรมการมรดกโลก กำแพงเพชร
ลักษณะกิจกรรม	การจัดให้มี ยุววิจัย และมหัศจรรย์ การวิจัยเชิง ปฏิบัติการ, การจัดการความรู้, วิธีการทาง ประวัติศาสตร์อันได้แก่ การเก็บรวบรวมหลักฐาน การคัดเลือกหลักฐาน การวิเคราะห์ตีความ ประเมินหลักฐานการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของ หลักฐานและการนำเสนอข้อเท็จจริง, ใช้

เทคโนโลยี สร้างและพัฒนาสื่อโดยนำฐานความรู้
จากงานวิจัยที่ได้รับการตรวจสอบแล้ว สื่อสาร
เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงความรู้ที่ถูกต้องได้อย่าง
แพร่หลาย

ผลที่คาดหวัง

องค์ความรู้ที่ถูกต้องประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ที่
ถูกต้อง ที่แปลงเป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit
knowledge) รวมถึงการเพิ่มขึ้นของกลไกในการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, นอกจากนี้ยังขาด
การพัฒนาาระบบและนวัตกรรมที่ใช้ในการสื่อสาร
ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลที่ถูกต้องในแหล่ง
โบราณสถานเป็นข้อมูลสาธารณะที่เข้าถึงได้ง่าย
ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ

จากการดำเนินงานใน ๓ กิจกรรมที่คณะผู้วิจัยมีส่วนเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการ
เรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมพบว่า กิจกรรมที่
ประสบความสำเร็จมากที่สุดสามารถเป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์
มรดกโลก มีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ โดยกิจกรรมที่สามารถเป็นต้นแบบในการ
ดำเนินงานได้มีหลักเกณฑ์คือ ๑. เป็นกิจกรรมที่มีการบูรณาการธรรมะและจัดขึ้นในโบราณสถานใน
เขตมรดกโลก ๒. กิจกรรมจัดขึ้นเป็นประจำสม่ำเสมอ ๓. ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
๔. มีความเป็นเอกลักษณ์ ๕. มีการขยายผลของกิจกรรมไปสู่ศาสนสถานอื่น ๆ คือ **กิจกรรมการนำ
มรดกธรรมกลับคืนสู่มรดกโลก** ซึ่งกิจกรรมที่มีความโดดเด่นและเป็นไปตามเกณฑ์ได้แก่ “กิจกรรม
ปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชรทุกวันธรรมสวนะ” และ “กิจกรรมธรรมจักรชั้น
เดียร์” มีรายละเอียดของกิจกรรมดังต่อไปนี้

๑. กิจกรรมปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรทุกวันธรรม

สวนะ

มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล
- (๒) ฟังพระธรรมเทศนา
- (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- (๔) เวียนเทียนรอบพระวิหาร ๔ อิริยาบถ

จัดกิจกรรมที่ศาลาเอนกประสงค์ และองค์พระ วัดพระสี่อิริยาบถมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ช่วงในพรรษา เฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน กิจกรรมทั้งหมด นำโดย พระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ป.ธ.๗ วัดพระบรมธาตุ

๒. กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย

มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) พิธีสมานทานศีล ๕ แปล
- (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา
- (๓) สวดพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
- (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยี่สิบนาที
- (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย

การดำเนินกิจกรรม ทุกวันอาทิตย์ สถานที่ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป

ทั้ง ๒ กิจกรรมได้รับความสนใจจากผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรสุรพล วาณิชเสณี เข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับประชาชนในจังหวัด การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐและมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกผ่านกิจกรรมทางศาสนาโดยใช้พลังของพระรัตนตรัย “ไตรสรณะโมเดล” พระพุทธ : ผ่านพระพุทธรูปโบราณในเขตมรดกโลกสู่การตื่นรู้ในการอนุรักษ์มรดกโลก พระธรรม : ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่นการสวดธรรมจักร ผ้าป่าแก้ว สืบชะตาต้นโพธิ์ การปฏิบัติธรรมในเขตโบราณสถาน พระสงฆ์ : ในบทบาทผู้นำการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและเป็นผู้ดำเนินการให้ข้อคิด เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศาสนาสู่ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๓. พัฒนาวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)

การวิจัยหรือสร้างองค์ความรู้ในประเด็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชรนั้นมีความโดดเด่นจากกระบวนการ “ยูวีวิจัย” ทำให้เยาวชนมีโอกาสเข้าไปสัมผัสในแหล่งโบราณคดี และมีส่วนร่วมในการช่วยคิดช่วยกันทำแผนการอนุรักษ์และแผนพัฒนา อีกทั้งยังเข้าไปทำความเข้าใจที่ดีกับชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ แหล่งโบราณคดี ในเขตมรดกโลก กระบวนการในการวิจัยล้วนแล้วแต่ปลูกจิตสำนึกที่รักและห่วงแหนมรดกโลก ซึ่งอยู่ในถิ่นกำเนิดของตน

นอกจากนี้ชุมชนยังมีความสนใจที่จะพัฒนา “มหัศจรรย์” ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์และองค์ความรู้ที่อยู่ในตน หากนำ “ยูวีจี้” และ “มหัศจรรย์” มาทำงานคู่กันจะเป็นการหนุนเสริมให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมจาก “มหัศจรรย์” ต่อยอดและพัฒนาเป็นองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ โดย “ยูวีจี้” ทำให้เกิดมิติของงานวิจัยที่หลากหลายและเป็นประโยชน์เข้าถึงได้ง่าย สำหรับคนทุกวัย

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)

ชุมชนเห็นความเปลี่ยนแปลงในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ทั้งที่เป็นด้านบวกและด้านลบ ขณะนี้สิ่งที่ยากให้เกิดขึ้นที่สุดก็คือ อยากรู้ให้คนที่อยู่รอบ ๆ อุทยานประวัติศาสตร์เห็นคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี บางคนบุกรุกทำลายโบราณสถานหรือเยาวชนบางกลุ่มบางแสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่นแต่งกายล่อแหลม กล่าววาจาหยาบคายไม่เคารพสถานที่ เสียภาพพจน์แหล่งมรดกโลก ในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร คนส่วนใหญ่ ชื่นชมสิ่งที่เป็นซากปรักหักพัง โดยลืมมองถึงคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีการประเมินหากมีการประเมินอย่างเป็นรูปธรรม หากมีการประเมินและนำผลการประเมินมาพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการสืบสานมรดกโลกต่อไป

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)

การดูแลด้านอนุรักษ์และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องจัดให้มีการเพิ่มอัตราค่าบำรุงรักษามรดกโลก และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานขุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ และมีการสนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

หน้าที่ของกรรมการผู้ดูแลมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยการบริหารจัดการนั้นได้ช่วยกันสอดส่องดูแลในเรื่องต่าง ๆ สังเกตการณ์และดูแลในเรื่องของการเข้ามาบุกรุกทำลาย หรือการมั่วสุมของเยาวชน ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายทางด้านวิถีวัฒนธรรม ในส่วนการที่จะทำให้มรดกโลกนี้กลับมาเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมควรอาศัยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยส่งเสริม

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)

ในแผนการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ในช่วงระยะ ๕ ปีแรก (แผนระยะสั้น) ให้ความสำคัญเน้นไปที่การเตรียมความพร้อม ให้กับท้องถิ่นเป็นหลัก ลำดับขั้นตอนการดำเนินการ คือ

๑.๑ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากน้อยเพียงไร

๑.๒ พัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ของประชากรในพื้นที่

๑.๓ ตามแผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ และเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจในคุณค่า และความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร แก่ประชาชน เป็นการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการร่วมกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๑.๔ ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุม จากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมี รายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การ ดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕ การเพิ่มอัตรากำลังบุคลากร และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ ตลอดจนการจัดทำแผนงาน และบริหารการเงิน ซึ่งจำเป็นต้องขยายอัตราบุคลากร และยกมาตรฐานการปฏิบัติงานเพื่อให้รับกับปริมาณงาน และให้การปฏิบัติงานนั้นได้คุณภาพ ตามเป้าหมาย

๑.๖ สนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑.๗ ในระยะแรก กรมศิลปากรและอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร จะยังคง เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชน

ในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

๑.๘ ดำเนินงานภาคสนามตามรายละเอียดตามแผนระยะสั้น ให้ยึดการวัดระบบ การวัดการตามผังโครงสร้างการดำเนินงานการตัดสินใจ

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience)

ในส่วนแกนนำพระสงฆ์ ส่วนมากได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในเขตมรดกโลกนั้น มีความชัดเจนในด้านกายภาพที่เรามองเห็นด้วยตาเปล่า คือ โบราณสถานต่าง ๆ ล้วนเป็น ศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแก่นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ ศาสนสถานต่าง ๆ ในมรดกโลกนั้น สื่อให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีพุทธที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต และมีแนวคิดว่า ทำอย่างไรคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธจะกลับมามีมาอย่างเดิมได้ เพราะปัจจุบันติดข้อกฎหมายคุ้มครองโบราณสถาน สมควรที่ทุกฝ่ายคือพระสงฆ์และบ้านเมืองจะร่วมมือกันสร้างคุณค่าและวิถีพุทธให้เกิดขึ้นในแหล่งมรดกโลกนี้อีก เป็นโอกาสในการเผยแพร่องค์ความรู้ทางธรรมให้กับญาติโยมทั้งในและนอกชุมชน

อุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น นับว่าเป็นสถานที่ที่สมควรจะให้พุทธศาสนิกชนเข้าไปกระทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ ในอดีตนั้นประชาชนจะไม่สามารถเข้ามามีกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้ จะทำให้มรดกโลกนั้นกลับมาสู่มรดกแห่งธรรม และพระสงฆ์สามารถเป็นหนึ่งในผู้สื่อสาร ถ่ายทอดความสำคัญของมรดกธรรมสู่มรดกโลกได้

หน้าที่ของทางกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร รวมทั้งสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่จะทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยงในการเตรียมความพร้อม โดยการจัดฝึกอบรม และให้ความรู้แก่หน่วยงานภาครัฐอื่นๆ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น เพื่อที่จะให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการพื้นที่อุทยานฯ และทำให้การถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ฯ จากกรมศิลปากรไปสู่ท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นผู้คอยสนับสนุนช่วยเหลือ สามารถเป็นจริงได้ในอนาคต

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)

นายบัณฑิต ทองอร่าม หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร กล่าวถึงสภาพปัจจุบันในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมว่า ในปัจจุบันอุทยานมีนโยบายในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุโดยมีความพยายามในการบูรณาการกิจกรรมทางศาสนาอยู่แล้วซึ่งถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร แต่พบปัญหาการขาด

แคลนบุคลากรที่จะเข้ามาจัดกิจกรรม ในส่วนนี้หากทางด้านพระสงฆ์ที่จะมาช่วยชี้ช่วยแนะนำให้ญาติโยมทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติธรรมจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและต่อการอนุรักษ์มรดกโลก กำแพงเพชรมาก ปัจจุบันนี้มีพระมหาบุญเลิศ มหาวิโร พระวัดพระบรมธาตุมารับภาระทุกวันพระ ธรรมะสวณะ ทำให้ญาติโยมได้มีโอกาสได้เพิ่มพูนบุญกุศลที่ตนเองอยากจะได้มากยิ่งขึ้นและซึมซาบ และเข้าถึงความสำคัญในมรดกโลกกำแพงเพชรมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการที่ตั้งโดยวัด คือ “คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารวัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร พิจารณาข้อพิพาท และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้คณะกรรมการฯ จะต้องยึดแนวทางการ อนุรักษ์โบราณสถานเป็นเกณฑ์หลักในการ ปฏิบัติงาน โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากท้องถิ่น ดังนี้ คือ

ก) แกนนำพระสงฆ์ ซึ่งได้คัดเลือกเอาพระสงฆ์ที่มีวัดอยู่รอบ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และมีบทบาทในการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในแหล่งมรดกโลก

ข) เครือข่ายการจัดการ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัด กำแพงเพชรหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรนายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิงปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ค) ตัวแทนจากชุมชนที่มีที่อยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ประกอบด้วยประธานชุมชนประชาสรรค์ประธานชุมชนเทศบาล ๔ประธานชุมชนวัด ซ่างประธานชุมชนอนันตสิงห์ ประธานชุมชนเกาะแขก

ง) ตัวแทนจากธุรกิจ ประกอบด้วยประธานสภาอุตสาหกรรม ท้องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุมผู้แทนตลาดย้อนรอยซากังราว นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

จ) ตัวแทนจากนักท่องเที่ยวโดยได้เก็บข้อมูลจากการมาพบปะใน อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และเขตเมืองโบราณนครชุม

ฉ) ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก ประกอบด้วย ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุมนักโบราณคดีชำนาญ การอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัด กำแพงเพชร ผู้ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization)

ชุมชนมีความต้องการอยากจะนำเอากิจกรรมทางศาสนาทำในเขตมรดกโลก คือ มีพระสงฆ์ได้มาเดินบิณฑบาตในอุทยานประวัติศาสตร์และมีญาติโยมมาใส่บาตรเป็นกิจกรรมก็ได้หรือว่าจะอาจจะเป็นการจัดแบบถาวรเลยก็ได้เพื่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของไทยเราซึ่งอาศัยการทำบุญตักบาตรเป็นเรื่องของการคุณค่าทางวัฒนธรรมสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาวพุทธแท้จริง

ในช่วงจัดพิธีพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้น คณะสงฆ์ได้จัดกิจกรรมที่สำคัญเป็นพุทธบูชา เช่น การเดินธรรมยาตรา ตั้งแต่วัดพระบรมธาตุจนกระทั่งถึงอุทยานประวัติศาสตร์ และได้นำพระสงฆ์พร้อมทั้งญาติโยมมาประพาศปฏิบัติธรรมเป็นพุทธบูชาอีก ๓ วัน เป็นถือเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธได้อย่างดีเยี่ยม เพราะจะมีการทำวัตรสวดมนต์ มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในตอนเช้ามีพุทธศาสนิกชนมาทำบุญตักบาตร ตอนเย็นได้นำน้ำปานะมาถวายแก่พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ถือเป็นการบูรณาการวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธอย่างยิ่ง

อุทยานประวัติศาสตร์นี้ ได้ทำแผนแม่บทการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ในตัวแผนแม่บท มีประเด็นที่สำคัญคือการจัดทำมรดกโลกให้เป็นดินแดนพุทธธรรม โดยมีความคิดว่า ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แผนแม่บทจึงจะเป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับกิจกรรมในวัดต่างๆซึ่งมีประวัติศาสตร์สถาน คนก่อสร้าง มีพุทธศิลป์ ปรัชญาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาบางประการที่สื่อออกมาทางโบราณสถาน เช่นวัดพระสี่อิริยาบถ เป็นต้น โดยในแต่ละจุดที่นักท่องเที่ยวจะนั่งรถชมโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น ก็จะใช้เวลาชมการแสดงแต่ละที่นั้นประมาณ ๑๐ นาที มีทั้งแสง เสียง และเนื้อหาสาระก็จะสื่อเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในอดีต โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ของแต่ละสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเข้าไปชม ซึ่งกิจกรรมนี้จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในโบราณสถานๆที่นักท่องเที่ยวเข้าไปชม และที่สำคัญก็คือนักท่องเที่ยวจะได้ซาบซึ้งในวัฒนธรรมเชิงพุทธ พร้อมทั้งได้นำหลักธรรมคำสอนไปประพฤติปฏิบัติตามได้

๕.๒ อภิปรายผล

๑) การส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนพื้นที่รอบมรดกโลกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ที่โครงการวิจัยจัดขึ้น ในรูปแบบของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการจัดการความรู้และการถอดบทเรียน โดยมีการบูรณาการมิติทางศาสนาและให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน มี ๓ กิจกรรมหลักได้แก่ (๑) การบูรณาการพุทธธรรมกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (๒) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ (๓) การจัดการความรู้ แหล่งข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของทรัพยากรวัฒนธรรม สอดคล้องกับ นางภัทรา

นิษฐ์ ศุภกิจโกศลและคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมของทั้ง ๓ จังหวัด ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอยู่ในระดับน้อยในทุกด้าน โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในด้านจัดการพื้นที่ รองลงคือด้านการจัดการทรัพยากรและด้านการปกป้อง ด้านการใช้ด้านการตลาด ด้านการให้ความรู้ ด้านการศึกษาวิจัย และด้านการเงิน ตามลำดับ ในการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ๓ ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ ๑ ขั้นการสร้างพื้นฐานความรู้ ขั้นที่ ๒ ขั้นการนำไปสู่การปฏิบัติ ขั้นที่ ๓ ขั้นการปลูกจิตสำนึกเพื่อให้เกิดความรักและหวงแหน การแสวงหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เพิ่มขึ้นสามารถทำได้โดย การนำเครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) มาใช้ การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดชุมชนปฏิบัติ การเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นเจ้าของที่ติดต่อกันท่องเที่ยว ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือให้คำปรึกษา และสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นตัวแทนในรูปคณะกรรมการ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ภายใต้การบริหารจัดการ เพื่อเกิดการบูรณาการร่วมกัน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในทุกเพศทุกวัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้หลักการบูรณาการที่ชื่อว่า “บวร” ซึ่งได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน^๑

๒) เกิดต้นแบบในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาครัฐและมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกผ่านกิจกรรมทางศาสนาโดยใช้พลังของพระรัตนตรัย “ไตรสรณะโมเดล” พระพุทธ : ผ่านพระพุทธรูปโบราณในเขตมรดกโลกสู่การตื่นรู้ในการอนุรักษ์มรดกโลก พระธรรม : ผ่านกิจกรรมทางศาสนา เช่นการสวดธรรมจักร ผ้าป่า แถว สืบชะตาต้นโพธิ์ การปฏิบัติธรรมในเขตโบราณสถาน พระสงฆ์ : ในบทบาทผู้นำการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาและเป็นผู้นำในการให้ข้อคิด เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของศาสนาสู่ความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก สอดคล้องกับอุดม จุมพลหล้า, อีริตม์ แสงแก้ว ,มณีวรรณศรีนาและจันทร์จิรา จุมพลหล้า^๒ ได้วิจัยเรื่อง วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิต

^๑ นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศลและคณะ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร” มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔, หน้า บทคัดย่อ.

^๒ อุดม จุมพลหล้า, อีริตม์ แสงแก้ว, มณีวรรณ ศรีนา และ จันทร์จิรา จุมพลหล้า “วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (สกลนคร: โรงเรียนเทคนิคภูพานบริหารธุรกิจ, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทยผลการศึกษาวิจัย พบว่า ๑. ผลการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ๔ ด้าน เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ ด้านพิธีกรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านความเชื่อและด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม และอยู่ในระดับปานกลาง ๑ ด้านคือ ด้านภาษาและวรรณกรรม ๒. เมื่อเปรียบเทียบการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยรวม พบว่ากลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับครู พระภิกษุ สามเณรกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ครูกับนักเรียน และนักเรียนกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขงในประเทศไทยมากกว่ากลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับนักเรียน และครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนกลุ่มครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

๓) การพัฒนาวิถีการคงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก มุ่งเน้นไปที่ภาคประชาชนและเยาวชน มีการจัดตั้งกลุ่มการอนุรักษ์มรดกโลกในภาคประชาชน เยาวชน กลุ่มยุววิจัย มหัลกวิจัย และพระสงฆ์ ร่วมกันสร้างกติกาคัดกรองร่วมกันในพื้นที่และถ่ายทอดให้กลุ่มเยาวชน การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชาวพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลกควรส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนวัตกรรมทางสังคมทางพุทธศาสนาเพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและส่งเสริมให้ประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเพื่อดำเนินการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมทรัพยากรทางพุทธศาสนาในการอนุรักษ์มรดกโลก สอดคล้องกับสุนทรียะ ลีลา ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น "จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์ ได้แสดงให้เห็นสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนจันเสนที่ส่งผลในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์จันเสน รวมทั้งศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจันเสนในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์จันเสน ซึ่งเก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน ผลการวิจัยพบว่า ๑. ชุมชนจันเสนเป็นชุมชนเล็กๆ ที่เคยมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เพราะมีการตัดทางรถไฟพาดผ่าน แต่ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนผู้คนจึงอพยพไปประกอบอาชีพ ในถิ่นอื่น ชุมชนจันเสนเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจันเสนและมี "หลวงพ่อด" เป็นผู้นำทางความคิดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เมื่อมีการค้นพบเมืองโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จึงมีการขุดค้นอย่างเป็นทางการ จนเมื่อหลวงพ่อดดำริให้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โครงการก่อตั้ง"พิพิธภัณฑ์จันเสน" จึงเกิดขึ้น ๒. ชุมชนจันเสนใช้กระบวนการสื่อสารเป็นกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมกับทั้งภายในกลุ่มชุมชนและภายนอกกลุ่มชุมชน อันได้แก่ นักวิชาการและนักท่องเที่ยว ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์จันเสน มีดังนี้ (๑) การรวบรวมโบราณวัตถุ (๒) เรื่อง

การจัดการอาคารสถานที่ (๓)การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ (๔) การบริหารงานของพิพิธภัณฑ์ (๕) รายรับ - รายจ่ายของพิพิธภัณฑ์(๖) กิจกรรมเสริมของพิพิธภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ จันเสนเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ก่อตั้งและดำเนินการเพื่อการดำรงอยู่โดยคนในชุมชนเพื่อชุมชนจันเสน สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างครอบคลุม โดยช่วยเสริมสร้างกลุ่มอาชีพและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและที่สำคัญ การดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ได้สร้างยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นสื่อบุคคลรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ในอนาคต^๓

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑) ควรมีการทบทวนและออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถาน
- ๒) ภาครัฐควรมีถ่ายทอดและชี้แจงแผนปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชร สู่หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อการทำงานเชิงบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ
- ๓) ควรกำหนดเรื่องการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกโลกให้เป็นยุทธศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชร

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

- ๑) อุทยานประวัติศาสตร์ควรบรรจุกิจกรรมที่เป็นต้นแบบในงานวิจัยเข้าไปในแผนปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชรเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เกิดจากความต้องการของชุมชนและความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และราชการ (บวร)
- ๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการสำรวจแหล่งโบราณสถานที่เป็นจุดเสี่ยง เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน
- ๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ ทวนสอบข้อมูลและนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องในรูปแบบนวัตกรรมที่เข้าถึงได้ง่าย
- ๔) คณะสงฆ์ควรนำกิจกรรมต้นแบบไปขยายผลในวัดต่าง ๆ ที่มีความพร้อม เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าถึงแก่นแท้ของมรดกโลกนั่นก็คือมรดกธรรมนั่นเอง

^๓ สุนทรี ลีลา,กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น "จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์,วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตนิเทศศาสตร์ (วาทวิทยา)บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการทำวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้โดย “ยูวีวิจัย” และ “มหัศจรรย์” ในแหล่งโบราณคดี กำแพงเพชร
- ๒) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นมรดกโลก กำแพงเพชร

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร , **แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก**, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘)
- กรมศิลปากร, **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๑.
- กรมศิลปากร, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี**, เอกสารโบราณคดี หมายเลข ๑/๒๕๓๒, ๒๕๓๓.
- กรมศิลปากร, **พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕**, (กรุงเทพมหานคร “ บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๔๗)
- กองวางแผน โครงการ ททท., **สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐)
- กิตติพงษ์ ล้ออุทัย, **การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา : ชุมชนตลาดล่าง ในเขตเมืองเก่าลพบุรี**, หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บทคัดย่อ.
- ชมรมศิษย์เก่าบวรนิเวศ, **รู้จัก ๑๓ มรดกโลกแห่งใหม่**, สืบค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๖, จาก <http://www.bn๘๔.com/main/index.php>.
- ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. (๒๕๓๒). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบลหมู่บ้าน, ชื่น ศรีสวัสดิ์, “**การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกว๊มในเขตอีสานใต้และลาวใต้**”,
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ, **รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตลุ่มน้ำแม่แตง**. (กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา.,พ.ศ. ๒๕๔๘).,บทคัดย่อ
- ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์, “**แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**”
- ธิดา สาระยา และ น. ณ. ปากน้ำ, **เมืองสุโขทัยนี้ดี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๐)

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา , การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง. (กรุงเทพฯ: หน้าแก้วแปดพรี้นต,๒๕๕๖)

นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศลและคณะ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร”,มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต,๒๕๕๔,หน้า บทคัดย่อ.

นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ,ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ:สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖,บทคัดย่อ.

นิพนธ์ เชื้อเมือง “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : อุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย”

บรรจบ ไมตรีจิตต์, มรดกโลก เฉลิมกาญจนาภิเษก, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘)

โกวิทย์ พวงงาม , การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. (กรุงเทพฯ: วิญญูชน,๒๕๕๕)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๕๙)

ประทีป มูลเถ. (๒๕๔๘). การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านดอยเหลื่อม ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,บทคัดย่อ.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชชิตติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๒)

พิสิฐ เจริญวงศ์, การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ สารกรมศิลปากร, (เมษายน-มิถุนายน, ๒๕๓๗)

ไพศาล เรียนทัพ,ผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง การตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร, ศึกษา ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน),มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พ.ศ.๒๕๔๔,บทคัดย่อ.

มานพ ถนอมศรี, สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : พีพีเวิลด์มีเดีย, ๒๕๔๖)

รายงานผลการวิจัยคณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เรื่อง การจัดการทรัพยากร

**วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัด
เชียงใหม่ ๒๕๕๖**

รายงานผลการวิจัยคณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เรื่อง การจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ต.โป่งแยง อ.แมริม จ.เชียงใหม่
๒๕๕๖ หน้า ๘๙-๙๙

วศิน ปัญญาบุตรกุล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระเบียงวัฒนธรรม
(กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)

วีรวัฒน์ ปภัสโร, **มรดกโลก**, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๓)

กัลยา วาณิชย์บัญชา “สถิติสำหรับงานวิจัย”, พิมพ์ครั้งที่ ๘, โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒๕๔๙, หน้า ๗๔

สฤกษ์ แสงอรัญญา, “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา”

สายันต์ ไพเราะจูจิตร, กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
ร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรมในจังหวัดน่าน, ๒๕๔๘

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร
กระทรวงศึกษาธิการ, **มรดกไทย-มรดกโลก** (กรุงเทพฯ: บริษัทกราฟิคฟอร์แมท
(ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๓)

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร
กระทรวงศึกษาธิการ, **มรดกไทย-มรดกโลก** (กรุงเทพฯ: บริษัทกราฟิคฟอร์แมท
(ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๓)

สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐาน
อุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน.
(กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๕)

สุนทรี ลีลา, กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น
"จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตนิเทศศาสตร์ (วทวิทยา) บัณฑิต
วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔, บทคัดย่อ.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ๒๕๓๙. รายงาน
การศึกษาเรื่องปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดใน เชียงใหม่. เสนอต่อสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

<http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/๒๙>

The Committee considers a property as having outstanding universal value (see paragraphs ๔๙-๕๓)

ภาคผนวก ก

หนังสือรับรองการตีพิมพ์เผยแพร่บทความ

ที่ อว.8064.1(4)/392

หนังสือรับรอง

การตีพิมพ์บทความลงในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

โดยหนังสือรับรองฉบับนี้ให้ไว้เพื่อรับรองว่า

ปฏิธรรม สำเนียง,พระมหาอุดร อุดตโร,(มากดี)

อานนท์ เหล็กดี

ได้ส่งบทความวิชาการเพื่อเสนอการพิจารณาถ้อยแถลงจากกองบรรณาธิการวารสาร และได้รับอนุมัติจากผู้ทรงคุณวุฒิถ้อยแถลงบทความทางวิชาการ (Peer Review) ให้ตีพิมพ์ บทความวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์ มรดกโลก:The Promote cultural resource management of Buddhist in conservation of World Heritage sites ” ลงในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน พฤษภาคม – สิงหาคม พุทธศักราช 2563

จึงให้หนังสือรับรองฉบับนี้ไว้เป็นสำคัญ

ให้ไว้ ณ วันที่ 24 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2563

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง)
บรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

หมายเหตุ : วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ได้ผ่านการรับรองคุณภาพของ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิง Thai Citation Index (TCI Group 3) สาขามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์

ภาคผนวก ข
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

เรื่อง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่.....

๑. ความสำคัญและความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมในเขตมรดกโลก จ.กำแพงเพชร

.....
 .....

๒. รูปแบบของกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชนรอบพื้นที่เพื่อส่งเสริมการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการอนุรักษ์มรดกโลก

.....
 .....

๓. รูปแบบการดำเนินการของเครือข่ายการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการคงอยู่ในพื้นที่มรดกโลก

.....
 .....

๔. ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

.....
 .....

ประเด็นคำถามการประชุมสัมมนา

เรื่อง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร

แนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมถึงสรุปทเรียนหลังจากทดลองใช้วิธีการแก้ปัญหา ในประเด็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการคงอยู่ในพื้นที่มรดกโลกและแนวทางการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก ซึ่งครอบคลุมประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)
- ๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)
- ๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)
- ๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)
- ๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience)
- ๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)
- ๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization)

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมการดำเนินการวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) : ผศ.ดร.ปฐิธรรม สำเนียง

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) : Asst. Prof., Patitham S

amniang ๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : -

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ๙๙๙ ม.๖ ต.นครสวรรค์ออก อ.เมืองฯ จ.นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘๘-๙

๕. ประวัติการศึกษา :

ปริญญาตรี ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) สาขาวิชาคณิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร
ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) : ระบบและนโยบายสุขภาพ, นโยบายสาธารณะ

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๗.๑ ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : การประเมินโครงการสวดมนต์ภาวนา สร้างสุขภาวะทางปัญญาและลดปัญหาอบายมุข(๒๕๖๐), ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า(สคล.)

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย :

๑) การสังเคราะห์งานวิจัยและผลงานสร้างสรรค์ในประเด็นพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาพ (๒๕๕๙), ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)

๒) การส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก (๒๕๖๐), ทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร)

๗.๓ งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

- ๑) แนวทางการปฏิบัติตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ : ปัญหาอุปสรรค การแก้ไขและแนวทางการพัฒนา (๒๕๕๓), ทูลสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร)
- ๒) การประเมินโครงการสวดมนต์ภาวนา สร้างสุขภาวะทางปัญญาและลดปัญหาอบายมุข (๒๕๖๐) ทูลสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า(สคล.)
- ๓) สุขภาวะองค์กรรวมเชิงพุทธของพระสงฆ์ : นโยบาย สิทธิประโยชน์และรูปแบบการแก้กู่ต่อชุมชนในสังคมไทย (๒๕๖๐), ทูลสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร)
- ๔) การสังเคราะห์งานวิจัยและผลงานสร้างสรรค์ในประเด็นพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาวะ (๒๕๕๙) ทูลสนับสนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)
- ๕) การจัดการของเสียของพนักงานโรงงานผลิตนม จังหวัดสมุทรปราการ (๒๕๖๐), ทูลสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
- ๖) โรงเรียนผู้สูงอายุ : การจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุในภาคกลาง (๒๕๖๐), ทูลสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร)
- ๗) การจัดทำโครงการธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ (๒๕๖๑) ,ทูลสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)
- ๘) การขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ (๒๕๖๑),ทูลสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- ๙) โครงการศึกษาบทเรียนและตัวแบบการดำเนินงานพัฒนาสุขภาวะพระสงฆ์ภายใต้หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ(๒๕๖๒),สนับสนุนการวิจัยจากสำนักหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.)

๗.๔ ผลงานวิชาการ :

หนังสือ

๑) ธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ.๒๕๖๐ ISBN 978-616-7697-78-9 จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ(สช.) พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๑๐๐,๐๐๐ เล่ม

๒) THE NATIONL SANGHA HEALTH CHARTER B.E.2560 ISBN 978-616-7697-78-9
Published by NATIONAL HEALTH COMMISSION OFFICE ,FIRST PUBLISHED 1,000 COPIES

บทความวิชาการ

๑) การพัฒนาชุดนวัตกรรมการเรียนรู้สำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี สาขาสังคมศึกษา (๒๕๕๙) ตีพิมพ์เผยแพร่วารสารการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น

๒) การสังเคราะห์งานวิจัยและผลงานวิชาการในประเด็นพระสงฆ์กับการพัฒนาสุขภาพะ(๒๕๖๐) ตีพิมพ์เผยแพร่วารสารบัณฑิตปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (TCI ฐาน 2)

๓) โรงเรียนผู้สูงอายุ : การจัดการสุขภาพและสวัสดิการผู้สูงอายุในภาคกลาง (๒๕๖๐) ตีพิมพ์เผยแพร่วารสารสังคมและมานุษยวิทยาเชิงพุทธ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (TCI ฐาน 1)

๔) THAI MONKS AND HEALTH DEVELOPMENT 2017, 7TH SOUTH AND SOUTHEAST ASIAN ASSOCIATION FOR CULTURE AND RELIGION (SSEASR) CONFERENCE, HO CHI MINH CITY, VIETNAM

๕) THE PARTICIPATORY HEALTHY PUBIC POLICY IMPLEMENTATION : THE NATIONL SANGHA HEALTH CHARTER,THE 10 INTERNATIONAL CONFERENCE ON PUBLIC HEALTH AMONG GREATER MEKONG SUB-REGION COUNTRIES “HEALTH EQUITY AND RESPONSE TO CRISIS 2018,KUNMING MEDICAL UNIVERSITY,CHAINA

๕) THE NATIONL SANGHA HEALTH CHARTER : A MECHANISM FOR BUDDHIST MONKS’ HEALTH PROMOTION 2019, BUDDHIST APPROACH TO HARMONIOUS FAMILIES, HEALTHCARE AND SUSTAINABLE SOCIETIES, HO CHI MINH CITY, VIETNAM

ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นายทวีศักดิ์ นามสกุล ชูมา
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Thaweesak Chooma
๒. เลขหมายบัตรประชาชน -
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำวิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหิดล
๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ เลขที่ ๔๐๒/๑ หมู่
ที่ ๕ อาคารอำนวยการ ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๑๓๐ โทร.
๐๕๖-๒๗๔๓๖๒-๕ โทรสาร. ๐๕๖-๒๗๗๓๖๖ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๙๐๐-๔๔๙๒
E-mail: thaweesak007@gmail.com
๕. ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	สาขาวิชา	สำเร็จการศึกษาจากสถาบัน	ปี
ปร.ด.	หลักสูตรและการสอน (ภาษาอังกฤษ)	มหาวิทยาลัยศิลปากร	ปัจจุบัน กำลังศึกษา
M.A.	English Literature	University of Mysore, India	๒๕๔๔
พธ.บ	ภาษาอังกฤษ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๔๒

๖. สาขาวิชาที่ทำวิจัย

๑. Communicative Strategies (CSs)
๒. Second Language Acquisition (SLA)
๓. Task Based Language Learning (TBL)
๔. Curriculum Development and Instructional Design
๕. Language Culture and Buddhist Study

๗. ประสบการณ์งานวิจัยทั้งภายในและต่างประเทศ

งานวิจัยที่ทำเสร็จ

ชื่อเรื่อง	ปีที่เสร็จ	สถานภาพ
๑. กระบวนการสร้างและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาของปราชญ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์ (The Procedure of Creation and Applying the Thai Wisdoms of the Local Scholars in Nakhonswan Province) ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี 2558	๒๕๕๘	ผู้ร่วม โครงการ
๒. รูปแบบการอนุรักษ์บึงบอระเพ็ดตามพุทธจริยธรรม (The Conservation Model of Buengboraphet by Buddhist Ethic) ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี ๒๕๕๘	๒๕๕๘	ผู้ร่วม โครงการ
๑. ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครสวรรค์ (The Diversity of the Language and Culture of the Ethnic Groups in Nakhonsawan Province) ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี ๒๕๕๙	๒๕๕๙	หัวหน้า โครงการ
๑. การบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียน ในจังหวัดนครสวรรค์ (The Management of the Archaeological Sites Official Registered in Nakhonsawan Province) ทุนงบประมาณแผ่นดินประจำปี ๒๕๕๙	๒๕๕๙	ผู้ร่วม โครงการ
การสร้างคลังคำศัพท์ภาษาอังกฤษภายในแหล่งโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนในจังหวัดนครสวรรค์ (Creating a Glossary of English within the Archaeological Sites Official Registered in Nakhonsawan Province) ทุนงบประมาณแผ่นดิน	๒๕๖๐	หัวหน้า โครงการ

งานวิชาการที่กำลังทำ

ชื่อเรื่อง	ปีที่เสร็จ	สถานภาพ
การศึกษาและการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมสำหรับบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาราชภูรบนพื้นที่สูงจังหวัดอุทัยธานี ทุนวิจัยสถาบันวิจัยแห่งชาติ วช.	๒๕๖๓	หัวหน้า โครงการ

งานวิจัยที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

รายงานการประชุมทางวิชาการระดับนานาชาติ

- 1.) **Chooma, T.** (2013) The Influence of Task-based Language Teaching (TBLT) for English Reading Comprehension on Ability of Thai Undergraduate Students. Proceedings of 24th International Conference on Society for Information Technology and Teacher Education. 25-29 March, 2013, New Orleans, USA, 1. (pp. 3479-3481)
- 2.) Srikote S., **Chooma T.** (2014) The effects of English teaching and learning strategies in relation to reading ability among Buddhist high school students in Thailand. Proceedings of TEFL Shanghai, October 25,
- 3.) **Chooma T.,** Moongkun S., Sompong U. (2015) The influence of cultural background and language proficiency on the use of oral communication strategies by ASEAN Buddhist monk students Proceedings of 12nd United Nations Day of Vesak 2015 Buddhism and World Crisis 27-29 May, United Nations Conference Center Bangkok pp. 503-511
http://www.undv.org/vesak2015/paper/the_influence_oral_communication.pdf
- 4.) **Chooma T.,** Bulsathaporn A., Nareerak P. (2015) A Study of Oral Communication Strategies Used by Environmental Health Students. National and International Research Conference 2015: NIRC 2015. 23 January. Burirum, Thailand. pp. 49-57
- 5.) Sangvech Sricot, **Thaweesak Chooma.** (2015) An Application of Buddhism Principles with Sufficiency Economic Philosophy in Developing the Quality of Life of Social Network Group in Thailand. The MacroJournals Conference on Business and Social Science: New York 2015, New York Hilton Midtown, December 28-29,

วารสารระดับนานาชาติ/ภูมิภาค

๑. Sangvech Sricot, **Thaweesak Chooma.** An Application of Buddhism Principles with Sufficiency Economic Philosophy in Developing the Quality of Life of Social Network Group in Thailand. **The Journal of Macrotrends in Social Science.** JMSS Vol 1 Issue 1, 2015. pp 54-58
http://www.macrojournals.com/yahoo_site_admin/assets/docs/5SS11P.36202657.pdf

๒. Srikote S., **Chooma T.** "Developing the Text Content as Multimedia Computer Lesson of the Basic English Subject for the First Year Monk Students, MCU, Loei Buddhist College." *Langlit, an International Peer-Reviewed Open Access Journal*, (Aug, 2014) Vol. 1 Issue – 1 pp. 10-17
๓. Phramaha Sangvech Sricot, Apaporn Bulsathaporn, **Thaweesak Chooma.** Buddhist Ethics with Solving the Environmental Problems. *Cultural and Religious Studies*, January 2017, Vol. 5, No. 1, 54-60
<http://www.davidpublisher.org/Public/uploads/Contribute/59390ca06dac2.pdf>

วารสารระดับประเทศ

๑. **ทวีศักดิ์ ชูมา** แนวทางการพัฒนาทักษะการพูดภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร โดยใช้รูปแบบกลวิธีการสื่อสาร *วารสารมหาจุฬาริชาการ* (ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙) หน้า ๑๒๕-๑๓๗ <http://www.ojs.mcu.ac.th/index.php/ojsacademic/article/view/425/334>
๒. **ทวีศักดิ์ ชูมา** อภรณ์ บุลสถาพร การใช้กลวิธีการสื่อสารภาษาอังกฤษเพื่อรับมือกับปัญหาการพูดและการฟังของนักศึกษามหาวิทยาลัย, *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี* ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙)
๓. Nareerak P., **Chooma T.** Analysis of Non-literal Meaning in Micheal Learns to Rock's Ultimate Collection: 15th Anniversary Edition. *Phikun Journal*, Vol. 12 No. 2 July-December. (2014)
๔. **ทวีศักดิ์ ชูมา** พุด พิต ฟอ ไฟ ในสำนักงาน (Secretarial English) *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา กรุงเทพมหานคร* (๒๕๕๖)

ที่ประชุมวิชาการระดับประเทศ

๑. ทวีศักดิ์ ชูมา ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครสวรรค์ นำเสนอในที่ประชุมวิชาการระดับชาติภาษาและวัฒนธรรม ๒๕๕๙ จัดโดยสถาบันภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย ๒๕-๒๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙ หน้า ๑๔๖-๑๕๙
๒. อติศักดิ์ จันทวิชานวงษ์, วิสุทธิ บุญญะโสภิต, ปฎิธรรม มิ่งเมือง, ทวีศักดิ์ ชูมา และคณะ. การจัดทำธรรมเนียมสุขภาพผู้สูงอายุตำบลเขาทอง จังหวัดนครสวรรค์ แบบมีส่วนร่วม นำเสนอในที่ประชุมวิชาการเขตสุขภาพที่ ๓ จัดโดยสำนักงานท้องถิ่นและควบคุมโรคที่ ๓ จังหวัดนครสวรรค์ ๑๘-๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๙

หนังสือ

๑. ทวีศักดิ์ ชูมา (๒๕๕๙) พูดอังกฤษไม่สะดุด ด้วยกลยุทธ์ง่ายๆ Speak Out! English Speaking Grammar & Strategies สำนักพิมพ์คณะพัฒนพรีนติ้ง แอนด์พับลิเคชั่น ราษฎร์บูรณะ กทม.
<http://www.chulabook.com/description.asp?barcode=9789990111279>
๒. ทวีศักดิ์ ชูมา (๒๕๕๒) สวัสดิ์ศรีรับ สวัสดิ์ศะ สำนักพิมพ์ลีตมีแฟมิลี่ ประชาอุทิศ กรุงเทพมหานคร
<http://thankyouka.weloveshopping.com/template/a10/showproduct1.php?shopid=134513&pid=12983398>

Membership: Thailand TESOL (Teachers of English to Speakers of Other Languages)

ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) : พระมหาอุดร อุตโตโร, ผศ.ดร.
(ภาษาอังกฤษ) : Phramaha Udom Uttaro, Asot.Prof.Dr.
๒. ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพุทธบริหารการศึกษา
๓. สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์

๔. ประวัติการศึกษา

- ๔.๑ พ.ศ. ๒๕๕๔ เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดสามพระยา
กรุงเทพมหานคร
- ๔.๒ พ.ศ. ๒๕๕๘ ปริญญาตรีนิติศาสตร์ (น.บ.) นิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ๔.๓ พ.ศ. ๒๕๕๔ ปริญญาโท ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) สาขาบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ๔.๔ พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาพุทธบริหาร
การศึกษา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. ประสบการณ์

- ๕.๑ พ.ศ. ๒๕๔๗ – ปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
- ๕.๒ พ.ศ. ๒๕๕๔ – ปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี
- ๕.๓ พ.ศ. ๒๕๕๘ – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาบริหารการศึกษา

๖. ผลงานทางวิชาการ

- ๖.๑ พระมหาอุดร อุตโตโร (มากดี), ดร., และคณะ, “การประเมินโครงการสวดมนต์
ภาวนา สร้างสุขภาวะทางปัญญาและลดปัญหาอบายมุข”, : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม
สุขภาพ, ๒๕๕๙.
- ๖.๒ พระมหาอุดร อุตโตโร (มากดี), ดร., และคณะ, “กระบวนการป้องกันและแก้ไข
ปัญหาเสพติดเชิงพุทธบูรณาการในโรงเรียน จังหวัดนครสวรรค์”, : รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาเขตนครสวรรค์), ๒๕๕๘.

๖.๓ พระมหาอุตร อุตฺตโร (มากดี), ดร., “พุทธบูรณาการการสอนในชั้นเรียนตามหลักกัลยาณมิตร”, วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2560): 309-318.

๖.๔ พระมหาอุตร อุตฺตโร (มากดี), ผศ.ดร., “สมรรถนะการจัดการเรียนการสอนของครูตามหลักกัลยาณมิตร”, สักทอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.) ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มกราคม – มีนาคม 2563: 1-10.

๖.๕ พระมหาอุตร อุตฺตโร (มากดี), ผศ.ดร. และคณะ, “คุณลักษณะผู้บริหารสถานศึกษาที่ปราศจากอคติ 4”, Journal of MCU Peace Studies Vol.7 No.6 (November-December 2019): 1797-1804.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ (ธานี สุขโชโต, สุขแจ่ม)

วัน เดือน ปี เกิด -

ที่ทำงาน -วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมืองนครสวรรค์
จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๒๗ สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก สำนักศาสนศึกษาวัด
นครสวรรค์ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๓๕ สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักศาสนศึกษา
วัดนครสวรรค์ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาลัทธิสุตฺรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.)
การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก
- พ.ศ. ๒๕๖๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
(พธ.ด.) สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๖๑ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์

- พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๕๐ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

- พ.ศ. ๒๕๕๘ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำรงตำแหน่งรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร วิทยาเขตนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำรงตำแหน่งรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตนครสวรรค์

ผลงานทางวิชาการ

รายงานการวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน ภายใต้โครงการธรรมส์จรพัฒนาจิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ”
- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมไทย” (เขียนร่วม)

หนังสือ

- พ.ศ. ๒๕๖๑ เรื่อง “ความเป็นครู”

บทความวิชาการ

- พ.ศ. ๒๕๕๔ เรื่อง “บทความวิชาการเรื่องหลักคิดแบบโยนิโสมนสิการ”
- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมไทย” (เขียนร่วม)

เอกสารประกอบการสอน

- พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง “คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหารการศึกษา”

เอกสารคำสอน

- พ.ศ. ๒๕๖๑ เรื่อง “พุทธปรัชญาการศึกษา”